

**V30
1982**

De handelsbetrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland

Voorstudies en
achtergronden

C. W. A. M. van Paridon

E. K. Greup

A. Ketting

's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1982

Deel I

De handelsrelatie van Nederland met de Bondsrepubliek Duitsland: belangrijk, maar niet uitzonderlijk.

1.	INLEIDING	9
2.	DE ONTWIKKELING VAN DE ECONOMISCHE RELATIE TUSSEN NEDERLAND EN DE BONDSREPUBLIC DUITSLAND	15
2.1	<u>Inleiding</u>	15
2.2	<u>De handel in goederen tussen Nederland en de Bondsrepubliek</u>	15
2.3	<u>De geldstromen tussen Nederland en de Bondsrepubliek</u>	24
2.3.1	De betalingsbalans	24
2.3.2	Directe investeringen	28
2.4	<u>Afronding</u>	39
3.	DE GEOGRAFISCHE SPREIDING VAN DE NEDERLANDSE HANDEL: IS DE HANDEL MET DE BONDSREPUBLIC UITZONDERLIJK QUA GROOTTE?	41
3.1	<u>Inleiding</u>	41
3.2	<u>De geografische concentratie van de Nederlandse handel</u>	45
3.2.1	De concentratie volgens de methode Beckerman	46
3.2.2	De concentratie volgens de methode Hirschman-Michaely	47
3.2.3	De concentratie volgens de methode Johnston	51
3.2.4	De geografische concentratie: een evaluatie	52
3.3	<u>Een analyse van de relatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek met behulp van de Savage- Deutsch-methode</u>	53
3.3.1	Inleiding	53
3.3.2	Resultaten van de berekeningen	58
3.4	<u>Een analyse van de relatie Nederland-Bonds- republiek met behulp van een zwaartekrachtmodel</u>	65
3.4.1	Inleiding	65
3.4.2	Resultaten van de berekeningen	73
3.4.3	Een nadere uitsplitsing van de export naar Westduitse deelstaten	74
3.5	<u>Afronding</u>	82
4.	DE GOEDERENSPECIALISATIE VAN DE NEDERLANDSE HANDEL: IS DE HANDEL MET DE BONDSREPUBLIC UITZONDERLIJK QUA SAMENSTELLING?	88

4.1	<u>Inleiding</u>	88
4.2	<u>De goederenspecialisatie van de Nederlandse handel</u>	89
4.2.1	De goederenspecialisatie volgens Michaely	89
4.2.2	De goederenspecialisatie volgens Johnston	94
4.3	<u>De samenstelling van het exportpakket nader geanalyseerd</u>	96
4.4	<u>Nogmaals: de Savage-Deutsch-methode en het zwaartekrachtmodel</u>	99
4.4.1	Inleiding	99
4.4.2	De Savage-Deutsch-methode	100
4.4.3	Het zwaartekrachtmodel	108
4.5	<u>Analyse en mogelijke verklaring</u>	117
5.	DE WEDERZIJDSE AFHANKELIJKHEID TUSSEN NEDERLAND EN DE BONDSREPUBLIC	123
5.1	<u>Inleiding</u>	123
5.2	<u>Afhankelijkheid nader gepreciseerd</u>	123
5.3	<u>Clusteranalyse</u>	129
5.4	<u>Principale Componentenanalyse</u>	134
5.5	<u>Afronding</u>	145
6.	CONCLUSIES	148
6.1	<u>Inleiding</u>	148
6.2	<u>De Nederlandse handel: kenmerken en patronen</u>	149
6.2.1	Inleiding	149
6.2.2	Nederlandse handel fors gegroeid	149
6.2.3	Nederlandse export te sterk op West-Europa gericht	150
6.2.4	Het Nederlandse exportpakket: wel divers, maar concurrerend?	151

6.3	<u>De Nederlandse handel met de Bondsrepubliek</u>	154
6.3.1	Inleiding	154
6.3.2	De Nederlandse handel met de Bondsrepubliek; omvangrijk maar niet uitzonderlijk	155
6.3.3	De samenstelling van de Nederlandse handel met de Bondsrepubliek, eigenaardig uitzonderlijk	158
6.3.4	Nederlandse export volgt de ontwikkeling naar Zuid-Duitsland niet	160
6.4	<u>De wederzijdse afhankelijkheid van Nederland en de Bondsrepubliek, eerder toe- dan afgenomen</u>	162
6.5	<u>Afronding</u>	163
	Bijlage 1 Verklaring SITC-code	166
	Bijlage 2 Een nadere beschrijving van de samenstelling van de handel tussen Nederland en de Bondsrepubliek 1950-1979	167
	Bijlage 3 Resultaten van de regressieberekeningen met het zwaartekrachtmodel	172

Deel II

De handelsbetrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland; een onderzoek op basis van (relatieve) goederenexportprestaties.

Afkortingen/symbolen	177
1. INLEIDING	179
1.1 <u>Doel van het onderzoek</u>	179
1.2 <u>Opzet van het onderzoek</u>	179
1.3 <u>Wijze van presentatie</u>	180
2. STATISTISCHE BIJZONDERHEDEN	181
2.1 <u>Goederenindeling</u>	181
2.2 <u>Geografische indeling</u>	181
2.3 <u>Referentieperiode</u>	181
2.4 <u>Meetpunten</u>	181
2.5 <u>Aard van de data</u>	181
2.6 <u>Bronnen en dimensies van de data</u>	182
3. DE KENGETALLEN	182
A. Samenstelling exportpakket	182
B. "Afhankelijkheid"	183
C. Comparatief voordeel	186
D. Exportaandelen	187
E. Exportsaldi	189
4. DE RESULTATEN	190
4.1 <u>Inleiding</u>	190
4.2 <u>Algemeen: tabel 1</u>	192
4.3 <u>Gedetailleerde uitkomsten: tabellen 2 t/m 8</u>	193
Sub A. Samenstelling exportpakket	193
Sub B. "Afhankelijkheid"	194
Sub C. Comparatief voordeel	196
Sub D. Exportaandelen	197
Sub E. Exportsaldi	198
4.4 <u>Samenvatting</u>	200
Noten	204
Tabellen	207
Addendum: De handelsbetrekkingen tussen België en de Bondsrepubliek	215
Appendix: goederennomenclatuur	226

Deel I

De handelsrelatie van Nederland met de Bondsrepubliek Duitsland: belangrijk, maar niet uitzonderlijk

C. W. A. M. van Paridon

April 1982

De ongekende economische expansie in de na-oorlogse periode heeft enerzijds de handel tussen landen sterk doen toenemen, anderzijds heeft de toename van de buitenlandse handel op haar beurt bijgedragen tot een verdere versnelling van de economische groei.

In de ontwikkeling van de buitenlandse handel zijn de volgende twee tendenties duidelijk te onderscheiden. De eerste tendentie betreft de internationalisatie van de produktie. De trend tot concentratie van de produktie in steeds minder bedrijven bleek niet tot stilstand te komen bij de landsgrenzen. Mede door de sterke daling van de transportkosten en de bereidheid van ondernemingen om in andere landen te investeren, werd het mogelijk om produktieprocessen op supra-nationale schaal aan te vangen. De hieruit voortvloeiende handelsstromen tussen landen werd nog eens versterkt door de groei van het besteedbaar inkomen van de consumenten en door de drang tot produkt-differentiatie. Assar Lindbeck betitelde dit als de uitbreiding van het economisch domein (1).

De tweede tendentie betrof de uitbreiding van het politiek-juridische domein, zonder welke de hierboven beschreven tendentie nooit tot volle wasdom zou zijn gekomen. Hierbij kan gedacht worden aan organisaties op wereldniveau als het International Monetary Fund en de General Agreement on Trade and Tariffs, als op lokaal niveau als bijvoorbeeld de Europese Gemeenschap. Ieder op hun eigen terrein hebben ze in meer of mindere mate bijgedragen tot de slechting van bepaalde handelsbarrières en andere hinderpalen voor een ongehinderd economisch verkeer.

Tabel 1.1 laat zien hoezeer het belang van de westerse ontwikkelde landen is toegenomen, ten koste van de ontwikkelingslanden en de Oosteuropese landen. De dominantie van de westerse landen is de laatste jaren alleen aangetast door de sterk gestegen olieprijs.

* Bij deze bedankt de auteur prof. H. Linneman, prof. J.J. van Duyn en prof. W.A.A.M. de Roos voor hun opmerkingen bij een eerdere versie van dit stuk. Een aparte vermelding verdient daarnaast Anne Wiebe de Boer voor zijn enthousiaste en grondige medewerking, speciaal met betrekking tot de berekeningen. Ten slotte een woord van dank voor Linda van den Ende, voor haar snel en feilloos typewerk.

Tabel 1.1 Het netwerk van de wereldhandel (in percentages van de totale wereldhandel)

	Jaar	Exporten naar:			
		Ontwikkelde landen	Onderontwikkelde landen	Oost-europese landen	Totale wereld
<u>Exporten van</u>					
Ontwikkelde landen	1953	37.1	20.4	1.1	58.6
	1960	46.2	16.7	3.9	66.8
	1970	55.2	13.4	3.0	71.8
	1979	48.1	14.5	3.6	66.2
	1979	48.1	14.5	3.6	66.2
Onderontwikkelde landen	1953	22.8	8.0	0.5	31.3
	1960	15.5	4.7	1.3	21.5
	1970	12.8	3.6	1.3	17.7
	1979	17.6	6.1	1.0	24.7
	1979	17.6	6.1	1.0	24.7
Oost-europese landen	1953	1.5	0.6	8.0	10.1
	1960	2.2	1.0	8.5	11.7
	1970	2.5	1.6	6.4	10.5
	1979	2.7	1.6	4.8	9.1
	1979	2.7	1.6	4.8	9.1
Totale wereld	1953	61.4	29.0	9.6	100.0
	1960	63.9	22.4	13.7	100.0
	1970	70.6	18.7	10.7	100.0
	1979	68.4	22.2	9.4	100.0
	1979	68.4	22.2	9.4	100.0

Bron: United Nations, Yearbook of International Trade Statistics, New York, diverse jaren.

Ervan uitgaande, dat vooral de westerse ontwikkelde landen gespecialiseerd zijn in de categorie van industriële half- en eindfabrikaten, bevestigt ook tabel 1.2 het hierboven geschetste beeld van een toegenomen dominantie van de westerse landen.

Tabel 1.2 Ontwikkeling van de wereldhandel, uitgedrukt in miljarden \$, uitgesplitst naar primaire produkten en industriële half- en eindfabrikaten, en het percentage van de laatste categorie in het totaal

	Totale wereldhandel	Primaire produkten	Industriële half- en eindfabrikaten	(3)/(1)
	(1)	(2)	(3)	100
1953	71.4	39.1	32.3	45.2
1960	107.9	50.2	57.7	53.5
1970	312.3	102.5	209.8	67.2
1978	1297.5	461.3	836.2	64.4

Bron: United Nations, Yearbook of International Trade Statistics, New York, diverse jaren.

Naast omvang en samenstelling van de handelsstromen, dient nog een derde facet in dit kader te worden aangestipt. De hierboven beschreven tendenties van uitbreiding van het economisch en politiek-juridisch domein hebben ook geleid tot een grotere interdependentie en afhankelijkheid voor de nationale staten. In veel opzichten is de nationale staat steeds minder geschikt geworden voor het voeren van een economische politiek. Steeds meer heeft men het idee van een eigen nationale politiek moeten loslaten, en het beleid moeten conformeren aan de internationale situatie (2).

De groei en samenstelling van de handel, en de toegenomen interdependentie vormen het kompas voor het onderzoek naar de economische relatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek. Beide landen kunnen zonder bezwaren gerekend worden tot de groep van landen, die ten volle van de na-oorlogse ontwikkelingen hebben geprofiteerd. Vooral het lidmaatschap van de Europese Gemeenschap dient in dit kader genoemd te worden. Uiteindelijk heeft dat geresulteerd in een situatie waarin de handel tussen de twee landen een waarde bereikte van ongeveer 13 en 2,5% van het BNP voor respectievelijk Nederland en de Bondsrepubliek. Moge dit al een indicatie zijn van het belang van de economische relatie, gegevens over de leveranties van diensten, directe investeringen en andere kapitaalstromen vormen een duidelijke bevestiging. Al deze stromen hebben echter ook de vraag opgeroepen of Nederland niet te veel afhankelijk werd van de Bondsrepubliek.

Opzet van dit onderzoek is nu om omvang en samenstelling van de handel van Nederland met de Bondsrepubliek in kaart te brengen en te analyseren, en tevens om inzicht te verwerven in de complexe problematiek van de afhankelijkheid tussen de twee landen. Hoofdstuk 2 stelt zich tot doel de diverse economische relaties in kaart te brengen. Allereerst wordt de ontwikkeling van de handel in goederen qua grootte en samenstelling geschetst, vervolgens die in diensten, waarna aandacht besteed wordt aan ontwikkelingen op de betalingsbalans, speciaal de directe investeringen. In hoofdstuk 3 wordt de ontwikkeling van de geografische spreiding van de Nederlandse handel in kaart gebracht. Daarna wordt onderzocht in hoeverre de handelsstroom tussen Nederland en de Bondsrepubliek qua grootte

als uitzonderlijk bestempeld mag worden, in vergelijking met handelsrelaties van Nederland met andere landen en met andere bilaterale handelsrelaties. Tevens wordt ingegaan op de verdeling van de Nederlandse export naar de diverse Westduitse deelstaten. Dit om meer inzicht te krijgen in het vraagstuk van de zich langzaam naar het zuiden verplaatsende bedrijvigheid van de Bondsrepubliek en het al dan niet volgen van de Nederlandse exportstromen. Na de geografische spreiding in hoofdstuk 3, wordt hoofdstuk 4 gewijd aan de goederensamenstelling van de Nederlandse handel. Nagegaan zal worden hoe deze samenstelling zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld en wat de vergelijkbaarheid is met andere vergelijkbare landen. Ook hier zal aan de relatie Nederland-Bondsrepubliek weer apart aandacht besteed worden, met name op het vinden van de vraag in hoeverre de handelsstroom tussen Nederland en de Bondsrepubliek qua samenstelling als uitzonderlijk betiteld mag worden. Hoofdstuk 5 richt zich op het vraagstuk van de afhankelijkheid. Nu zijn er in de afhankelijkheidsrelatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek een aantal niveau's te onderscheiden. Te denken valt daarbij aan het macro-, meso- en micro-niveau. Bij het macro-niveau kan gedacht worden aan de invloed van het ene land op economische factoren in het andere land, bijvoorbeeld via de handel of via geldstromen. Nederland profiteert van een vergrote Westduitse vraag naar Nederlandse producten. Men kan ook denken aan beïnvloeding op basis van machtsfactoren. Zo wordt de rentestand in Nederland mede bepaald door de ontwikkelingen in de Bondsrepubliek. Wat betreft het meso-niveau, de Rotterdamse haven is voor een niet onbelangrijk deel afhankelijk van de economische ontwikkeling in de Bondsrepubliek. Zou de hierboven aangegeven verschuiving van de Westduitse economische bedrijvigheid zich voortzetten, en weet de Nederlandse economie - en dus ook de haven - hierop geen adequaat antwoord, dan zal dit ongetwijfeld repercussies hebben. Op het micro-niveau kan gedacht worden aan de directe investeringen die over en weer verricht zijn. Een bepaald gedeelte van de economie in het ene land, namelijk die bedrijven waarin buitenlands kapitaal is gestoken, is afhankelijk van beslissingen die door ondernemingen in het andere land genomen worden.

Onze analyse van afhankelijkheid richt zich op het macro-niveau. Nagegaan zal worden of Nederland in

zijn economische ontwikkeling, bewust of onbewust, beïnvloed wordt door c.q. afgaat op economische ontwikkelingen in andere landen, met name dan weer de Bondsrepubliek. Hiervoor wordt op een groot aantal factoren een principale componentenanalyse en clusteranalyse toegepast.

In hoofdstuk 6 worden de conclusies van dit onderzoek weergegeven.

NOTEN (hoofdstuk 1)

- (1) A. Lindbeck, Economic dependence and interdependence in the industrialized world, in : Organisation for Economic Cooperation and Development, From Marshall to global interdependence; Paris, 1978, blz. 59-60.
- (2) A. Cooper, The Economics of Interdependence: Economic policy in the Atlantic community; New York, McGraw Hill, 1968, blz. 4.

2. DE ONTWIKKELING VAN DE ECONOMISCHE RELATIE TUSSEN NEDERLAND EN DE BONDSREPUBLIEK DUITSLAND

2.1 Inleiding

De economische relatie tussen Nederland en Duitsland kent al een lange historie. Bläsing beschrijft als inleiding tot zijn dissertatie hoe al vanaf de negende eeuw traceerbare economische betrekkingen bestonden tussen de twee buurlanden. Daarbij kwam het initiatief in het begin vooral van Nederlandse kant. Zeker in de periode van onze "Gouden Eeuw" was Nederland de sterkste partner in deze relatie, een positie echter die in de daaropvolgende periode steeds verder afbrokkelde. Bläsing beschouwt de periode 1815-1951 als de caesuur, waarna Duitsland de economisch sterkere partner in deze relatie werd(1). De sterke industrialisering van Duitsland in deze periode, gekoppeld aan het proces van éénwording, deed dit land transformeren tot een economisch krachtige mogendheid. De toen al bestaande economische relaties hebben zich in de loop der tijd verder ontwikkeld. In de navolgende paragrafen zullen de ontwikkelingen in de economische relatie in de naoorlogse periode belicht worden. De behandeling zal worden toegespitst op de goederenhandel, op de betalingsbalans en op de directe investeringen.

2.2 De handel in goederen tussen Nederland en de Bondsrepubliek

Van de handel tussen Nederland en Duitsland/ West-Duitsland zijn door het CBS gegevens gepubliceerd vanaf 1917. De resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel 2.1. Deze tabel geeft aanleiding tot drie opmerkingen. Op de eerste plaats is er pas sinds kort sprake van een positief saldo in de goederenhandel met de Bondsrepubliek. De omslag heeft plaatsgevonden in 1969. Voornaamste oorzaak hiervan is de vanaf die tijd sterk opgelopen leveranties aan brandstoffen. In tabel 2.2 is per SITC-categorie (2) aangegeven, hoe de handelsbalans zich in de periode 1950-1979 ontwikkeld heeft. Zonder de post brandstoffen zou de handelsbalans in 1979 een even groot negatief saldo vertoond hebben, als dat het nu een positief saldo aangaf.

Tabel 2.1 De handel in goederen van Nederland met (West)Duitsland, in lopende prijzen, en prijzen van de bilaterale im- en export ten opzichte van de totale im- en export en ten opzichte van het netto nationaal inkomen. Alle gegevens zijn vijfjaarsgemiddelden (m.u.v. 1980).

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1920	583	315	54.0	26.3	25.6		
1925	599	400	66.8	25.3	23.6	10.5	7.0
1930	672	342	50.9	30.3	21.7	11.4	5.8
1935	308	154	49.9	25.6	18.3	6.3	3.2
1950	796	765	96.2	11.0	14.0	4.6	4.5
1955	2175	1707	78.5	17.6	17.0	8.0	6.3
1960	3657	3282	89.7	21.8	22.3	9.6	8.7
1965	6543	6039	92.3	24.5	26.7	10.6	9.8
1970	12415	13539	109.1	27.1	32.0	11.6	12.6
1975	23346	28224	120.9	25.5	30.9	12.0	14.5
1980	33943	43931	129.4	22.4	30.2	11.8	15.3

(1) = invoer uit Duitsland/Bondsrepubliek, in mrd. gulden (c.i.f.)

(2) = uitvoer naar Duitsland/Bondsrepubliek, in mrd. gulden (f.o.b.)

(3) = (2) / (1) * 100

(4) = (1) / totale invoer * 100

(5) = (2) / totale uitvoer * 100

(6) = (1) / netto nationaal inkomen tegen m.p. * 100

(7) = (2) / netto nationaal inkomen tegen m.p. * 100

Bron: CBS, Tachtig jaar statistiek in tijdreeksen, 1979, blz. 115.

CBS, Maandstatistiek van de buitenlandse handel, dec. 1980.

Tabel 2.2 Goederensaldo per SITC-groep voor de handel
Nederland-Bondsrepubliek, 1950-1979 (in mln.\$)

1950	15	54	158	27	-39	-55	-75
1955	-120	-99	196	34	-21	-196	-133
1960	-107	-105	308	52	-2	-237	-224
1965	-68	-89	493	102	21	-424	-253
1970	201	-199	959	197	400	-748	-519
1975	1641	-597	2081	332	2238	-1493	-1390
1979	2318	-2377	3278	811	4695	-3151	-2957

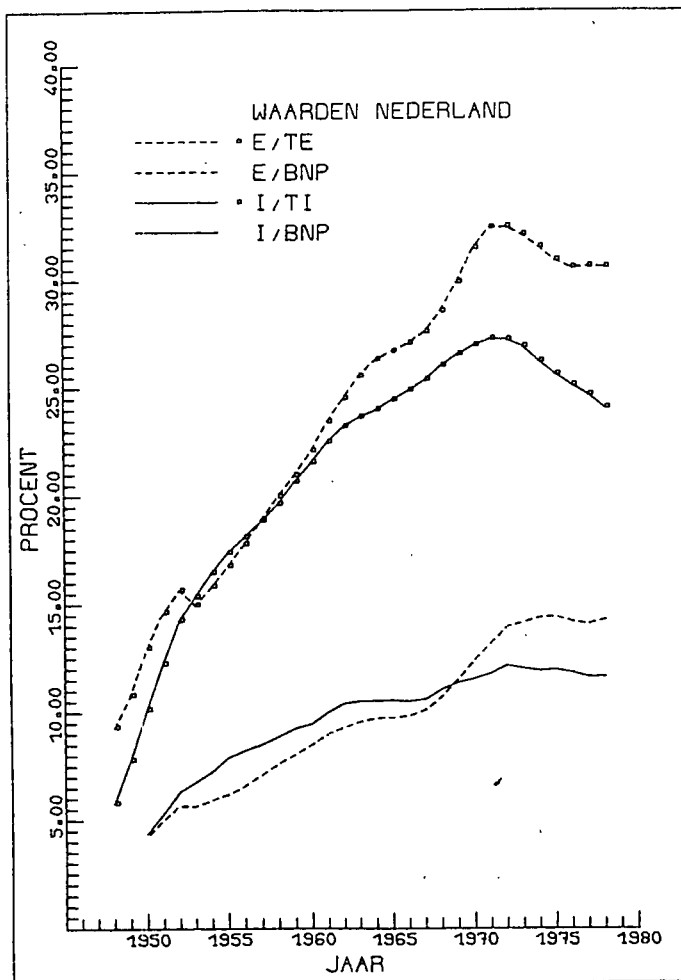
Bron: OECD, Trade by commodities, diverse jaren.

De overige SITC-groepen vertonen een vrij consistent verloop, met steeds een sterke stijging in de laatste jaren. Op de tweede plaats zijn de percentages van de handel met de Bondsrepubliek ten opzichte van de totale handel op dit moment niet zo afwijkend van die in de jaren tussen de twee wereldoorlogen. Ook toen vormde Duitsland al een voorname handelspartner voor Nederland.

Op een korte periode na vlak na de tweede wereldoorlog, is de Bondsrepubliek altijd het belangrijkste importerende land voor Nederland geweest. Daarna volgden België/Luxemburg en de Verenigde Staten. De Bondsrepubliek nam in 1975 niet alleen in Nederland de eerste plaats in, maar ook in elf van de zeventien andere Westeuropese landen. In vijf van de resterende zes landen nam zij de tweede plaats in. Omgekeerd steeg Nederland in de Bondsrepubliek naar de eerste positie als importerend land, gevolgd door Frankrijk (3).

Ten opzichte van het nationaal inkomen echter, en dat is de derde opmerking, is er wel degelijk sprake van een sterke verandering. Zowel door de sterk toegenomen handel met de Bondsrepubliek, als door een steeds grotere gerichtheid op het buitenland, vertegenwoordigt de uitvoer naar de Bondsrepubliek op dit moment een waarde van meer dan 15% van het nationaal inkomen. De na-oorlogse ontwikkeling wordt ook weergegeven in grafiek 2.1.

Grafiek 2.1. Ontwikkeling van de Nederlandse import uit resp. export naar West-Duitsland in percentages ten opzichte van de totale im- en export en ten opzichte van het bruto nationaal produkt in 5-jaars voortschrijdende gemiddelden, 1946-1980

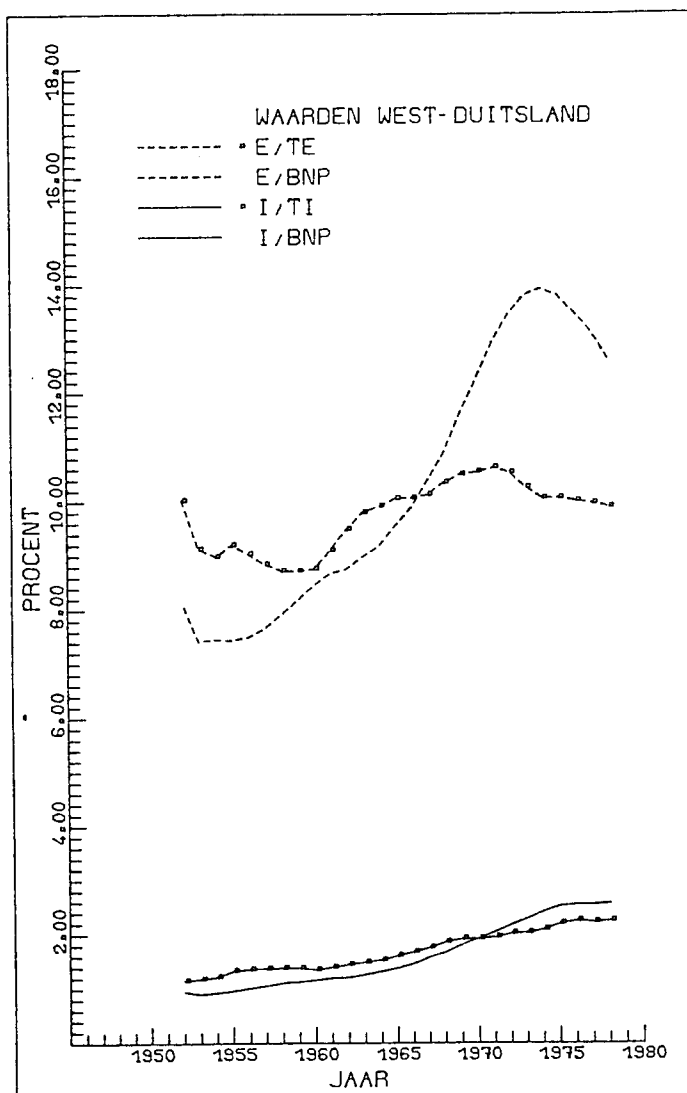
Bron: CBS, Tachtig jaar statistiek in tijdreeksen, 1979, blz. 115.
 CBS, Maandstatistiek van de buitenlandse handel, dec. 1980.

Duidelijk is dat vanaf 1972 een zekere afvlakking heeft plaatsgevonden. De cijfers zoals die hier weergegeven zijn hebben alleen betrekking op in- en uitvoer van goederen, niet op doorvoer. Als maatstaf wordt genomen of Nederland de vrije beschikking heeft gekregen (invoer) resp. de vrije beschikking uit handen heeft gegeven. Door deze maatstaf vallen doorvoer en entrepotverkeer buiten de telling. Uit de Statistiek van het Internationaal Goederenvervoer valt op te maken, dat zeker de doorvoer naar de Bondsrepubliek niet onbelangrijk is. Van de totale goederenstroom richting Bondsrepubliek is ongeveer 30% echte uitvoer, 25% heeft betrekking op entrepotgoederen en 45% vormt doorvoer. Bij de goederenstroom uit de Bondsrepubliek liggen die percentages op resp. 78, 2 en 20%, dit alles voor 1979. Daarnaast dient opgemerkt te worden dat er tussen de hier genoemde categorieën ook overloop bestaat.

In de rest van het onderzoek wordt de doorvoer buiten beschouwing gelaten, hoewel duidelijk is dat deze doorvoer voor Nederland van grote betekenis is vanwege de werkgelegenheid in de transportsector en in overslaghavens als Rotterdam.

Vanuit de Bondsrepubliek gezien, zijn de resultaten van de handel met Nederland weergegeven in tabel 2.3 en grafiek 2.2. Deze gegevens lopen vanaf 1892. Hier kunnen dezelfde conclusies als bij Nederland getrokken worden, te weten een omslag van het handelssaldo rond 1970, een niet zo grote variatie in het percentage ten opzichte van de totale handel (behalve de invoer), en een toenemend aandeel in het netto nationaal inkomen.

Grafiek 2.2 Ontwikkeling van de Westduitse import uit resp. export naar Nederland, in percentages ten opzichte van de totale im- en export en ten opzichte van het bruto nationaal produkt, in 5-jaars voortschrijdende gemiddelden, 1948-1980

Bron: Statistisches Jahrbuch des Deutschen Reiches, diverse jaren.
Statistisches Jahrbuch der BRD, diverse jaren.

Tabel 2.3 De handel in goederen van (West-)Duitsland met Nederland, in lopende prijzen, en percentages van de bilaterale im- en export en ten opzichte van het bruto nationaal produkt. Alle gegevens zijn vijf-jaars gemiddelden m.u.v. 1980

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1895	0.185	0.251	135.8	4.2	7.3		
1900	0.202	0.366	181.2	3.5	8.2		
1905	0.228	0.436	191.2	3.0	7.4		
1910	0.277	0.510	184.1	3.0	6.8		
1925	0.571	0.924	161.8	5.4	10.6	1.06	1.41
1930	0.526	1.065	202.4	5.3	10.0	0.66	1.36
1935	0.215	0.487	226.3	4.8	10.2	0.30	0.67
1950	1.246	1.164	93.4	10.95	13.92	1.27	1.19
1955	1.772	2.392	135.0	7.44	9.21	0.96	1.34
1960	3.395	3.984	117.4	8.45	8.77	1.16	1.36
1965	6.124	7.187	117.4	9.55	10.06	1.38	1.62
1970	12.965	12.965	100.0	12.25	10.55	1.93	1.93
1975	26.370	23.156	87.8	13.82	10.07	2.52	2.21
1980	39.132	33.276	85.0	11.43	9.67	2.66	2.31

(1) = invoer uit Nederland, in mrd.mark (c.i.f.)

(2) = uitvoer naar Nederland, in mrd. mark (f.o.b.)

(3) = (2) / (1) \times 100

(4) = (1) / totale invoer \times 100

(5) = (2) / totale uitvoer \times 100

(6) = (1) / bruto nationaal product \times 100

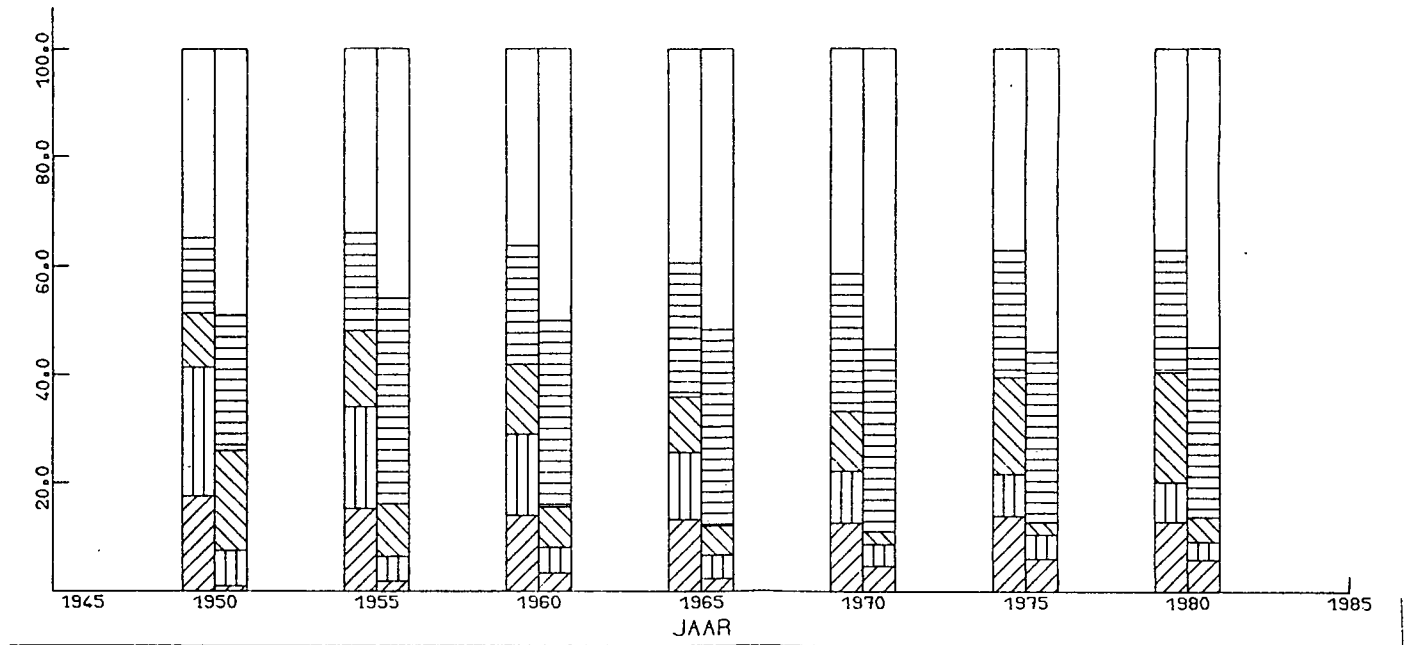
(7) = (2) / bruto nationaal product \times 100

Bron: Statistisches Jahrbuch des Deutschen Reiches, diverse jaren.
Statistisches Jahrbuch der BRD, diverse jaren.

Naast deze globale handelcijfers zijn in de grafieken 2.3 en 2.4 de gegevens opgenomen over de handel, uitgesplitst naar een aantal SITC-groepen. De totale export van Nederland laat een constant aandeel zien van de groepen 5,6 en 8, een voortdurende daling van de groep 0-1, en een sterke stijging van groep 3 in de laatste perioden. Bij de import valt evenzeer de sterke stijging van groep 3 op, evenals een daling in de laatste perioden van de groepen 7 en 5, 6 en 8.

De handel met de Bondsrepubliek nu vertoont een afwijkend beeld, namelijk een groter aandeel bij de export van de grondstoffen, voedingsmiddelen en brandstoffen (de groepen 0-1, 2-4 en 3) en bij de import een veel groter aandeel voor de industriële half- en eindfabrikaten (de groepen 7 en 5, 6 en 8).

Grafiek 2.3 Samenstelling van de totale Nederlandse import (l.k.) en de import uit de Bondsrepubliek (r.k.), verdeeld naar SITC-groepen, 1950-1980

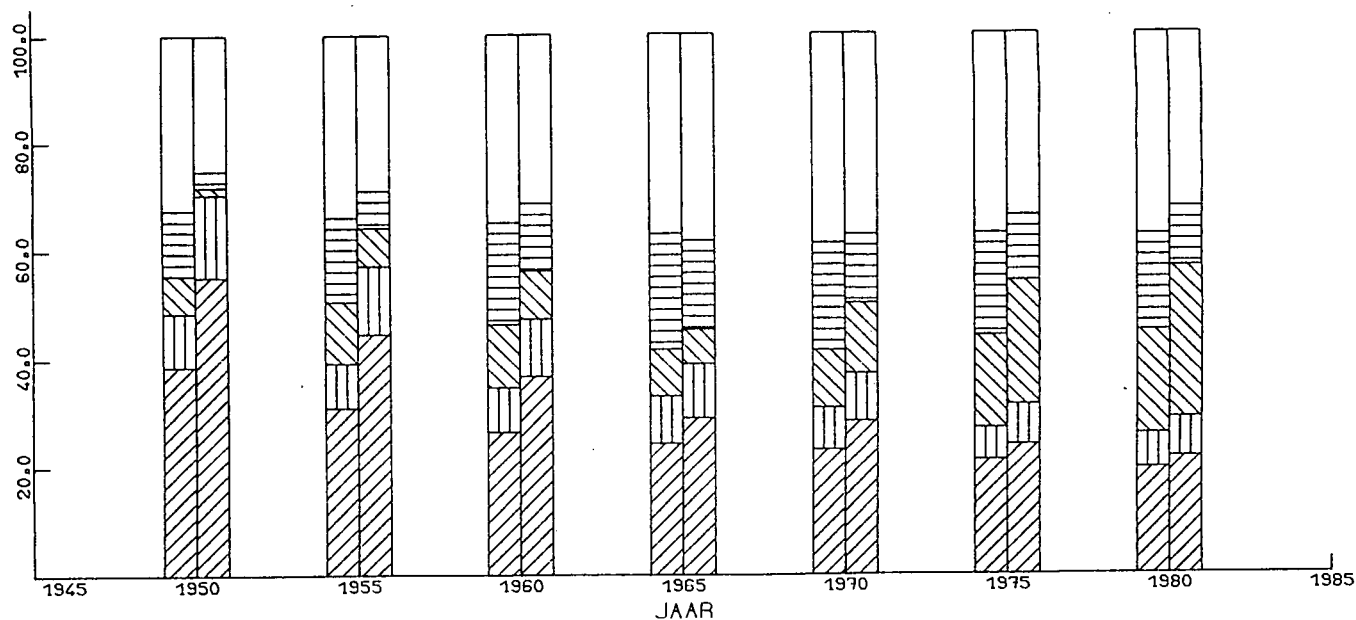

Bron: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris

Centraal Bureau voor de Statistiek, Maandstatistiek van de buitenlandse handel, Den Haag.

 = SITC 0-1 = SITC 3
 = SITC 2 en 4 = SITC 7 = SITC 5, 6 en 8

Grafiek 2.4. Samenstelling van de totale Nederlandse export (l.k.) en de export naar de Bondsrepubliek (r.k.), verdeeld naar SITC-groepen, 1950-1980

Bron: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.
 Centraal Bureau voor de Statistiek, Maandstatistiek van de buitenlandse handel, Den Haag.

▨ = SITC 0-1

▧ = SITC 3

▩ = SITC 2 en 4

▨ = SITC 7 □ = SITC 5,6 en 8

In bijlage 2 is voor Nederland en voor de Bondsrepubliek nagegaan hoe groot het aandeel van de wederzijdse handel is in het totale import- en exportpakket en in het import- en exportpakket van een zestal landen, namelijk de Bondsrepubliek of Nederland, België, Frankrijk, Italië, Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Hierbij is een uitsplitsing gemaakt naar de 10 hoofdgroepen van de SITC-indeling.

De gegevens in bijlage 2 vormen een bevestiging voor de reeds eerder gedane constatering dat Nederland bij de export naar de Bondsrepubliek juist bij de landbouwproducten en brandstoffen hoge percentages laat zien terwijl bij de importen de Bondsrepubliek zeer hoog scoort bij de industriële half- en eindfabrikaten.

Omgekeerd speelt Nederland in de Westduitse in- en uitvoer een veel minder belangrijke rol. Bij de invoer halen alleen de groepen 0, 3 en 4 hoge percentages, terwijl bij de uitvoer alleen groep 4 met 22% genoemd kan worden.

2.3 De geldstromen tussen Nederland en de Bondsrepubliek

2.3.1 De betalingsbalans

Op de betalingsbalans komen de in geld uit te drukken relaties van Nederland in dit geval, met het buitenland voor. Hierbij kan gedacht worden aan de ontvangsten en uitgaven met betrekking tot de handel in goederen en diensten, de handelingen in de sfeer van de primaire inkomens en de inkomensoverdrachten, en het kapitaalverkeer.

Vanaf 1975 heeft De Nederlandsche Bank N.V. periodiek in haar kwartaalbericht een tabel opgenomen die de geografische spreiding van het betalingsverkeer van de niet-monetaire sectoren met het buitenland op kasbasis weergeeft. In de tabellen 2.4 en 2.5 zijn de resultaten weergegeven, betreffende het betalingsverkeer met de Bondsrepubliek. Van tabel 2.4 kan het volgende opgemerkt worden. De Bondsrepubliek vertoont zowel bij de inkomsten als de uitgaven een dalende tendens ten opzichte van het totaal (zie kolom c). Vooral de categorie onzichtbaar verkeer vertoont een sterke achteruitgang. Bij het saldo valt de sterke daling op in de laatste periode, veroorzaakt door een achteruitgang van zowel goederen als onzichtbaar verkeer. Dat negatieve saldo van de categorie goederen behoeft

enige toelichting, daar uit paragraaf 2.2 - zie bijvoorbeeld tabel 2.1 - naar voren was gekomen dat Nederland in de handel met de Bondsrepubliek een toenemend positief saldo kan waarnemen.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek meet de buitenlandse handel op transactiebasis en De Nederlandsche Bank op kasbasis. Voornaamste verschil hierbij is dat het bij het eerste gaat om het verkrijgen c.q. verliezen van de vrije beschikkingsmacht over goederen en bij de tweede om de feitelijke uitgave of ontvangst van het geld in ruil voor die goederen. Consequentie hiervan is dat handelskredieten van invloed zijn, maar ook dat er verschil kan bestaan tussen het land van herkomst resp. bestemming van de goederen en het land waarvan resp. waarheen de betaling gaat. Bekend voorbeeld hiervoor zijn de betalingen die naar de Verenigde Staten gaan, als vergoeding voor de olieleveranties uit het Midden-Oosten. De betalingen aan landen in het Midden-Oosten worden door de oliemaatschappijen centraal verricht. Vooralsnog kan geen sluitend antwoord verkregen worden op het verschil tussen CBS en DNB statistieken wat betreft het goederensaldo (4).

De kapitaalrekening vertoont het beeld van een stijging van de netto-invoer van Westduits kapitaal in Nederland en een daling van de netto-uitvoer van Nederlands kapitaal naar de Bondsrepubliek. Vooral bij de categorie lang kapitaalverkeer private sector, waaronder posten vallen als effectentransacties en directe investeringen, zijn grote veranderingen waarneembaar. Per saldo resulteert dat in een omslag op de betalingsbalans. In de relatie Nederland-Bondsrepubliek is Nederland van kapitaal-exporteur getransformeerd tot kapitaalimporteur.

Tabel 2.4 Lopende rekening van de betalingsbalans met de Bondsrepubliek, 1971-1979

(a) = bedrag in mln. gld., (b) = perc. t.o.v. het totaal aan ontvangsten resp. uitgaven op de lopende rekening naar de Bondsrepubliek en (c) = perc. t.o.v. de betalingsbalans naar alle landen)

	1971-1973			1974-1976			1977-1979		
	(a)	(b)	(c)	(a)	(b)	(c)	(a)	(b)	(c)
<u>Ontvangsten</u>									
goederen	47972	77.6	30.3	72981	80.1	27.9	92578	83.8	29.1
onzichtbaar verk.	13817	22.4	23.3	18104	19.9	19.6	17956	16.2	15.3
w.o. diensten	8519	13.8	24.9	11771	12.9	21.6	13212	12.0	20.6
+ Totaal	61789	100.0	28.4	91085	100.0	25.7	110534	100.0	25.4
<u>Uitgaven</u>									
goederen	47651	88.4	29.7	73432	89.7	28.0	95109	89.1	28.5
onzichtb.verk.	6247	11.6	13.1	8389	10.3	11.0	11652	10.9	8.5
w.o.diensten	4539	8.4	19.2	6345	7.8	17.2	8750	8.2	17.3
+ Totaal	53898	100.0	25.9	81821	100.0	24.2	106761	100.0	22.7
<u>Saldo</u>									
goederen	321	4.1		./.	4.9		./.	67.1	
onzichtb.verk.	7570	95.9		9715	104.9		6304	167.1	
w.o.diensten	3980	50.4		5426	58.6		4462	118.3	
+ Totaal	7891	100.0		9264	100.0		3773	100.0	

Bron: Kwartaalbericht van De Nederlandsche Bank, diverse jaargangen.

Tabel 2.5 Kapitaalrekening van de betalingsbalans met de Bondsrepubliek, 1971-1979
 ((a) = bedrag in mln. gld., (b) = perc. t.o.v. totaal aan ontvangsten resp. uitgaven
 op de kapitaalrekening met de Bondsrepubliek en (c) = perc.t.o.v. de betalingsbalans
 met alle landen)

	1971 - 1973			1974 - 1976			1977 - 1979		
	(a)	(b)	(c)	(a)	(b)	(c)	(a)	(b)	(c)
(1)									
<u>BRD naar Nederland</u>									
lang kapitaalverk. private sector	609	78.2	5.8	1271	99.1	14.7	3203	95.5	16.6
kort kapitaalverkeer private sector	68	8.7	-27.4	-35	-2.7	-17.7	21	0.6	-262.5
<u>overig</u>	102	13.1	-10.7	47	3.6	13.2	129	3.8	14.2
+ Totaal	779	100.0	6.9	1283	100.0	13.3	3353	100.0	16.6
(2)									
<u>Nederland naar BRD</u>									
lang kapitaalverk. private sector	-2456	108.0	18.1	-1379	74.7	7.4	-660	113.4	3.0
kort kapitaalverkeer private sector	221	-9.7	151.4	-388	21.0	26.2	416	-71.5	-71.1
<u>overig</u>	-39	1.7	17.5	-80	4.3	7.4	-338	58.1	8.6
+ Totaal	-2274	100.0	15.4	-1847	100.0	8.3	-582	100.0	2.2
<u>Saldo</u>									
lang kapitaalverk. private sector	-1847	123.5		-108	19.1		2543	91.8	
kort kapitaalverkeer private sector	289	-19.3		-423	75.0		437	15.8	
<u>overig</u>	63	-4.2		-33	5.9		-209	-7.5	
+ Totaal	-1495	100.0		-564	100.0		2771	100.0	

Behoort bij tabel 2.5.

Bron: Kwartaalbericht van De Nederlandsche Bank, diverse jaren.

(1) BRD naar Nederland = netto invoer van BRD-kapitaal, hetzij uit hoofde van door Nederland ontvangen eenzijdige kapitaaloverdrachten, hetzij door netto toeneming van Nederlandse verplichtingen aan de BRD.

(2) Nederland naar BRD = netto uitvoer van Nederlands kapitaal, hetzij uit hoofde van door Nederland betaalde eenzijdige kapitaaloverdrachten, hetzij door netto toeneming van Nederlandse vorderingen op de BRD.

Dit laatste vergroot de investeringsgeneigdheid van nationale en buitenlandse bedrijven in het basisland niet. Dat de gevolgen van investeringen in het buitenland voor de nationale economie niet onaanzienlijk hoeven te zijn, kan worden afgeleid uit een artikel van Wermuth. Aanvankelijk waren de directe investeringen van transnationale ondernemingen bedoeld om een verweg gelegen of afgesloten markt te kunnen bedienen. Meer en meer echter kreeg een dergelijke investering het karakter van een exportplatform, waarbij men in toenemende mate voor derde landen ging produceren en uiteindelijk ook voor de markt van het basisland zelf. Wermuth concludeerde uit onderzoek dat de directe investeringen van Westduitse autobedrijven in het buitenland tot aan 1975 een verlies van 11.000 arbeidsplaatsen opleverden, doordat de auto's niet in de Bondsrepubliek zelf, maar door Duitse bedrijven elders geproduceerd waren (6).

In een interessant artikel over de directe investeringen van Groot-Brittannië in Australië, poneren Taylor en Thrift de stelling dat de grote investeringslust van Groot-Brittannië in het buitenland één van de oorzaken van het proces van deïndustrialisatie is geweest (7). Cooper stelt dat zowel de toegenomen handelsstromen als de toegenomen factormobiliteit de gevoeligheid van nationale economieën voor ontwikkelingen in het buitenland heeft doen toenemen. Uiteindelijk verzwakt zij de positie van de nationale regeringen om effectief het economisch leven te reguleren. Het versterkt hiermee de drang naar een grotere internationale coördinatie van het nationaal economisch beleid (8).

Deze korte bespreking van een aantal zaken die met directe investeringen in het buitenland te maken hebben, dient nu gekoppeld te worden aan de Nederlandse situatie. Op grond van de gegevens in tabel 2.6 kan geconstateerd worden dat Nederland in de periode 1965-1980 voor f 15.636 mrd. meer in het buitenland heeft geïnvesteerd dan andersom. Ook de cijfers over de investeringsstanden in 1978 laten zien dat Nederland voor f 25.706 mrd. meer aan investeringen bezat in het buitenland dan andersom. Deze positie kenmerkt Nederland meer als een basisland van buitenlandse investeringen dan als een gastland, al kan dit in de diverse bilaterale relaties (m.n. Verenigde Staten en Zwitserland) heel sterk verschillen.

Voor een basisland gaat het dan vooral om de opbrengst van de investeringen om de invloed van investeringen in het buitenland op de eigen economische groei en werkgelegenheid, op de afgenomen concurrentiekracht en op de toegenomen afhankelijkheid van het buitenland. Wat betreft de toestroom van dividenden en rente, was er over de periode 1961-1980 een positief saldo van de post kapitaalinkomens van f 10.074 mrd., die echter juist in de laatste jaren een negatief saldo begon te vertonen. De andere punten komen in dit onderzoek, op het punt van de afhankelijkheid na, niet verder aan bod, hoezeer onderzoek hiernaar ook van groot belang geacht wordt. Volstaan wordt met het weergeven van enige gegevens over de directe investeringen, speciaal met betrekking tot de relatie Nederland-Bondsrepubliek.

Tabel 2.6 Ontwikkeling van het saldo van de directe investeringen in mln. gld., 1965-1980, (+ = uit Nederland - naar Nederland, - = naar Nederland - uit Nederland)

	Bondsrepubliek	EG(zonder Bondsrepubliek	Verenigde Staten	Overige landen	Totaal
1965-1967	449	384	- 897	563	499
1968-1970	437	926	- 1504	471	330
1971-1973	567	- 272	- 1173	396	- 482
1974-1976	688	4390	293	- 44	5327
1977-1979	- 367	3260	2802	1438	7133
1980	- 380	3088	398	-277	2829

Bron: Jaarverslag van De Nederlandsche Bank N.V. , diverse jaren.

Het positieve saldo van Nederland wordt vooral teruggevonden bij de landen van de Europese Gemeenschap en, de laatste jaren, bij de Verenigde Staten. Daartegenover gaat het saldo ten opzichte van de Bondsrepubliek van positief naar negatief. Deze ontwikkeling komt nog duidelijker naar voren in tabel 2.7.

Tabel 2.7 Verdeling van de Nederlandse investeringen in het buitenland resp.
de buitenlandse investeringen in Nederland, in perc. van het totaal, 1965-1980

		Bondsrepubliek	EG(zonder Bondsrepubliek	Verenigde Staten	Overig	Totaal bedrag
Nederlandse investerings in het buitenland	1965-1967	22.6	48.2	1.2	28.0	2.546
	1968-1970	21.9	37.0	15.2	25.9	4.946
	1971-1973	17.5	47.7	8.9	25.9	5.868
	1974-1976	9.6	44.8	18.3	27.3	11.311
	1977-1980	1.1	50.1	24.6	24.2	17.188
Buitenlandse investerings in Nederland	1965-1967	6.2	41.1	45.3	7.3	2.847
	1968-1970	14.0	19.6	48.9	17.5	4.616
	1971-1973	7.2	48.4	26.7	17.7	6.350
	1974-1976	6.7	11.3	29.6	52.4	5.990
	1977-1980	13.0	31.2	14.3	41.5	7.226

Bron: Jaarverslag van de Nederlandsche Bank N.V., diverse jaren.

Aan de ene kant zien we een scherpe daling van de Nederlandse investeringen in de Bondsrepubliek, terwijl omgekeerd juist een toename te constateren valt. Aan de andere kant verandert de positie van Nederland ten opzichte van de Verenigde Staten juist in de richting van een sterkere investeringsstroom vanuit deze kant van de oceaan.

Deze investeringsstromen hebben uiteindelijk geresulteerd in investeringsstanden. Voor een inventarisatie hiervan staan ons een drietal bronnen ter beschikking, namelijk gegevens van De Nederlandsche Bank, de Deutsche Bundesbank, en het Westduitse Ministerium für Wirtschaft. De Nederlandsche Bank heeft in een tweetal artikelen in haar kwartaalbericht (9) gegevens gepubliceerd over de jaren 1973 tot en met 1978. Op basis van rapportage van het bedrijfsleven is nagegaan tot welke hoogte de Nederlandse investeringen in het buitenland en v.v. waren opgelopen. Onder directe investeringen worden zowel kapitaaldeelname als kredietverlening binnen concernverband begrepen inclusief rekening-courant verhoudingen. Van directe investeringen is sprake wanneer een min of meer blijvend belang in een onderneming wordt verkregen met het oogmerk een feitelijke invloed op het beleid uit te oefenen (10).

Dit alles resulteerde in gegevens, uitgesplitst naar tien landen en vijf landengroepen, en naar tien bedrijfsklassen. In tabel 2.8 zijn de investeringsstanden gegroepeerd naar geografische spreiding.

Tabel 2.8 Geografische spreiding van de directe investeringen, vanuit Nederland en in Nederland, ultimo 1973, 1976 en 1978, in procenten van het totaal

	<u>Vanuit Nederland</u>			<u>In Nederland</u>		
	1973	1976	1978	1973	1976	1978
België en Luxemburg	7.3	9.4	7.7	7.1	5.0	5.6
Bondsrepubliek Duitsl.	19.0	15.8	16.3	12.3	10.0	8.6
Frankrijk	6.4	7.0	7.7	4.2	4.2	4.3
Verenigd Koninkrijk	14.9	12.9	11.3	19.8	17.6	16.3
Verenigde Staten	14.0	15.9	18.5	36.3	36.7	35.4
Zwitserland	(3.6) ^a	3.6	5.9	9.4	10.6	12.6
EG	50.7	47.5	45.6	44.3	37.5	35.1
Ontwikkelde landen	81.4	79.0	80.1	94.3	90.6	88.9
Ontwikkelingslanden	18.6	21.0	19.9	5.7	9.4	11.1
Bedrag (in f mrd.)	43.6	49.9	50.3	21.2	29.1	32.5

a: Waarneming voor Zwitserland in 1973 raming

Bron: De Nederlandsche Bank, "Directe investeringen - standen en mutaties 1974-1976"; Kwartaalbericht, 1979, no. 2.

De Nederlandsche Bank, "Nederlandse investeringen in het buitenland en buitenlandse investeringen in Nederland; standen en stromen"; Kwartaalbericht van De Nederlandsche Bank, 1980 no. 3.

Geconstateerd kan worden dat de banden met de Bondsrepubliek in deze periode een stuk losser geworden zijn, wat trouwens ook geldt voor de hele Europese Gemeenschap. Daartegenover zien we een groeiend belang van Nederland in de Verenigde Staten en van de ontwikkelingslanden (waarschijnlijk de OPEC) in Nederland.

Tabel 2.9 geeft een nadere analyse van de directe investeringsband met de Bondsrepubliek, uitgesplitst naar bedrijfsklasse. Nederland blijkt ongeveer driemaal zoveel te investeren in de Bondsrepubliek als omgekeerd. Bij beide landen ligt de nadruk op de industrie, met de Bondsrepubliek vooral op de metaal- en electro-technische industrie gericht. Voor Nederland is dezelfde klasse ook van groot belang, maar leggen de klassen "delf-

Wat nog opvalt bij de Bondsrepubliek, is de vrij forse teruggang in het aandeel van de industrie ten gunste van de diensten in de directe investeringen in Nederland. Dit betekent dat in deze periode forse desinvesteringen in de industrie hebben plaatsgevonden.

De andere twee vindplaatsen van gegevens zijn terug te vinden in de Bondsrepubliek. Allereerst publiceert het Bundesministerium für Wirtschaft gegevens over de directe investeringen van de Bondsrepubliek in het buitenland, gecumuleerd vanaf 1952, en van het buitenland in de Bondsrepubliek, gecumuleerd vanaf 1961. In tabel 2.10 zijn voor een aantal landen de percentages weergegeven voor de periode 1962-1980. Wat opvalt is de geleidelijke stijging van het aandeel van de acht gememoreerde westelijke landen, waarbij vooral de toename van Westduitse investeringen in de Verenigde Staten in het oog springt. Omgekeerd laten de investeringen van de Verenigde Staten in de Bondsrepubliek een daling zien, die de dominante positie van de Verenigde Staten echter niet aantasten.

Tabel 2.10 Verdeling van de Westduitse investeringen in het buitenland, en omgekeerd, 1962-1980, in percentages

Vanuit Bonds-
republiek Duitsland in

	1962	1965	1968	1971	1974	1977	1980
Nederland	2.4	3.0	3.4	5.5	7.1	6.4	5.9
België-Luxemburg	2.9	9.2	12.0	11.3	9.9	9.9	9.8
Frankrijk	5.6	10.6	9.8	10.5	10.5	9.8	9.2
Italië	3.5	4.8	4.0	3.7	4.0	3.3	3.0
Verenigd Koninkrijk	1.8	1.9	2.4	3.0	3.0	4.1	3.5
Verenigde Staten	7.4	7.3	8.2	8.8	9.5	12.9	21.1
Zwitserland	12.8	15.2	11.5	11.0	10.5	9.1	7.9
Oostenrijk	<u>3.8</u>	<u>6.0</u>	<u>5.5</u>	<u>4.7</u>	<u>3.8</u>	<u>3.3</u>	<u>2.9</u>
	40.2	58.0	56.8	58.5	58.3	58.8	63.3

2.3.2 Directe investeringen

Een van de posten op de betalingsbalans die in het kader van dit onderzoek zeker aan de orde moet komen, is die van de directe investeringen. Vanwege het ontbreken van gedetailleerde gegevens kan dit onderwerp echter niet zo diepgaand besproken worden, als vanwege het belang nodig zou zijn.

Bij directe investeringen zijn in principe een drietal actoren te herkennen, namelijk het basisland, het gastland en de transnationale onderneming die deze twee landen verbindt. Voor iedere actor zijn verschillende kosten en baten aan te wijzen, die vaak echter moeilijk te bepalen zijn. Duidelijk is wel dat ieder land, of het nu het basisland of gastland is, geografisch beperkt is en slechts een partieel inzicht kan verwerven in de operaties van transnationale ondernemingen, voor zover het deze landen raakt. Voor het gastland zijn er een aantal duidelijke voordelen aanwijsbaar, waarbij gedacht kan worden aan werkgelegenheid, multiplier effecten, het aanbod van schaars kapitaal en de opbrengst via de belasting. Daartegenover staat dan een toegenomen afhankelijkheid van beslissingen die elders genomen worden. Britton bijvoorbeeld stelt dat de zwakke positie van Canada op de exportmarkten voor hoog-gespecialiseerde produkten verklaarbaar is uit een gebrek aan dergelijke produktiebedrijven in de industriële structuur. De oorzaak hiervoor zoekt Britton in de afhankelijkheid van Canada van het buitenland, dat op basis van de directe investeringen een directe en indirecte controle uitoefent over ongeveer de helft van de Canadese industriële produktie (5). Voor het basisland kan men denken baten als de te verwachten toename van de stroom rente en dividend, en aan de toegenomen invloed op andere landen. Daartegenover staat dat het investeringsniveau op deze wijze minder hoog is, dat de investeringen in een ander land kunnen resulteren in produktie die op de thuismarkt weer wordt afgezet - daardoor de winstpositie van de hier gebleven bedrijven aantastend - , en dat de aldus verrichte investeringen bijdragen tot een snellere groei van het gastland.

stoffenwinning, aardolie en chemie" en "voedings- en genotmiddelen" eveneens een behoorlijk gewicht in de schaal. Een opmerking van De Nederlandsche Bank dat Koninklijke/Shell, Philips, Unilever en AKZO in 1976 63% van de totale Nederlandsche investeringen in het buitenland bezaten doet vermoeden dat in de delfstoffenwinning etc. (Shell en AKZO), in de metaal- en elektronische industrie (Estel en Philips), en in de voedingsmiddelindustrie (Unilever) een voorname positie innemen (11).

Tabel 2.9 Nederlandse directe investeringen in de Bondsrepubliek, en omgekeerd, per bedrijfsklasse in percentages, 1976 en 1978

	Van Nederland naar de Bondsrepubliek		Van de Bondsrepubliek naar Nederl.	
	1976	1978	1976	1978
Totaal bedrag (in mln.gld.)	7875	9439	2910	2824
Landbouw en visserij	0.1	0.1	0	0.1
delfstoffenwinning, aardolie, petrochemie en overige chemie	17.3	16.5	7.9	10.3
metaal- en electrotechniek	49.0	49.4	69.3	55.3
voedings- en genotmiddelen	18.8	17.4	0.3	0.3
overige industrie	<u>0.8</u>	<u>1.0</u>	<u>2.5</u>	<u>3.4</u>
Totaal industrie	86.0	84.3	80.1	69,3
Bouwnijverheid en installatie- bedrijven	0.3	0.7	0.3	0
handel	8.4	6.9	12.2	17.5
transport, opslag en com- municatie	1.5	1.1	3.1	7.5
bank- en verzekeringswezen	1.8	1.8	3.3	3.1
overige dienstverlening	2.1	5.0	1.1	2.4
Totaal dienstverlening	<u>13.7</u>	<u>14.9</u>	<u>19.6</u>	<u>30</u>
Totaal	100	100	100	100

Bron: De Nederlandsche Bank, 'Directe investeringen- standen en mutaties 1974-1976'; Kwartaalbericht, 1979, no. 2, blz. 53. De Nederlandsche Bank, 'Nederlandse investeringen in het buitenland en buitenlandse investeringen in Nederland; standen en stromen'; Kwartaalbericht van De Nederlandsche Bank, 1980 no. 3.

Naar de Bonds-
republiek
uit

	1965	1968	1971	1974	1977	1980
Nederland	8.8	9.9	9.3	12.8	12.8	12.6
België-Luxemburg	5.0	6.4	5.6	5.5	5.5	5.7
Frankrijk	3.9	3.6	5.4	5.3	5.9	5.9
Italië	2.5	1.5	1.4	1.1	1.1	1.1
Verenigd Koninkrijk	9.4	9.7	11.4	10.2	9.7	11.7
Verenigde Staten	44.7	48.6	46.3	41.4	38.7	35.3
Zwitserland				15.4	16.2	15.1
Oostenrijk				0.5	0.5	0.5
	74.3 ^a	79.7 ^a	79.4 ^a	92.2	90.4	87.9

a: zonder Oostenrijk en Zwitserland

Dron: E. Krägenau, Internationale Direktinvestitionen 1950-1973; Vergleichende und Statistische Materialien, Hamburg, Verlag Weltarchiv GmbH, 1975, blz. 124, 125 en 140.
Deutsch-Niederländische Handelskammer, Bericht der Deutsch-Niederländischen Handelskammer, 1980, Den Haag, 1981, blz. 64-65.

De positie van Nederland laat in beide gevallen een toename zien, al vallen de Westduitse investeringen in ons land de laatste jaren weer terug. Op de tweede plaats kan gewezen worden op publicaties van de Deutsche Bundesbank, die vanaf 1976 gegevens publiceert over investeringsstanden, zoals die zijn waargenomen op balansen van ondernemingen die in het buitenland investeren of vanuit het buitenland investeringskapitaal ontvangen hebben. De Bundesbank stelt dat aan de investeringsstanden van het Bundesministerium, zoals hierboven weergegeven, veel fouten kleven. Deze fouten gaan in de loop der tijd steeds zwaarder meetellen. Zo blijken in 1978 de gegevens van het Bundesministerium een positief saldo voor de directe investeringen op te leveren van 4,9 mrd.DM, terwijl de Bundesbank een negatief saldo aangeeft van 14,7 mrd. DM. De Bundesbank concludeert dat alleen haar statistieken een betrouwbaar beeld geven (12). Of de Bundesbank het bij het rechte eind heeft is zonder nader onderzoek niet te zeggen.

Tabel 2.11 geeft de geografische spreiding. Vergelijking met tabel 2.10 leert dat de grote verschillen waarneembaar zijn bij België en Zwitserland voor de Westduitse investeringen in het buitenland. Voor de rest liggen de waarnemingen niet al te ver van elkaar af. De verhouding van de Nederlandse investeringen naar de Bondsrepubliek ten opzichte van de Westduitse investeringen in Nederland komt hier uit op ongeveer 2, iets lager dan uit de Nederlandse gegevens kan worden afgeleid.

Tabel 2.11 Verdeling van de Westduitse investeringen in het buitenland en omgekeerd, 1976 en 1978, in percentages van het totaal

	Vanuit de Bondsrepubliek		In de Bondsrepubliek	
	1976	1978	1976	1978
Totaal investeringsbedrag (in mln. DM)	38099	52116	63531	66783
Nederland	9.9	7.7	13.9	12.3
België	6.4	5.0		
Frankrijk	10.5	10.2	6.8	6.7
Verenigd Koninkrijk	3.3	3.4	8.1	8.5
Zwitserland	6.5	11.5	14.3	13.9
Verenigde Staten	11.5	15.7	40.9	41.6

Bron: Deutsche Bundesbank, "Die Auslandsverflechtung der Unternehmen, Ende 1977"; Monatsberichte der Deutschen Bundesbank, 1980 vol. 32 nr.4, blz. 28.

Deutsche Bundesbank, "Die Auslandsverflechtung der Unternehmen im Jahre 1978"; Monatsbericht der Deutschen Bundesbank, 1981, vol. 33 nr.1, blz. 39.

Bij de uitsplitsing naar bedrijfsklassen valt op het hoge percentage in de Westduitse investeringen in Nederland in deelnemingsmaatschappijen. Vermoedelijk zijn dit holdings, die al in Westduitse handen waren (13). Door de indeling wordt in tabel 2.12 een niet zo volledig beeld van de feitelijke situatie geschetst.

Tabel 2.12 Verdeling van de Westduitse investeringen in Nederland naar bedrijfstakken waarin geïnvesteerd is, 1976 en 1978, in percentages

	Vanuit West-Duitsland in Nederland		Vanuit Nederland in West-Duitsland	
	1976	1978	1976	1978
Mijnbouw	0.8	2.8	1.0	1.2
Chemische Industrie	11.3	11.1	4.8	5.3
Ijzer en Staalbewerking	1.2	1.3	19.9	18.1
Machinebouw	1.3	1.4	6.3	6.4
Transportmiddelen	-	9.2	3.6	3.1
Elektrotechniek	1.7	1.9	9.5	9.6
Overige Industrie	-	-	24.3	24.9
Handel	14.4	16.0	8.4	9.8
Kredietinstututen	21.0	1.4	1.3	1.8
Deelnemingsmaatschappijen	48.3	40.4	12.8	12.5
Overig	-	-	8.1	7.3

Bron: Deutsche Bundesbank, "Die Auslandsverflechtung der Unternehmen, Ende 1977"; Monatsberichte der Deutschen Bundesbank, 1980 vol 32 no. 4, blz. 32-34.

Deutsche Bundesbank, "Die Auslandsverflechtung der Unternehmen im Jahre 1978"; Monatsbericht der Deutschen Bundesbank, 1981, vol 33 no. 1, blz. 43-45.

2.4 Afronding

De gegevens, zoals die in dit hoofdstuk de revue zijn gepasseerd, laten zich als volgt samenvatten. Allereerst is er sprake geweest van een enorme groei van de handel tussen Nederland en de Bondsrepubliek, zowel ten opzichte van de totale im- en export als ten opzichte van het bruto nationaal produkt. Deze bilaterale handel bleek qua samenstelling af te wijken van het totale Nederlandse pakket, met voor de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek een zeer sterke nadruk op industriële produkten. Op de betalingsbalans vertoonde de lopende rekening voortdurend een positief saldo, terwijl de kapitaalrekening aanvankelijk een negatief en later een positief saldo liet zien. Bij de directe investeringen is er een duidelijke omslag waarneembaar, waarbij Nederland in relatie met de Bondsrepubliek van kapitaalexporteur in kapitaalimporteur veranderde.

Deze korte conclusie noopt tot het stellen van een aantal vragen die in de volgende hoofdstukken nader geanalyseerd zullen worden. Allereerst zal in hoofdstuk 3 onderzocht worden hoe de geografische concentratie van de handel zich ontwikkeld heeft en of de handelsrelatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek groter van omvang is dan op grond van factoren als afstand, bruto nationaal produkt of de export- resp. importbereidheid verklaard kan worden. In hoofdstuk 4 wordt nader ingegaan op de goederensamenstelling van de Nederlandse handel. In hoeverre vertoont de Nederlandse handel een afwijkend handelspatroon van dat van andere landen, hoe is de relatie met de Bondsrepubliek hierin te plaatsen en hoe zijn de ontwikkelingen in de afgelopen jaren geweest. Hoofdstuk 5 tracht in beeld te brengen in hoeverre Nederland en de Bondsrepubliek in economisch opzicht door elkaar beïnvloed worden in een periode waarin de directe investeringen over en weer tot grote hoogten zijn gestegen, en waarin Nederland en de Bondsrepubliek in steeds meer internationale organisaties in hun economisch beleid met elkaar trachten rekening te houden.

NOTEN (hoofdstuk 2)

- (1) I.F.F. Bläsing, Das goldene Delta und sein eisernes Hinterland 1815-1951. Von niederländisch-preussischen zu deutsch-niederländischen Wirtschaftsbeziehungen; Leiden, Stenfert Kroese, 1973, blz. 1-13.
- (2) Zie ook bijlage 1.
- (3) F. Schlupp, "Federal Republic of Germany"; uit: Integration and Unequal Development, the experience of the EEG; edited by D. Seers en C. Vaitsos, London, MacMillan, 1980, blz. 84.
- (4) De Nederlandsche Bank bleek bij navraag niet in staat de verschillen voor dit specifieke geval te verklaren.
- (5) J.H.N. Britton, "Industrial Dependence and Technological Underdevelopment: Canadian Consequences of Foreign Direct Investment"; Regional Studies; 1980, vol.14, nr. 3.
- (6) H.G. Wermuth, "Multinationale Unternehmen und die Entwicklung von Export-Plattformen", Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik, 1979, Band 194, nr. 5.
- (7) M. Taylor en N. Thrift, "British Capital Overseas: Direct Investment and Corporate Development in Australia"; Regional Studies, 1981, vol. 15, nr.3.
- (8) A. Cooper, The Economics of Interdependence: Economic policy in the Atlantic community; New York, McGraw Hill, 1968, blz. 82.
- (9) De Nederlandsche Bank, "Directe investeringen - standen en mutaties 1974-1976"; Kwartaalbericht, 1979, nr.2.
De Nederlandsche Bank, "Nederlandse investeringen in het buitenland en buitenlandse investeringen in Nederland; standen en stromen"; Kwartaalbericht van de Nederlandsche Bank, 1980, nr.3.
- (10) De Nederlandsche Bank, "Directe investeringen - standen en mutaties 1974-1976"; Kwartaalbericht 1979, nr.2, blz. 34.
- (11) De Nederlandsche Bank, "Directe investeringen - standen en mutaties 1974-1976"; Kwartaalbericht 1979, nr.2, blz. 40.
- (12) Deutsche Bundesbank, "Die Auslandsverflechtung der Unternehmen im Jahre 1978"; Monatsbericht der Deutschen Bundesbank, 1981, vol.33, nr.1, blz.33-34.
- (13) zie voor een aanwijzing in deze richting: Deutsche Bundesbank, "Die Auslandsverflechtung der Unternehmen im Jahre 1978"; Monatsbericht der Deutschen Bundesbank, 1981, vol.33, nr.1, blz. 31.

3. DE GEOGRAFISCHE SPREIDING VAN DE NEDERLANDSE
HANDEL; IS DE HANDEL VAN NEDERLAND MET DE
BONDSREPUBLIEK UITZONDERLIJK QUA GROOTTE?

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is duidelijk naar voren gekomen dat onze handel met de Bondsrepubliek, met name de export, een veel grotere groei te zien heeft gegeven dan de handel met andere landen. Dit kan worden afgeleid uit het steeds stijgende percentage van de handel met de Bondsrepubliek ten opzichte van de totale handel. In dit hoofdstuk wordt dit punt verder uitgewerkt. Twee vragen staan hierbij centraal, namelijk de vraag naar de geografische spreiding van de buitenlandse handel van Nederland en de vraag of de handelsstroom van Nederland met de Bondsrepubliek het predikaat uitzonderlijk verdient.

Bij de geografische spreiding van de buitenlandse handel van een bepaald land zijn een tweetal uiterste waarden waarneembaar, namelijk ofwel volledige spreiding over alle landen ofwel volledige concentratie op één land. Daartussen bevindt zich een continuüm voor alle mogelijke tussenvormen.

Om het risico te beperken, lijkt het voor de hand te liggen dat een land zal streven naar een zo groot mogelijke spreiding. Op deze wijze is het eventueel wegvallen van de handel met een bepaald land op vrij eenvoudige wijze op te vangen, zonder al te grote consequenties voor de eigen economie. Daartegenover staat dat er duidelijke verschillen in groei waarneembaar zijn tussen de diverse landen. Indien men de handel weet te richten op juist de snelstgroeiende landen, profiteert de eigen economie daar optimaal van. Een dergelijke concentratie is dus zinvol. Nagegaan kan nu worden wat de ontwikkeling is geweest van de geografische spreiding van een bepaald land, in vergelijking tot die van andere landen. Eventuele afwijkingen van het globale niveau en patroon geven dan een indicatie over de positie van een individueel land met betrekking tot dit aspect. In paragraaf 3.2 vindt een dergelijke analyse plaats.

De vraag of de feitelijke handelsstroom van Nederland met de Bondsrepubliek het predikaat uitzonderlijk verdient, is slechts te beantwoorden als het mogelijk

is aan te geven wat een normale of verwachte handelsstroom is. Dit laatste begrip geeft aan welke handel qua niveau verwacht zou mogen worden op basis van bepaalde factoren als de mate van export- en importgerichtheid, afstand tussen de twee landen en de hoogte van het Bruto Nationaal Produkt. Gegeven deze factoren, kan men dan een verwachte handelsstroom (VH) berekenen en die vergelijken met de feitelijke handelsstroom (FH). De breuk FH/VH geeft dan een indicatie over de mate van uitzonderlijkheid.

In dit onderzoek zijn een tweetal methoden gebruikt om te komen tot de bepaling van een verwachte handelsstroom. De ene methode is die van Savage en Deutsch, de andere een eenvoudig zwaartekrachtmodel, afgeleid van die van Linnemann. In de paragrafen 3.3 en 3.4 worden deze modellen nader toegelicht.

Voordat hiermee wordt gestart, is het goed om een indruk te krijgen van het naoorlogse handelspatroon van Nederland. In de tabellen 3.1 en 3.2 is de geografische verdeling van de Nederlandse import en export weergegeven naar een aantal landen en regio's. In beide gevallen is de sterke toename van de handel met de landen van de Europese Gemeenschap opvallend. Het lijkt voor de hand liggend deze toename toe te schrijven aan de oprichting van de Europese Gemeenschap in 1957. Bij de import moet verder gewezen worden op de dalende percentages van de Verenigde Staten en overig Amerika, terwijl de laatste perioden een tamelijk grote verschuiving laten zien ten gunste van de olieproducerende landen in het Midden- en Nabije Oosten en Afrika en van overig Azië (vooral natuurlijk Japan). De export vertoont na de explosieve veranderingen rond de oprichting van de Europese Gemeenschap, vrij stabiele verhoudingen.

Tabel 3.1 Geografische verdeling van de Nederlandse import
in percentages ten opzichte van het totaal, in 5-jaars
gemiddelden, 1950-1980

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980*
West-Duitsland	10.2	17.4	21.6	24.5	27.0	25.7	22.2
België-Luxemb.	16.6	17.9	18.6	19.1	16.4	13.1	11.6
Frankrijk	4.8	3.6	3.9	5.8	7.5	7.4	6.7
Italië	1.1	1.1	2.2	3.7	4.4	3.5	3.2
Verenigd Konink- rijk	10.0	8.7	7.2	6.5	5.6	5.9	8.2
Ierland	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3	0.5
Denemarken	0.6	0.4	0.7	0.7	0.7	0.7	0.9
Totaal Europese Gemeenschap	43.5	49.2	54.3	60.5	61.8	56.6	53.3
Overig West- Europa	11.9	9.1	8.8	8.0	6.8	6.6	7.8
Oost-Europa	2.3	2.1	2.2	1.9	1.8	2.2	3.0
Totaal Europa	57.7	60.4	65.3	70.4	70.4	65.4	64.1
Ver. Staten	13.8	12.5	11.6	10.8	9.7	9.1	8.8
Overig Amerika	8.5	9.2	6.9	5.2	4.2	3.8	4.3
Afrika	3.8	4.3	4.7	4.5	4.9	5.0	6.7
Nabije/Midden Oosten	5.2	5.9	6.8	5.1	7.0	11.6	10.1
Overig Azië/ Oceanië	11.0	7.7	4.7	4.0	3.8	5.1	6.0
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

*: jaarwaarneming

Bron: CBS, Maandstatistiek van de buitenlandse handel, diverse jaargangen.

Tabel 3.2 Geografische verdeling van de Nederlandse export
in percentages ten opzichte van het totaal, in 5-jaars
gemiddelden, 1950-1980

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980*
West-Duitsland	13.0	16.8	22.1	26.7	31.5	31.0	29.9
België-Luxemburg	14.6	14.6	14.7	15.0	14.3	14.4	15.0
Frankrijk	5.1	4.7	5.8	8.7	10.6	10.3	10.6
Italië	1.7	2.3	3.2	4.7	5.2	5.2	5.8
Verenigd Koninkrijk	14.8	11.5	10.8	8.9	7.6	8.4	7.9
Ierland	0.9	0.6	0.5	0.4	0.4	0.3	0.4
Denemarken	2.2	2.6	2.7	1.5	1.7	1.6	1.9
Totaal Europese Ge- meenschap	52.3	53.1	59.8	65.9	71.3	71.2	71.5
Overig West-Europa	14.7	13.5	13.0	11.7	9.3	9.3	9.2
Oost-Europa	2.7	2.3	1.7	1.7	2.0	2.1	1.9
Totaal Europa	69.7	68.9	74.5	79.3	82.6	82.6	82.6
Verenigde Staten	5.4	6.4	5.0	4.2	4.3	3.3	2.5
Overig Amerika	6.0	6.9	6.0	4.1	3.5	2.7	2.0
Afrika	4.8	5.8	5.2	4.0	3.3	3.8	4.1
Nabije/Midden Oosten	1.3	1.9	2.4	1.9	1.6	2.6	3.5
Overig Azië/Oceanië	11.7	9.1	5.8	5.2	3.2	3.4	3.2
Niet toe te delen	1.1	1.0	1.1	1.3	1.5	2.6	2.1
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

*: jaarwaarneming

Bron: CBS, Maandstatistiek van de buitenlandse handel.

3.2 De geografische concentratie van de Nederlandse handel

Er zijn in de loop der tijd talloze maatstaven ontwikkeld om de mate van concentratie aan te geven in één kengetal. Deze maatstaven verschillen vooral naar de benodigde hoeveelheid informatie en naar verdeling van de aandelen. In deze paragraaf zullen we achtereenvolgens tegenkomen de Gini-coëfficiënt, een aangepaste Herfingdahl-index en de relatieve entropiemaatstaf. Van Tilburg heeft deze en andere maatstaven aan een vergelijking onderworpen, waarbij de entropiemaatstaf als de meest bruikbare naar voren kwam (1).

De vraag komt nu op waarom in deze paragraaf van drie verschillende maatstaven gebruik gemaakt wordt. De eerste, en meest belangrijke reden is dat dit onderzoek geen ruimte liet voor een uitgebreide behandeling van dit thema. Noodgedwongen beperken de eigen berekeningen zich met name tot Nederland. Om deze lacune nu enigszins op te vullen, wordt bij de analyse gebruik gemaakt van een drietal onderzoeken die de geografische spreiding tot hoofdonderwerp hadden. De drie gekozen onderzoeken verschillen van elkaar met betrekking tot de keuze van de maatstaf en de keuze van het jaar van onderzoek. Aldus komen in deze paragraaf aan de orde:

- Beckerman met de concentratieratio en de Gini-index (onderzoeksjaren 1938 en 1953);
- Hirschman-Michaely met een aangepaste Herfingdahl-index (onderzoeksjaar 1954);
- Johnston met de relatieve entropiemaatstaf (onderzoeksjaar 1969).

Twee andere, minder zwaarwegende argumenten om met drie maatstaven te werken zijn de verschillen in informatiebehoefte, waarmee nu beter rekening gehouden kan worden en de mogelijkheid na te gaan of de drie maatstaven een consistent patroon vertonen. Iedere subparagraaf gaat eerst uitgebreid op de daar behandelde maatstaf in, vervolgens worden resultaten van de betreffende auteur(s) gepresenteerd, en waar mogelijk wordt getracht met behulp van eigen berekeningen de ontwikkelingen voor Nederland tot nu toe te traceren.

3.2.1 De concentratie volgens de methode Beckerman

De eerste auteur, wiens werk als basis gediend heeft voor een onderzoek naar concentratie, is Beckerman. Deze heeft in 1956 een artikel gepubliceerd, waarin hij naging wat het belang was van de factor afstand op het patroon en de spreiding van de intra-Europese handel (2). Daarbij berekende hij voor een zestien landen - alle West- en Zuideuropese landen met uitzondering van Spanje - hoe voor de jaren 1938 en 1953 de concentratie en de Gini-index zich ontwikkeld hadden. De Gini-index beschijft de afwijking van de feitelijke verdeling t.o.v. de situatie waarin de totale handel gelijkelijk over alle landen verdeeld is. De concentratieratio betreft de sommeer van de aandelen met de twee of drie belangrijkste handelspartners (3). De Gini-index loopt tussen 0 en 100. Bij 0 is er sprake van volledige spreiding, bij 100 van volledige concentratie. Naarmate de concentratieratio dichter bij de 100 komt, neemt de concentratie toe. Wel moet daarbij bedacht worden dat dit de handelsconcentratie ten opzichte van de zestien landen betreft. Deze resultaten zijn dus niet direct uit tabel 3.1 en 3.2 af te leiden. Hij zag af van de overige wereldhandel, wat voor sommige landen een grotere vertekening inhield dan voor andere landen. Juist voor landen als Nederland, die sterk op Europa gericht zijn, is de vertekening minder groot. Voor deze 16 landen zijn vervolgens op identieke wijze als bij Beckerman voor de jaren 1958, 1963, 1968, 1973 en 1978 de concentratieratio's en de Gini-coëfficiënt berekend. De resultaten vindt men terug in tabel 3.3. Bij beide betekent een hogere waarde een sterke concentratie. Ter explicatie van de tabel behandelen we de resultaten van 1978. Bij de im- en export heeft Nederland een hogere geografische concentratie dan het Europese gemiddelde, terwijl de Bondsrepubliek juist een lagere concentratie laat zien. Bij de concentratie-indices op twee resp. drie landen blijkt dat de Nederlandse export in 1978 voor 59.1 resp. 72.8% van de totale export naar de vijftien landen bestemd was voor twee en drie landen.

Kijken we eerst naar het gemiddelde voor de zestien landen (aangeduid met (a), dan valt zowel bij de export als de import op dat in de na-oorlogse periode tot 1963 een stijging van de concentratie waarneembaar is, gevolgd door een lichte daling tot 1973. De laatste periode

laat weer een stijging zien. Confronteren we nu deze gemiddelde ontwikkeling met die van Nederland (b) en de Bondsrepubliek (c), dan blijkt de Bondsrepubliek globaal hetzelfde patroon te vertonen. Nederland wijkt er echter sterk vanaf. Lag de concentratie aanvankelijk onder het gemiddelde, een snelle stijging deed Nederland al spoedig boven het gemiddelde uitkomen. Kon in 1953 nog een hogere Gini-coëfficiënt geconstateerd worden bij acht landen voor de import en twaalf bij de export, in 1978 werd Nederland zowel bij de im- als de export nog maar door drie landen overtroffen. Bij de import betrof het België, Oostenrijk en Ierland, bij de export Griekenland, Ierland en Noorwegen.

3.2.2 De concentratie volgens de methode Hirschman-Michaely

In 1962 publiceerde Michaely een uitgebreide studie over concentratie in de internationale handel (4). De concentratie had zowel betrekking op de geografische concentratie als op de goederenspecialisatie van de handel. Als uitdrukkingmaat voor de concentratie gebruikte hij de Hirschman-index, die hij ontleende aan A.O. Hirschman (5). De Hirschman-index is gelijk aan de wortel uit de som van de gekwadrateerde aandelen ($HI = \sqrt{\sum_{i=1}^n P_i^2}$). Daarbij geeft P_i het percentage aan van de export/import naar/uit land i ten opzichte van de totale export/import van het basisland. Als de concentratie toeneemt, vertoont de index een hogere waarde. Naarmete de index in waarde toeneemt, neemt de concentratie toe.

Tabel 3.3 Gini-index en concentratieratio's van de im- en export, gemiddeld voor 16 landen (a), voor Nederland (b) en voor de Bondsrepubliek (c), voor de periode 1938-1978

	1938	1953	1958	1963	1968	1973	1978
Gini-index							
import (a)	.507	.442	.685	.704	.684	.680	.692
(b)	.449	.453	.766	.769	.769	.770	.750
(c)	.332	.255	.479	.560	.607	.642	.607
export (a)	.522	.443	.643	.651	.647	.632	.662
(b)	.453	.353	.654	.687	.704	.727	.735
(c)	.310	.238	.423	.493	.522	.534	.536
Concentratie op 2 landen in procenten							
import (a)	43.5	38.3	53.7	55.8	53.4	53.0	53.6
(b)	38.2	39.0	66.2	65.6	65.2	65.0	60.3
(c)	32.1	23.1	33.1	38.2	40.2	45.4	40.9
export (a)	39.4	39.8	50.7	51.0	49.8	47.7	51.2
(b)	34.3	34.1	49.9	54.1	55.4	58.7	59.1
(c)	27.2	22.8	27.4	31.3	36.0	35.9	35.9
Concentratie op 3 landen in procenten							
import (a)	54.9	49.6	66.8	68.6	66.6	65.9	67.0
(b)	48.6	50.0	79.7	77.8	75.0	76.6	72.2
(c)	44.4	33.4	43.5	51.4	57.0	61.6	56.0
export (a)	55.5	49.8	63.4	64.3	63.4	61.5	64.4
(b)	47.3	42.9	67.3	66.8	68.7	71.2	72.8
(c)	37.0	30.7	39.0	45.4	48.2	48.9	49.3

Bron: 1938 en 1953: W. Beckerman, "Distance and the pattern of intra European Trade"; Review of Economics and Statistics, 1956, vol 38, no. 1
 1958-1978: eigen berekeningen op basis van gegevens van de OECD, trade by commodities, serie B.

In gekwadrateerde vorm hebben we te maken met de Herfindahl-index. Hirschman verrichtte onderzoek naar de buitenlandse handel als instrument voor het uitoefenen van nationale macht. Naarmate een land erin slaagde zijn exporten en importen meer te spreiden over verschillende landen, des te onafhankelijker zou het zich kunnen opstellen. In dit onderzoek publiceerde Hirschman voor een aantal landen de geografische specialisatie in 1913 en een aantal jaren in het interbellum.

Tabel 3.4 Geografische concentratie van de im- en export voor een aantal Europese landen, m.b.v. de Hirschman-index

	1913	1925	1929	1932	1938
<u>Import</u>					
Nederland	37.8	34.9	36.6	36.2	30.3
België	31.1	32.2	31.8	31.3	27.1
Denemarken	44.1	36.8	39.9	36.8	44.1
Groot-Britannië	27.7	25.4	23.6	21.5	21.8
Europa gemiddeld*	40.8	37.9	36.4	34.6	36.2
<u>Export</u>					
Nederland	54.1	39.5	34.9	34.6	32.2
België	37.3	31.8	30.0	31.2	28.8
Denemarken	62.4	59.9	60.4	65.9	59.4
Groot-Britannië	22.0	20.5	20.2	19.1	19.6
Europa gemiddeld*	39.3	39.2	37.8	37.0	41.5

* = Gemiddelde van de door Hirschman gegeven landen, zonder Duitsland, Frankrijk en Italië. Eigen berekening.

Bron: A.O. Hirschman, National power and the structure of foreign trade. Berkeley, 1945, blz. 102-105.

Tabel 3.4 laat voor Nederland in beide gevallen een dalende tendens zien, wat met name veroorzaakt wordt door de sterke achteruitgang van de handel met Duitsland. Verder neemt Nederland in 1938, evenals in tabel 3.3 een positie in beneden het Europese concentratiegemiddelde.

Michaely nu publiceerde gegevens over de geografische concentratie voor 44 landen voor het jaar 1954. Daaruit kwam naar voren dat Nederland zowel bij de im- als

bij de export een vrij lage concentratiewaarde liet zien. Tabel 3.5 geeft de resultaten weer voor een aantal Europese landen.

Tabel 3.5 Geografische concentratie van de im- en export voor een aantal Europese landen, m.b.v. de Hirschman-index in 1954

	Import	Export	Export/Import
Nederland	29.6	27.0	0.91
België	28.6	29.4	1.03
Denemarken	37.0	41.8	1.13
Groot-Britannië	19.4	18.7	0.96
West-Duitsland	20.8	21.0	1.01
Frankrijk	20.4	21.8	1.07
Gemiddelde van Europa*	28.6	28.5	1.00

Bron: M. Michaely, Concentration in international trade, Amsterdam, North Holland, 1962, blz. 19 en 20.

* = Van de 44 landen behoorden er 17 tot Europa. Eigen berekening

Dezelfde berekeningswijze nu is toegepast op de Nederlandse im- en export. voor de periode 1950-1979. Tabel 3.6 laat zien dat in beide gevallen de concentratie is toegenomen, maar dat die toename bij de export groter is geweest dan bij de import. Onder invloed vooral van de sterk gestegen olieprijs, en hierdoor de invoerwaarde, uit de olieproducerende landen, is de concentratie van de importen de laatste jaren gedaald. De verhouding tussen de concentratie van de export en de import vertoont hierdoor een sterk oplopende trend.

Tabel 3.6 De geografische concentratie van de Nederlandse im- en export, van de periode 1950-1979, in 5-jaarsgemiddelden, m.b.v. de Hirschman-Michaely-index

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979*
Import	28.9	30.5	32.6	34.6	35.1	32.9	31.3
Export	28.0	27.7	30.7	34.1	37.9	37.4	37.6
Export/import	0.97	0.91	0.94	0.99	1.08	1.14	1.20

Bron: Eigen berekeningen op basis van gegevens van CBS, Maandstatistiek van de buitenlandse handel.

* = waarneming van 1 jaar.

3.2.3 De concentratie volgens de methode Johnston

De derde benadering, die wij gevolgd hebben voor de analyse van de geografische concentratie, is gebaseerd op een behandeling van het wereldhandelsysteem van R.J. Johnston (6). Om de mate van concentratie na te gaan, koos hij na een selectie uit 6 indices voor de relatieve entropie-index. De relatieve entropie-index wordt op de volgende wijze berekend:

$$RE = \left\{ H / \ln (1/h) \right\} * 100, \text{ waarbij } H = \sum_{i=1}^h P_i \ln P_i$$

Hierbij geeft h het aantal landen aan dat in de berekening is meegenomen, terwijl P_i het percentage van de export/import naar/uit land i ten opzichte van de totale export/import van het basisland aangeeft.

In tegenstelling tot de hiervoor behandelde indices, is er juist sprake van een toename van de concentratie als de relatieve entropie-index daalt (7). Nemen we als voorbeeld tabel 3.7, dan betekent de verandering van de relatieve entropie-index voor de Nederlandse export gedurende de periode 1960-1969 een toename van de concentratie.

De resultaten van Johnston voor de jaren 1960-1969 zijn terug te vinden in tabel 3.7. Daaruit valt af te leiden dat Nederland een grotere concentratie vertoonde dan de Europese Gemeenschap, en de Bondsrepubliek juist een geringere concentratie. Ten opzichte van het wereldgemiddelde zijn de concentraties van beide landen aan de matige kant.

Tabel 3.7 Geografische concentratie voor de im- en export van Nederland, de Bondsrepubliek, de Europese Gemeenschap en alle landen, m.b.v. de relatieve entropie-index, voor 1960-1969

	Nederland	Bondsrepubliek	EG	alle landen
Import 1960	53.72	60.19	56.87	36.74
1969	52.72	56.38	53.53	37.19
Export 1960	56.43	65.35	60.81	40.81
1969	49.03	60.31	55.18	40.21

Bron: R.J. Johnston, The world trade system - some enquiries in its spatial structure; Londen, Bell and Sons, 1976, blz. 180-183.

Voor Nederland is de relatieve entropie-index berekend voor de periode 1950-1979. Het beeld komt, niet onverwacht, overeen met dat van tabel 3.6. Een stijgende concentratie valt zowel bij de im- als de export waar te nemen, maar de toename is veel sterker bij de export.

Tabel 3.8 Geografische concentratie van de Nederlandse import en export, voor de periode 1950-1979, in 5-jaars-gemiddelden, m.b.v. de relatieve entropie-index

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979*
import	67.66	65.79	64.88	63.48	62.93	65.06	67.18
export	68.41	69.87	66.64	63.18	59.77	60.16	60.03
export/import	1.01	1.06	1.03	1.00	0.95	0.92	0.89

*=jaarwaarneming

Bron: Eigen berekeningen op basis van gegevens van CBS, Maandstatistiek van de buitenlandse handel.

3.2.4 De geografische concentratie: een evaluatie

De resultaten van deze paragraaf zijn als volgt samen te vatten. Alle landen van de Europese Gemeenschap hebben in de na-oorlogse periode een toename van de geografische concentratie laten zien. Die toename viel voor sommige landen, waaronder Nederland, veel hoger uit. Nam Nederland in 1953 nog een middenpositie in, op dit moment is de geografische concentratie van ons land aan de hoge kant. In zijn analyse van de geografische concentratie, stelt Michaely dat er een duidelijk onderscheid te maken valt tussen enerzijds kleine en grote landen en anderzijds ontwikkelde en onderontwikkelde landen (8). Kleine landen richten hun handel vaak op grotere landen vanwege de grotere markt, wat een zekere concentratie betekent. Ontwikkelingslanden hebben meestal een beperkt exportpakket, voornamelijk bestaande uit grondstoffen, waarvoor een beperkt aantal rijkere landen als afzetmarkt dient. Omgekeerd produceren de ontwikkelde landen industriële goederen, die op veel meer markten afgezet kunnen worden. De resultaten van de cross-sectie geven aanleiding om te verwachten dat de geografische concentratie in de tijd zal afnemen.

Ook Johnston kwam tot soortgelijke conclusies. Op de eerste plaats hebben kleine landen de neiging

een hoge mate van handelsconcentratie te vertonen. Op de tweede plaats valt een ontwikkeling waar te nemen waarbij een hogere graad van economische ontwikkeling, af te leiden uit het bruto nationaal produkt per hoofd, gepaard gaat met een relatieve daling van de exportconcentratie ten opzichte van die van de import (9).

Als uitgegaan wordt van de conclusies van Michaely en Johnston, dan moet ten aanzien van Nederland opgemerkt worden dat de ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog juist een afwijkend patroon laat zien. Weliswaar ligt het in de lijn der verwachting dat Nederland gelet op de geringe bevolkingsgrootte een wat hogere concentratie vertoont, maar de verwachte concentratiedaling is ondanks de voorspoedige economische ontwikkeling niet opgetreden. Integendeel, een toename van de concentratie was waarneembaar, een toename die voor de export nog sterker uitviel dan voor de import. Op basis hiervan kan gesteld worden dat Nederland een aparte positie heeft weten in te nemen vergeleken met andere landen. Of dit een kwetsbare positie is, is vooralsnog niet te beantwoorden, maar er zal later in het onderzoek op teruggekomen worden.

3.3 Een analyse van de relatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek met behulp van de Savage-Deutsch-methode

3.3.1 Inleiding

Zoals hiervoor is aangegeven, bevat deze en de volgende paragraaf een verslag van het onderzoek naar een vergelijking tussen de feitelijke handelsstroom en de verwachte handelsstroom. Daarbij richt de aandacht zich met name op de vraag wat onder "verwachte handelsstroom" verstaan moet worden en hoe deze kan worden bepaald.

Onder verwachte handelsstroom wordt verstaan die handelsstroom, die verwacht mag worden op basis van factoren die van invloed zijn op de handel. Daarbij kan gedacht worden aan de mate van exportgerichtheid van het exporterende land en van importgerichtheid van het importerende land. Dit zijn de factoren die in het hier te behandelen model van Savage-Deutsch van belang zijn.

In de volgende paragraaf wordt de verwachte handelsstroom bepaald op basis van een eenvoudig zwaarte-

krachtmodel, waarin als verklarende factoren de afstand tussen de twee handelspartners en het bruto nationaal product van beiden zijn opgenomen.

In dit rapport wordt gebruik gemaakt van de term Handels Intensiteit Maatstaf (HIM), die neerkomt op de verhouding van de feitelijke handelsstroom ten opzichte van de verwachte handelsstroom. Als de verwachte handelsstroom gelijk is aan 50, dan komt de HIM bij een feitelijke handelsstroom van 50 neer op 1 en bij 150 op een waarde van 3. Naarmate de waarde van de HIM verder afwijkt van 1, is de handelsstroom tussen deze twee landen opvallender. De minimale waarde van de HIM is gelijk aan 0, de maximale gelijk aan ∞ .

Andere auteurs zijn bij dergelijke onderzoeken uitgegaan van de Relatieve Acceptatiewaarde. Deze term heeft het nadeel minder duidelijk te zijn. Overigens zijn de inhoudelijke verschillen met de HIM marginaal.

De Savage-Deutsch-methode die wij allereerst zullen toepassen, stelt ons in staat om antwoord op twee vragen te geven, namelijk of de handelsrelatie van Nederland met de Bondsrepubliek verschilt van de relaties van Nederland met andere landen en of de relatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek vergelijkbaar is met relaties als Canada-Verenigde Staten en Ierland-Groot-Brittannië. De methode van Savage en Deutsch (10) is niet gebaseerd op een economische of anderszins substantieve theorie, maar stoelt op de aanname dat alle landen een gelijkwaardige kans hebben om handel te drijven. Uitgaande van een matrix A , waarin de handelsstroom a_{ij} tussen n landen waren opgenomen en waarbij $a_{ii} = 0$, werd via een iteratieve procedure een verwachte handelsstroom \bar{a}_{ij} berekend. Goodman heeft de iteratieprocedure later gecorrigeerd en verbeterd (11). Deze correctie is overgenomen. De verwachte handelsstroom \bar{a}_{ij} wordt bepaald door het exportaandeel in de totale wereldhandel van land i te vermenigvuldigen met het importaandeel in de totale wereldhandel van land j , vermenigvuldigd met een bepaalde correctiefactor. De aldus berekende \bar{a}_{ij} wordt vervolgens vergeleken met de feitelijke a_{ij} .

De Savage-Deutsch-methode is nagenoeg gelijk aan de deltacoëfficiënt-methode (12), alleen de correctiefactor ontbreekt in dit geval. Naast deze methodes kan ook nog gewezen worden op het "Chooser-chosen" BNP model van

Russet om handelsstromen binnen een netwerk te verklaren. Veelal zijn politicologische thema's als de mate van internationale integratie doel van onderzoek geweest bij het gebruiken van deze methodes. Er zijn een aantal negatieve punten aan te wijzen bij de hier gekozen methode van Savage en Deutsch. Gewezen is al op het ontbreken van een theoretische onderbouwing, maar ook is voorzichtigheid geboden bij de interpretatie als de diverse landen sterk verschillen in hun aandeel in de wereldhandel. Vooral bij landen met een gering aandeel treedt licht een vertekening op. Dat desondanks deze methode is gebruikt, komt doordat deze methode ook door andere onderzoekers is uitverkoren om vergelijkbare vragen als in dit onderzoek gesteld op te lossen.

Allereerst kan gewezen worden op een artikel van Linnemann (13), waarin hij de handelsstromen onderzocht van landen, die aan elkaar grenzen, en die elkaar als handelspartner accepteren. In zijn dissertatie, die in de navolgende paragraaf aan bod komt, had Linnemann een model geconstrueerd, waarbij de handel tussen twee landen mede afhankelijk was van de afstand (14). Het relatieve effect van onzekerheden en meetfouten was, zoals te verwachten viel, bij de korte afstanden groter. Om dit nu te omzeilen, maakte hij gebruik van de Savage-Deutsch-methode voor de jaren 1958/1960 en 1964/1965. Hij berekende voor 79 landen de Relatieve Acceptatiewaarde (15). In tabel 3.9 zijn de resultaten weergegeven voor de relaties van Nederland en de Bondsrepubliek met hun buurlanden en voor een aantal karakteristieke relaties.

Tabel 3.9 Relatieve acceptatiewaarden van de handel van Nederland en de Bondsrepubliek met hun buurlanden, en een aantal andere relaties *

	1958-1960	1964-1965
Nederland-West-Duitsland	1.25	1.40
Nederland-België	3.55	3.55
West-Duitsland - Oostenrijk	3.05	2.50
West-Duitsland - Zwitserland	1.50	0.75
West-Duitsland - Frankrijk	0.80	0.65
West-Duitsland-België	0.70	0.95
West-Duitsland - Denemarken	1.45	0.70
Oostenrijk - Zwitserland	2.80	3.60
België-Frankrijk	2.30	2.50
Zweden-Noorwegen	6.25	7.80
Zweden-Finland	3.60	4.05
Zweden-Denemarken	4.00	5.30
Noorwegen-Finland	1.70	1.45
Canada-Verenigde Staten	3.15	3.35

* Getal betreft het gemiddelde van de respectievelijke import- en exportwaarden.

Bron: H. Linnemann, Trade flows and geographical distance, or the importance of being neighbours, in: Towards balanced international growth, H.C. Bos (ed), Amsterdam, 1969, blz. 124-127.

Tabel 3.9 leert dat de relatie Nederland-Bondsrepubliek noch voor de beide partners noch in vergelijking met andere relaties als uitzonderlijk betiteld kan worden. Een tweede artikel, dat in dit kader niet onvermeld mag blijven, van de hand van Aiker en Puchala (16), geeft een beschrijving van het proces van economische integratie in het Noordatlantisch territorium met behulp van dezelfde methode van Savage en Deutsch. Een aantal resultaten hiervan zijn opgenomen in tabel 3.10. Ook in dit geval wordt zowel bij de import- als bij de export de relatie van Nederland met de Bondsrepubliek overtroffen door die met België. De tabel laat ook geen indrukwekkende integratieverschijnselen zien als gevolg van de oprichting van de Europese Gemeenschap.

Tabel 3.10 Relatieve acceptatiewaarde van handelsstromen tussen Nederland en een aantal landen en regio's, 1928-1963

Import uit

	BRD	Frankrijk	België/Luxemburg	Italië	Regio 1	Regio 2	Regio 3	Rest van de Wereld
1928	1.7	-0.3	3.0	-0.7	1.0	-0.2	-0.2	-0.3
1948	2.7	0.4	4.0	-0.3	1.7	-0.3	1.3	-0.3
1954	1.2	-0.4	4.1	-0.3	1.0	-0.3	0.0	-0.2
1957	1.4	-0.2	5.3	-0.4	1.4	-0.3	0.0	-0.3
1959	1.2	-0.3	4.9	-0.3	1.2	-0.3	0.1	-0.4
1963	1.0	-0.3	3.0	-0.2	0.9	-0.3	0.0	-0.3

Export naar

	BRD	Frankrijk	België/Luxemburg	Italië	Regio 1	Regio 2	Regio 3	Rest van de Wereld
1928	1.2	0.0	1.9	-0.4	0.8	-0.3	0.4	-0.3
1948	0.5	0.6	3.9	-0.1	1.2	-0.4	1.3	-0.3
1954	1.8	-0.2	3.4	-0.3	1.1	-0.4	1.0	-0.3
1957	1.6	-0.1	4.1	-0.2	1.2	-0.4	1.0	-0.4
1959	1.6	0.1	3.6	-0.1	1.3	-0.5	0.8	-0.4
1963	1.4	0.2	2.7	0.3	0.9	-0.5	-0.2	-0.2

Regio 1 = Bondsrepubliek, Frankrijk, België-Luxemburg en Italië

Regio 2 = Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Canada en Ierland

Regio 3 = Noorwegen, Zweden, Denemarken, Finland en IJsland

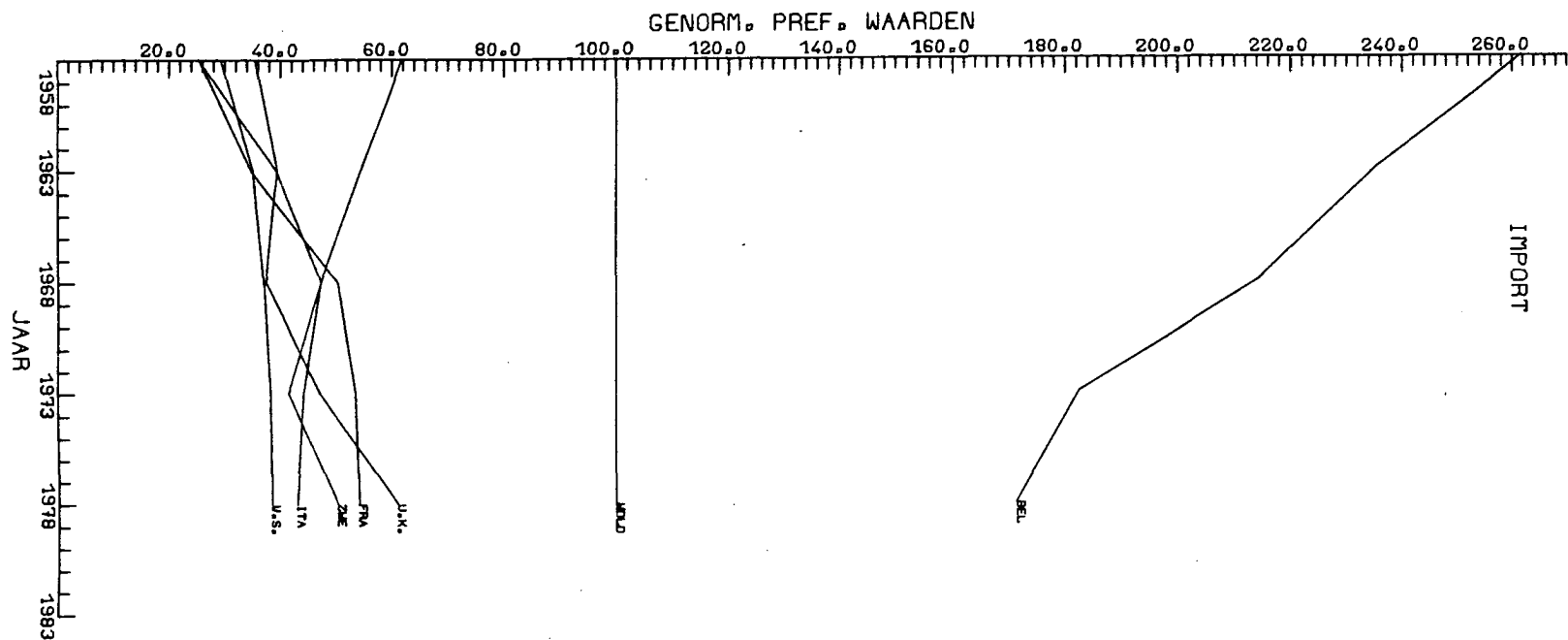
Bron: H. Alker en D. Puchala, "Trends in economic partnership: The North Atlantic Area, 1928-1963." in: Quantitative International Politics: Insight and Evidence. edited by J.D. Singer, New York, Free Press, 1968, blz. 300-303.

Na deze twee artikelen wordt nu overgestapt op eigen berekeningen. De Savage-Deutsch-methode is toegepast op de jaren 1958, 1963, 1968, 1973 en 1978. De handelsstromen a_{ij} zijn de f.o.b.-exportwaarden, zoals die terug te vinden waren in de OECD statistieken (17). Datzelfde geldt voor de totale exportwaarden voor ieder land en het wereldtotaal. Voor de f.o.b.-importen is gebruik gemaakt van de IMF-publicatie "Direction of Trade" (18), omdat de OECD statistieken deze cijfers niet bezaten en omdat de cijfers van IMF en OESO voor totale export en wereldtotaal nauwkeurig met elkaar overeenkwamen. De analyse heeft betrekking op 21 landen, die samen ongeveer 70% van de wereldhandel voor hun rekening namen in het laatste decennium (19).

3.2.2 Resultaten van de berekeningen

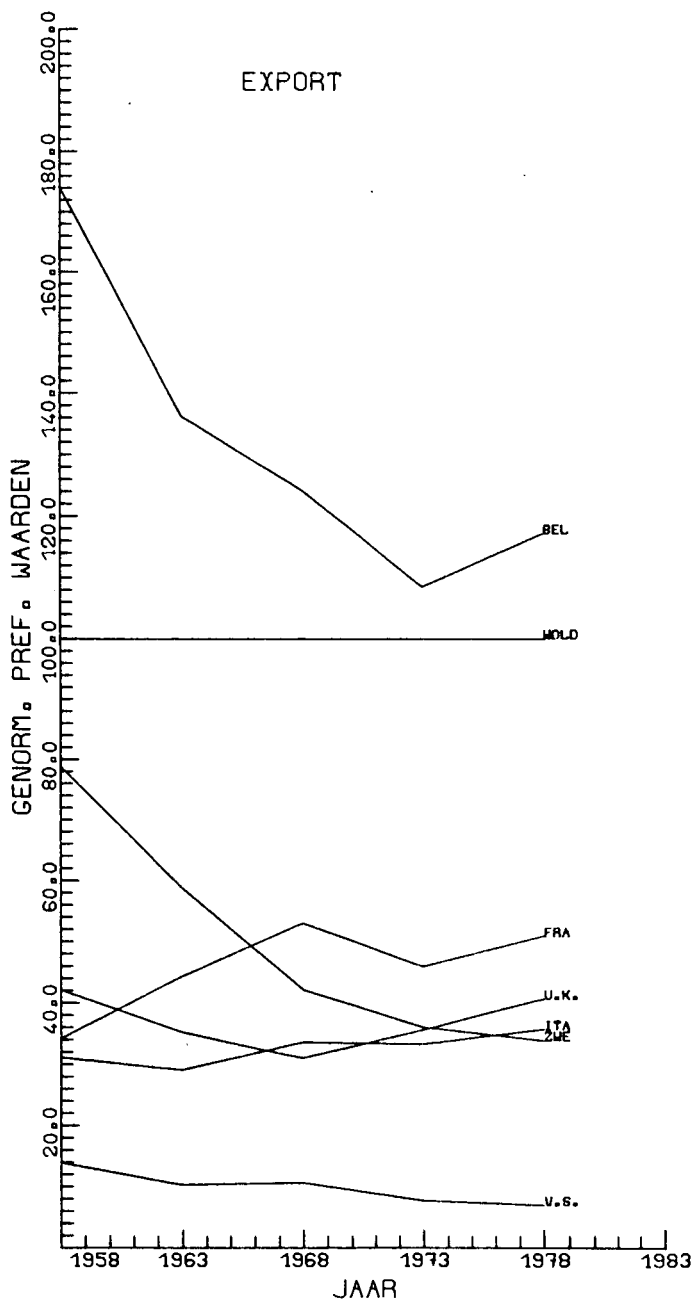
In de grafieken 3.1 tot en met 3.4 zijn de resultaten weergegeven voor de ex- en import van Nederland en de Bondsrepubliek. Bij de berekeningen is uitgegaan van de reeds genoemde Handels Intensiteits Maatstaf (a_{ij}/a_{ij}). Vervolgens is de waarde voor de relatie Nederland-Bondsrepubliek op 100 gesteld, waarna de verhouding van andere relaties ten opzichte van deze relatie berekend is. We noemen de aldus berekende uitkomst de genormeerde handelsintensiteit. Beschouwen we eerst de resultaten voor Nederland, dan valt op dat zowel bij de im- als de export België over de hele periode een hogere genormeerde handelsintensiteit te zien geeft dan de Bondsrepubliek. Deze komt op de tweede plaats. Daaronder is een voortdurende plaatswisseling waarneembaar, met een dalend belang van Zweden en een toegenomen positie van Groot-Brittannië vanaf 1973.

Grafiek 3.1 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse import, berekend met de Savage-Deutsch-methode, 1958-1978 (18)

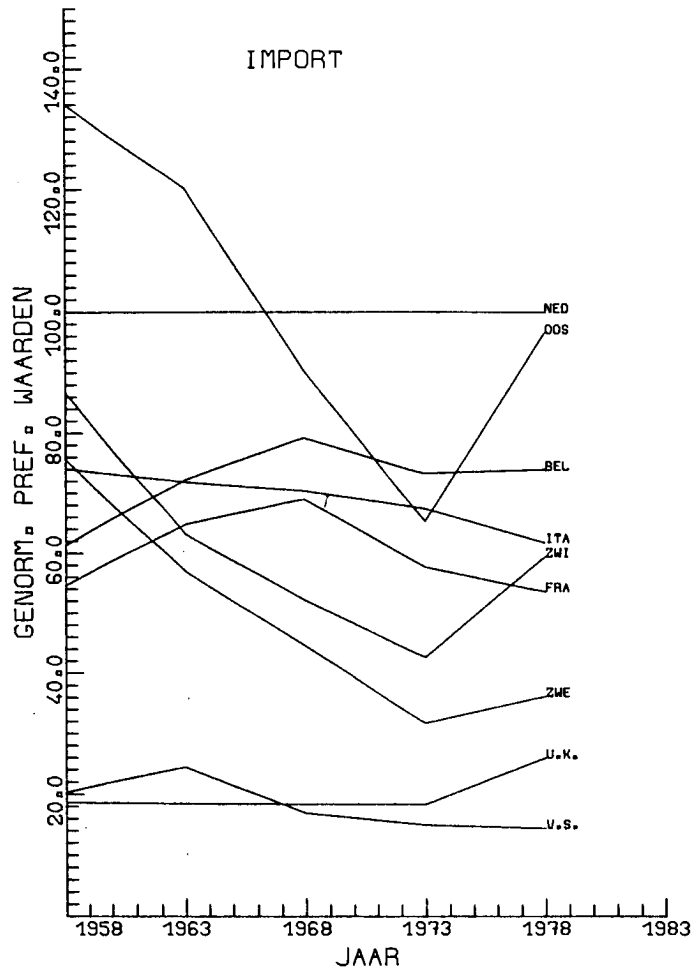
Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Grafiek 3.2 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse export, berekend met de Savage-Deutsch-methode, 1958-1978

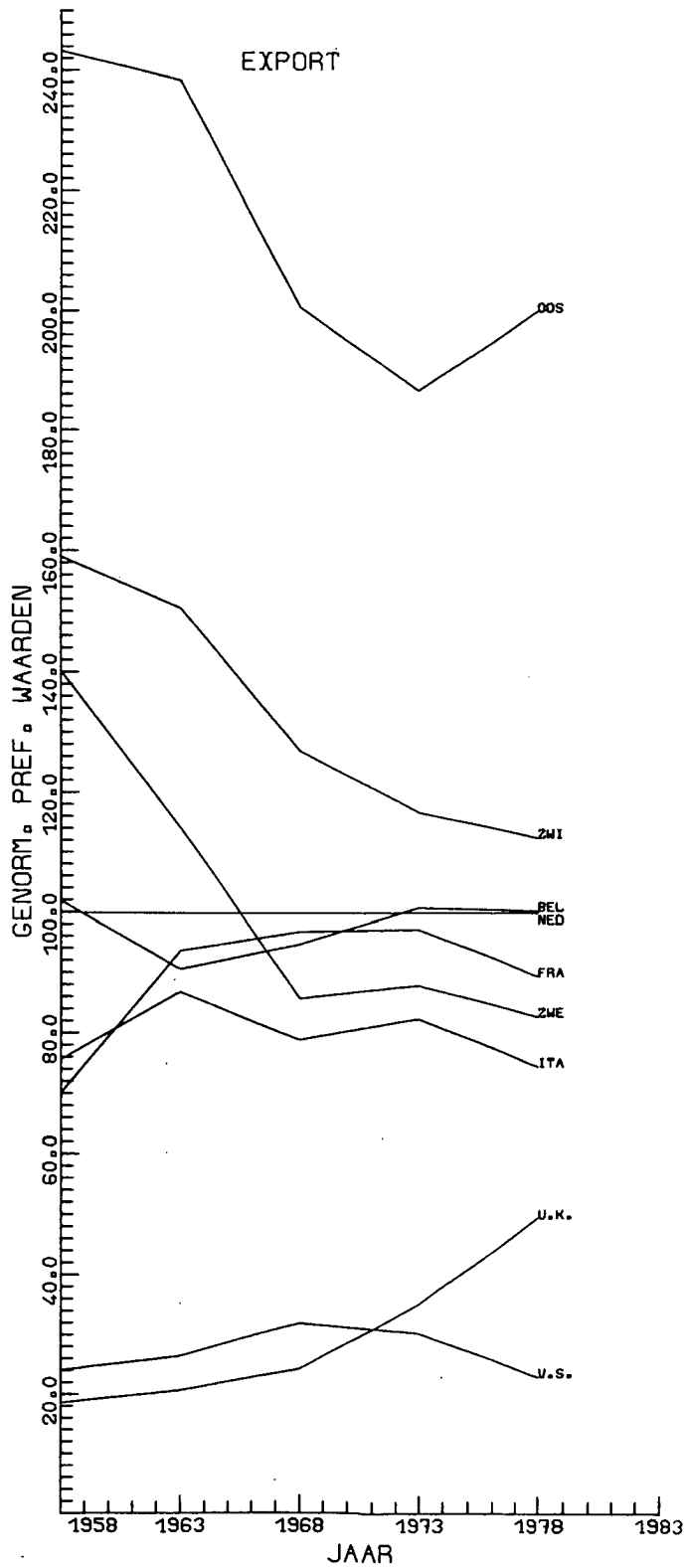
Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Grafiek 3.3 Genormeerde handelsintensiteit voor de Westduitse import, berekend met de Savage-Deutsch-methode, 1958-1978

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Grafiek 3.4 Genormeerde handelsintensiteit voor de West-
 duitse export, berekend met de Savage-Deutsch-methode,
 1958-1978

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Co-
 operation and Development, Trade by commodities, Paris.

Bij de grafieken 3.3 en 3.4 met wederom de relatie Nederland-Bondsrepubliek als centrale as, blijkt Nederland bij de export van de Bondsrepubliek een opvallende plaats in te nemen. Vooral de hechte exportbanden naar Oostenrijk zijn opvallend. Bij de import echter neemt Nederland de belangrijkste positie in, al lijkt in de laatste periode deze positie kwetsbaarder te zijn geworden. Ook hier is een Europees-Gemeenschap-effect waarneembaar, al is het zwakker.

Bij vergelijking van de resultaten met die van Linnemann en Alker en Puchala voor die relaties waarvoor dat mogelijk is, blijkt een overeenkomst. De correlatiecoëfficiënt ligt bij 16 waarnemingen voor zowel 1958 als 1963 boven de 0.97.

Bij Alker en Puchala zijn de waarnemingen van 1957 en 1959 gemiddeld, bij Linnemann is verondersteld dat 1958-1960 overeenkomt met die van 1958 en de resultaten van 1964-1965 met die van 1963.

De relatie Nederland en de Bondsrepubliek is niet alleen in het handelspatroon van Nederland en de Bondsrepubliek lang niet zo uitzonderlijk, in vergelijking met andere relaties is ze zelfs onopvallend te noemen. In tabel 3.11 valt op hoeveel sterker bepaalde andere relaties zijn, en vooral hoe deze relaties in de loop der tijd in waarde toegenomen zijn. Naast de altijd al bijzondere relatie tussen Groot-Brittannië en Ierland, moet toch vooral gewezen worden op de wel zeer bijzondere ontwikkeling in de Scandinavische landen.

Tabel 3.11 De handelsintensiteit voor een aantal relaties, in vergelijking met de handelsintensiteit van Nederland-Bondsrepubliek, voor de periode 1958-1978 *

	1958	1963	1968	1973	1978
Nederland-West-Duitsland	4.30	4.46	3.56	3.38	3.71
Nederland-West-Duitsland	100	100	100	100	100
Nederland-België	211.6	176.5	158.1	135.8	138.0
West-Duitsland-Oostenrijk	180.7	166.8	132.6	110.4	113.7
Canada-Verenigde Staten	160.7	161.0	158.7	183.1	195.4
Groot-Britannië-Ierland	283.0	281.2	323.9	334.9	338.0
Zweden-Finland	121.9	201.6	239.6	335.3	379.0
Zweden-Noorwegen	281.6	319.7	325.3	330.8	370.1
Zweden-Denemarken	178.4	218.4	282.9	298.5	312.4
Denemarken-Noorwegen	193.5	211.7	237.1	237.6	243.4

* Per relatie is het gemiddelde van de export en de import berekend. Het getal stelt de volgende breuk voor: $\frac{a_{ij}/\bar{a}_{ij}}{a_{NL-BRD}/\bar{a}_{NL-BRD}}$

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Als laatste wordt gekeken naar de integratie van een aantal regio's. Het ligt in de lijn der verwachting dat de Europese Gemeenschap een toename van de handelsintensiteit te zien zou geven, maar dat blijkt op de periode 1958-1963 na niet het geval te zijn geweest. Daartegenover steekt de ontwikkeling van Scandinavië opvallend af. Vooral bij deze resultaten moet de waarschuwing, die aan het begin van deze paragraaf voorkwam, nog eens herhaald worden, namelijk dat vooral bij landen met een geringe deelname in de wereldhandel, gemakkelijk grote vertekeningen kunnen ontstaan.

Tabel 3.12 Handelsintensiteit voor een aantal regio's,
voor de periode 1958-1978

	1958	1963	1968	1973	1978
Europese Gemeenschap (oude samenstelling)	3.13	3.47	2.83	2.63	2.83
Europese Gemeenschap (nieuwe samenstelling)	2.15	2.44	2.03	2.06	2.37
Scandinavië	7.57	9.91	8.90	9.22	10.81

Bron: Eigen berekeningen,

Aan het slot van deze paragraaf gekomen, kan geconcludeerd worden dat de handel tussen Nederland en de Bondsrepubliek qua grootte minder uitzonderlijk is dan op grond van tabel 3.1 en 3.2 verwacht mocht worden. Dit althans volgt uit de toepassing van de Savage-Deutsch-methode, met al zijn bezwaren. Om het manco op te lossen dat factoren als afstand en bruto nationaal produkt bij de analyse ontbreken, wordt in de volgende paragraaf getracht de relatie Nederland-Bondsrepubliek te toetsen met behulp van een zwaartekrachtmodel.

3.4 Een analyse van de relatie Nederland-Bondsrepubliek met behulp van een zwaartekrachtmodel

3.4.1 Inleiding

In de vorige paragraaf is een eerste benadering geschetst hoe je tot de berekening van een verwachte handelsstroom zou kunnen komen. Deze benadering van Savage en Deutsch heeft het manco dat zulke belangrijke variabelen als afstand en bruto nationaal produkt niet zijn opgenomen. In een zwaartekrachtmodel zijn deze factoren juist doorslaggevend. Veronderstelling hierbij is dat de afstand een negatieve invloed uitoefent op de handelsstroom tussen twee landen, met andere woorden hoe groter de te overbruggen afstand tussen twee landen, hoe geringer de te verwachten handelsstroom, c.p. het bruto nationaal produkt. Een analoge redenering is op te bouwen voor het bruto nationaal produkt als verklarende factor. Verwacht wordt dat deze factor een positieve invloed uitoefent.

Tinbergen was een van de eersten, die de internationale handel analyseerde met behulp van een dergelijk model (20). Tot zijn team van medewerkers behoorde Linnemann, die in 1966 promoveerde op een uitgebreid econometrisch onderzoek naar internationale handelsstromen (21).

Een zwaartekrachtmodel vormde de grondslag voor het onderzoek. Ook Pöyhönen publiceerde in diezelfde periode een dergelijke studie (22).

Deze benadering is verkozen voor de constructie van een eenvoudig model ter verklaring van de Nederlandse handelsstromen. Als verklarende variabelen kunnen worden opgenomen de afstand, het bruto nationaal produkt voor het importerende en het exporterende land en de grootte van de bevolking. Begonnen wordt hier met het volgende eenvoudige model:

$$T_{ij} = d_o Y_j^{d_1} D_{ij}^{d_2}$$

of in herschreven vorm

$$\ln(T_{ij}) = \ln d_o + d_1 \ln(Y_j) + d_2 \ln(D_{ij})$$

T_{ij} = handelsstroom van land i naar land j

Y_j = bruto nationaal product voor land j

D_{ij} = afstand tussen land i en j

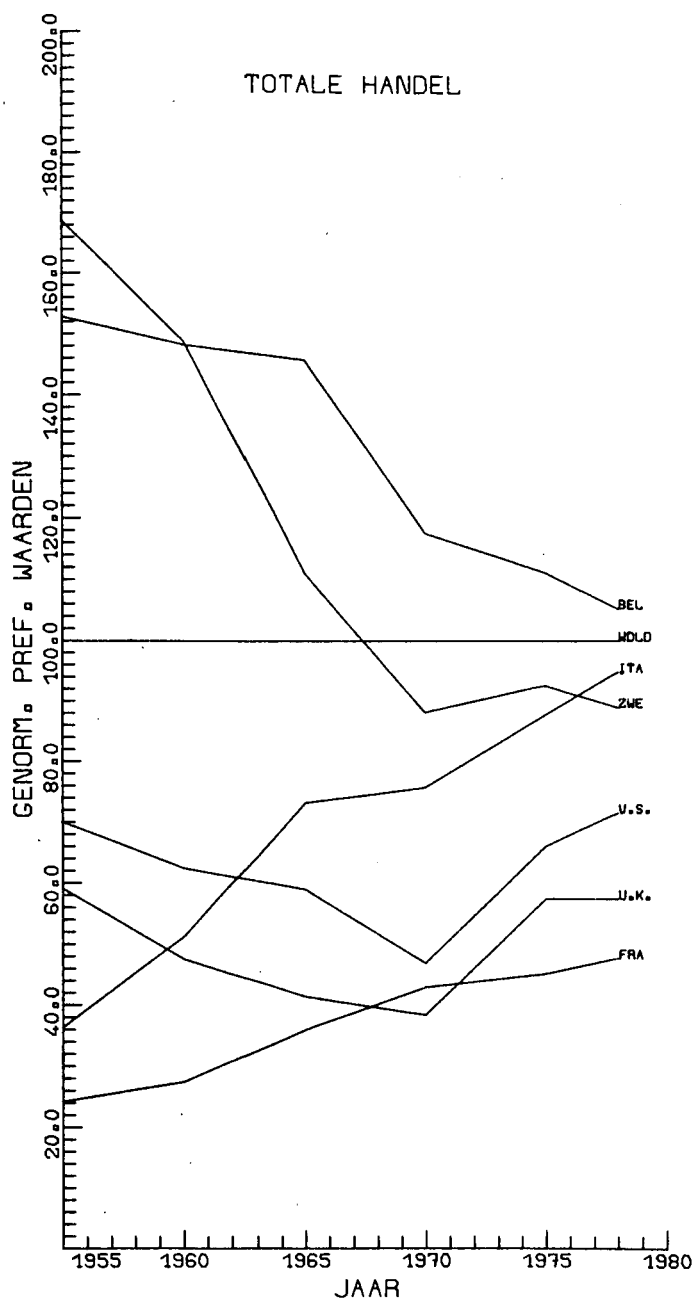
Gegevens over de handel tussen Nederland en land j zijn afkomstig uit de "Maandstatistiek van de buitenlandse handel" van het CBS. In de hierna volgende analyse is dit model doorgerekend voor 23 landen (23) resp. 48 landen (24). Deze landen nemen het overgrote deel van de Nederlandse handel voor hun rekening, wat moge blijken uit tabel 3.13. De 23 landen vormen samen de OECD, wat neerkomt op de ontwikkelde westerse wereld. De overige 25 landen zijn verkozen op basis van hun belang voor de Nederlandse import en/of export. Alle waarnemingen zijn 3-jaars voortschrijdende gemiddelden.

Tabel 3.13 Percentage van de im- en export, meegenomen bij de berekeningen met behulp van het zwaartekrachtmodel voor 23 en 48 landen

	1955	1960	1965	1970	1975	1978
Import						
23 landen	73.1	76.7	81.5	81.1	74.6	76.5
48 landen		89.0	92.1	93.3	92.5	94.2
Export						
23 landen	73.8	80.1	84.5	86.5	84.8	84.2
48 landen		90.5	91.6	92.6	91.9	92.6

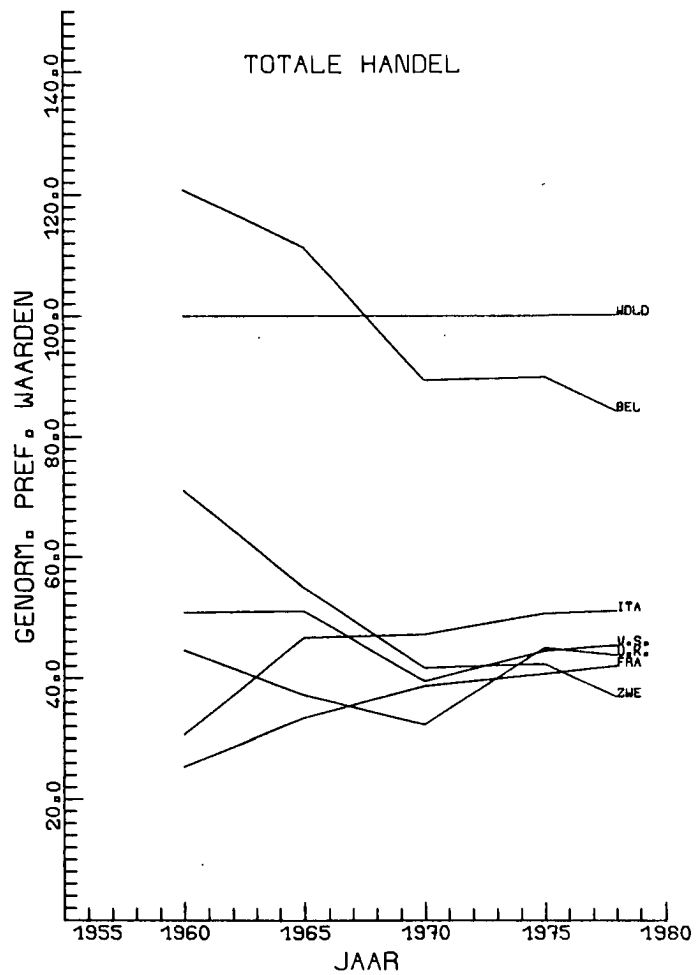
Bron: CBS, Maandstatistiek van de buitenlandse handel.

Grafiek 3.5 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse handel met het buitenland, berekend met een zwaarte-krachtmodel, voor 23 landen, 1955-1978

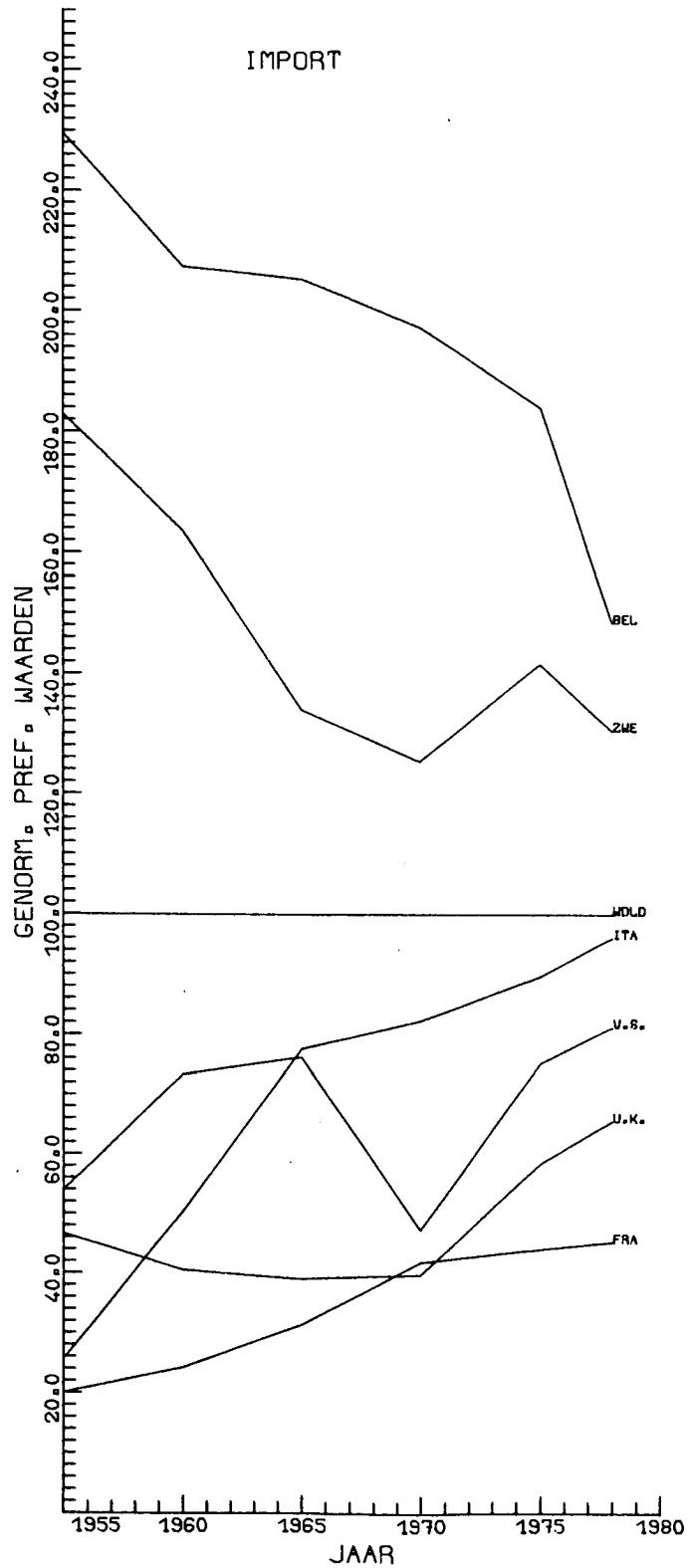
Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris .

Grafiek 3.6 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse handel met het buitenland, berekend met een zwaartekrachtmodel voor 48 landen, 1960-1978

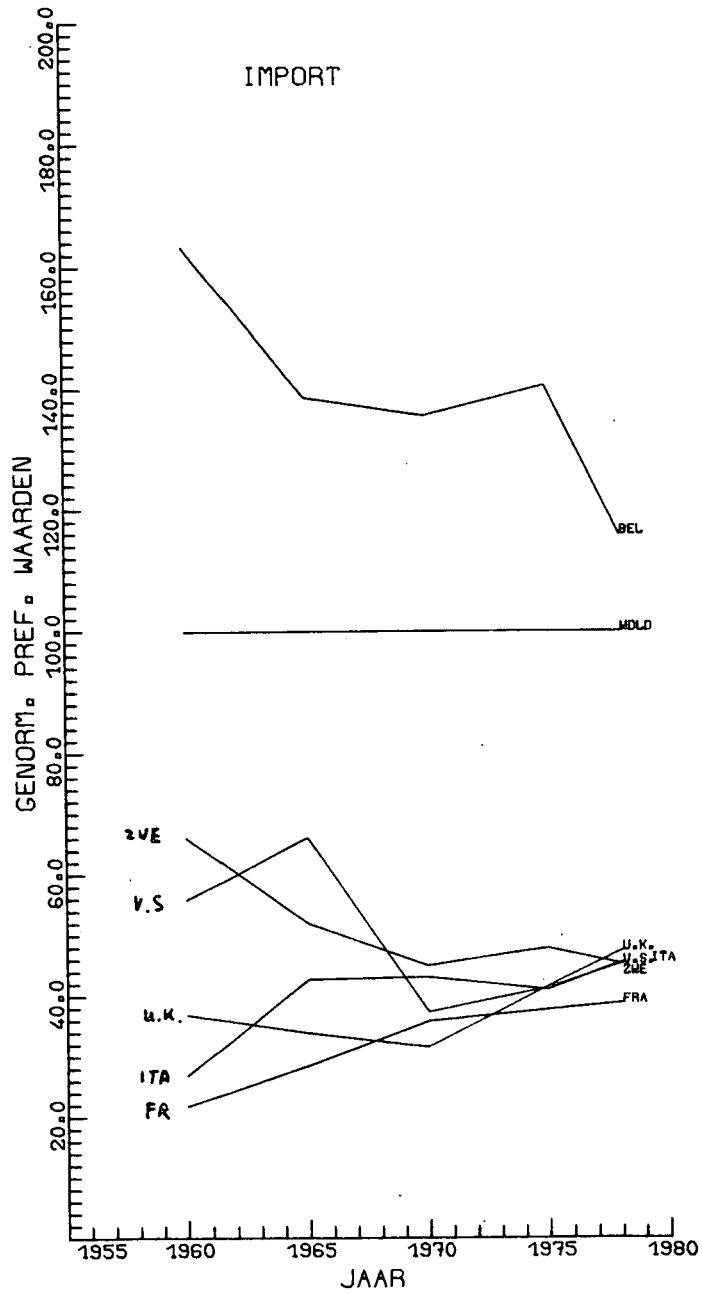
Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Grafiek 3.7 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse import, berekend met een zwaartekrachtmodel voor 23 landen, 1955-1978

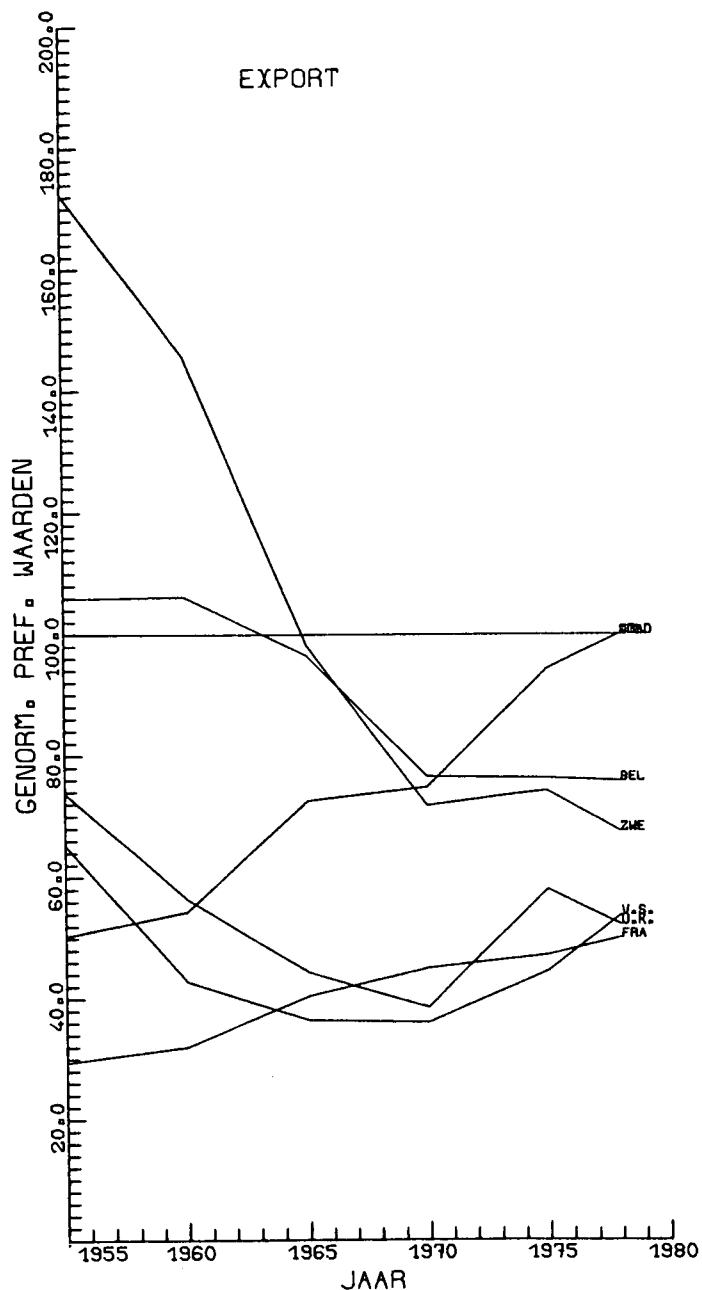
Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Grafiek 3.8 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse import, berekend met een zwaartekrachtmodel voor 48 landen, 1960-1978

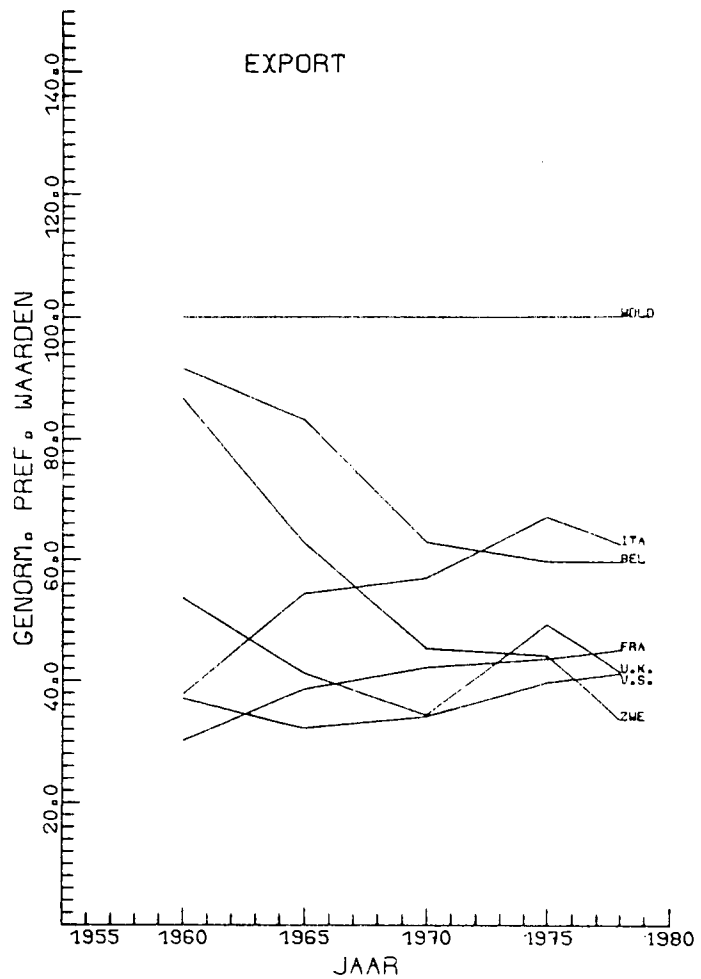
Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Grafiek 3.9 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse export, berekend met een zwaartekrachtmodel voor 23 landen, 1955-1978

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Grafiek 3.10 Genormeerde handelsintensiteit voor de Nederlandse export, berekend met een zwaartekrachtmodel voor 48 landen, 1960-1978

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Linnemann ging bij de bepaling van de afstanden zo veel mogelijk uit van vervoer over zee, met eventueel aansluitend vervoer over land. Nu kan dit voor 1959 een redelijk betrouwbare benadering zijn geweest, de stormachtige ontwikkeling van het goederenvervoer over de weg heeft de unieke positie van de scheepvaart niet onaangestaan gelaten. Vandaar dat de afstanden van Nederland met Noorwegen, Zweden, Denemarken, Italië, Joegoslavië, Griekenland en Turkije aangepast zijn, met een gemiddelde daling van de afstand met 10% (25). Belangrijker nog is de wijziging van de afstand met de Bondsrepubliek. Linnemann kwam uit op 200 zeemijl, maar een nadere analyse leerde dat 250 mijl een reëlere afstandsbenadering inhield (26). Vandaar dat deze afstand in de berekeningen is meegenomen.

Het opnemen van een variabele die de bevolkingsgrootte aangaf, veranderde de uitslagen niet wezenlijk. In 70% van de gevallen werd het 5% betrouwbaarheidsinterval niet gehaald. Het opnemen van een dummyvariabele voor het lidmaatschap van de Europese Gemeenschap betekende weliswaar een verandering van de uitkomsten, zeker bij 48 landen, maar ook hier werd in 60% van de gevallen het 5% betrouwbaarheidsinterval niet gehaald. Vandaar dat de hiernavolgende resultaten gebaseerd zijn op het meest eenvoudige geval, nl. met afstand en BNP als verklarende variabelen.

3.4.2 Resultaten van de berekeningen

De resultaten van de regressieberekeningen zijn opgenomen in bijlage 3. Het is hier wel op zijn plaats te wijzen op het feit dat dit model niet meer is dan een zeer eenvoudige benadering van de werkelijkheid. Zeker bij een vergelijking in de tijd moet in het achterhoofd gehouden worden dat allerlei veranderingen - zoals voor invoerrechten en restricties, transportkosten, goederensamenstelling, wisselkoersen e.d. - slechts door twee verklarende variabelen meegenomen worden, zodat een veranderende coëfficiënt a of b het resultaat is van een complex van oorzaken. Vandaar dat bij de interpretatie van de ontwikkeling van de waarde van de coëfficiënten de nodige omzichtigheid betracht moet worden.

Voor ons onderzoek zijn niet zozeer de coëfficiënten van belang als wel de afwijking tussen de feitelijke en de verwachte waarde.

In de grafieken 3.5 tot en met 3.10 zijn de gegevens op een identieke manier in kaart gebracht, als hiervoor bij de resultaten van de Savage-Deutsch-procedure. De relatie Nederland-Bondsrepubliek staat in alle gevallen centraal. Van deze relatie is de waarde van de breuk feitelijke/verwachte waarde op 100 gesteld. Vervolgens zijn alle andere relaties van Nederland hiertegen afgezet. Evenals in paragraaf 3.3 wordt dit verder aangegeven met de genormeerde handelsintensiteit.

Bij de totale handel zijn tussen de berekeningen voor 23 en voor 48 landen overeenkomsten en verschillen aan te wijzen. De overeenkomsten liggen in de relatieve daling van België en Zweden, de relatieve stijging van Frankrijk, Italië en Groot-Brittannië (in de periode 1970-1975). Ook het verloop van de Verenigde Staten is gelijkvormig. De verschillen zijn gelegen in de niveau's, waardoor bijvoorbeeld België bij 23 landen hoger en bij 48 landen lager scoort dan de Bondsrepubliek.

Vervolgens analyseren we de resultaten voor de import en de export. Bij de import blijkt België zowel bij 23 als 48 landen beter te scoren, al is er sprake van een dalende tendens. Dit laatste geldt ook voor Zweden, maar de andere landen laten juist een groei zien ten opzichte van de Bondsrepubliek.

De export laat een eerste plaats zien voor de Bondsrepubliek, gevolgd door Italië. Hoewel ook hier duidelijke niveaoverschillen zijn aan te wijzen, is het verloop voor 23 en 48 landen ongeveer gelijk. De export naar de Bondsrepubliek vertoont vooral in de periodes 1960-1965, 1965-1970, en in mindere mate 1975-1978 een verbetering ten opzichte van de concurrenten, gelet althans op de genormeerde handelsintensiteit, Frankrijk en Italië vertonen een geleidelijke stijging, terwijl de Verenigde Staten en Groot-Brittannië een heropleving laten zien.

3.4.3 Een nadere uitsplitsing van de export naar Westduitse deelstaten

Door het beschikbaar komen van gegevens, die de Nederlandse export naar iedere Westduitse deelstaat in kaart brengen, is het mogelijk geworden om over de periode 1970-1978 na te gaan hoe de Nederlandse export al dan niet geconcentreerd is geweest op de deelstaat Noordrijn-West-

falen, en of er bepaalde tendenties waarneembaar zijn (27). Omdat zowel gegevens over de export, als over de afstand en het BNP beschikbaar waren, kan aangesloten worden bij het hierboven beschreven zwaartekrachtmodel.

In de onderzochte periode 1970-1978 heeft er een lichte, doch vrij continue verschuiving zich voltrokken in de bijdragen van iedere deelstaat in het totale bruto binnenlands produkt. In deze periode daalde het aandeel van Hamburg, Berlijn, Noordrijn-Westfalen, Rijnland-Pfalz, bleef het aandeel constant van Bremen en Saarland en steeg het aandeel van Sleeswijk-Holstein, Nedersaksen, Hessen, Baden-Württemberg en Beieren. Grosso modo was een trend zuidwaarts zichtbaar, wat ook naar voren komt in tabel 3.14. In deze tabel zijn naast gegevens over aandelen bruto binnenlands produkt ook de aandelen in de Nederlandse export weergegeven. Daaruit komt duidelijk de zeer sterke gerichtheid van de Nederlandse export op Noordrijn-Westfalen naar voren, een gerichtheid die in deze periode alleen nog maar is toegenomen. Daartegenover staat een daling van de export naar de Noord- en Zuidduitse regio, al laat deze laatste na 1975 weer een opleving zien.

Tabel 3.14 Aandeel van de deelstaten in het bruto binnenlands produkt van de Bondsrepubliek en in de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek, 1970, 1975 en 1978

	<u>Aandeel in BBP</u>			<u>Aandeel in Nederlandse export</u>		
	1970	1975	1978	1970	1975	1978
Hamburg	4.9	4.5	4.7	7.0	4.7	4.1
Bremen	1.6	1.6	1.6	1.9	2.5	1.9
Berlijn	3.8	3.7	3.6	1.9	1.7	1.1
Sleeswijk-Holstein	3.4	3.6	3.5	1.9	1.8	1.8
Nedersaksen	10.0	10.2	10.1	9.7	9.3	9.6
<u>Noordduitse regio</u>	23.7	23.6	23.5	22.4	20.0	18.5
<u>Noordrijn-Westfalen</u>	28.6	28.3	27.6	47.5	52.3	52.5
Hessen	9.3	9.3	9.5	7.9	8.1	8.9
Rijnland -Palz	5.3	5.4	5.2	3.3	4.1	4.4
Saarland	1.5	1.6	1.5	0.8	0.7	0.7
Baden-Württemberg	15.5	15.5	15.7	9.8	7.7	7.3
Beieren	16.1	16.4	17.0	6.2	5.7	6.1
<u>Zuidduitse regio</u>	47.7	48.2	48.9	28.0	26.3	27.3

Bron: Nederlandse Ambassade in de Bondsrepubliek, Onderzoek naar de regionale spreiding van de Nederlandse uitvoer naar de Bondsrepubliek Duitsland, Bonn, november 1980, bijlage IIIA en IIIB

Gebruiken we deze gegevens in het Linnemann-model, dan blijkt er sprake te zijn van een voortdurend groeiend overwicht van Noordrijn-Westfalen, zowel bij de analyse van 23 als van 48 landen. Vooral in de Noordduitse regio is sprake van een zeer sterke achteruitgang, terwijl in Zuid-Duitsland sprake is van een licht herstel.

In tabel 3.15 zijn de resultaten weergegeven, waarbij uitgegaan is van Noordrijn-Westfalen. Aangegeven is per deelstaat, hoe de breuk werkelijke waarde/verwachte waarde zich verhoudt tot die van Noordrijn-Westfalen.

Tabel 3.15 Ontwikkeling van de Nederlandse export met de Westduitse deelstaten, in verhouding tot die met Noordrijn-Westfalen, in genormeerde handelsintensiteit, 1970, 1975 en 1978

	1970	1975	1978
Hamburg	57.5	30.3	26.3
Bremen	24.7	22.8	17.7
Berlijn	25.1	16.0	11.0
Sleeswijk-Holstein	22.4	17.5	13.7
Nederŝaksen	50.2	39.2	37.5
Noordrijn-Westfalen	100.0	100.0	100.0
Hessen	44.8	39.5	39.1
Rijnland-Palz	25.8	25.5	25.7
Saarland	14.0	10.7	8.6
Baden-Württemberg	54.8	37.4	33.5
Beieren	42.5	32.3	31.6

Bron: eigen berekening, op basis van gegevens uit: Nederlandse Ambassade in de Bondsrepubliek, Onderzoek naar de regionale spreiding van de Nederlandse uitvoer naar de Bondsrepubliek Duitsland, Bonn, november 1980.

Bij het afsluiten van het onderzoek, kwamen gegevens beschikbaar over de export van een achttal landen naar de elf deelstaten voor een tweetal goederengroepen (28). De eerste groep betrof de SITC-klasse 6 met uitzondering van groep 628, wat staat voor de halffabrikaten zonder de motorbrandstoffen. De tweede groep betrof de SITC-klassen 7 en 8, de industriële voor- en eindprodukten. Deze regionale uitsplitsing schiep de mogelijkheid meer zicht te krijgen op het punt van de scheve regionale verdeling van de export. Hiervoor werd geconstateerd hoe van de totale export van Nederland naar de Bondsrepubliek in 1978 meer dan 52% de deelstaat Noordrijn-Westfalen als eindbestemming had. Nagegaan kon nu worden of deze scheefheid in de regionale verdeling een typisch Nederlandse zaak was, of dat ook bij andere landen een scheve verdeling viel waar te nemen. Als dit laatste het geval zou zijn, en met name als ieder land relatief sterk op de meest nabije regio gericht was, zou dat de hiervoor geconstateerde Nederlandse gerichtheid op Noordrijn-Westfalen relativeren.

Tabel 3.16 laat de verdeling zien voor de export van de zes Europese landen voor de groepen (6-628) en (7,8) over de drie regio's waarin de Bondsrepubliek is opgedeeld (29).

Tabel 3.16 Procentuele verdeling van de export van zes landen voor de groepen (6-628) en (7,8), over drie Westduitse regio's, 1970, 1973 en 1979

		Groep (6-628)			Groep (7,8)		
		Noord	Midden	Zuid	Noord	Midden	Zuid
Frankrijk	1970	4.96	41.11	53.93	11.35	29.15	59.50
	1973	5.90	39.69	54.41	10.40	30.79	58.82
	1979	9.25	34.39	56.36	16.88	28.57	54.55
België	1970	11.13	56.13	32.74	10.44	52.50	37.06
	1973	10.52	53.63	35.85	10.36	55.37	36.27
	1979	11.17	50.63	38.20	13.71	49.38	36.91
Italië	1970	10.42	35.62	53.96	11.58	22.48	65.85
	1973	8.09	42.53	49.38	10.80	24.11	65.09
	1979	13.61	38.05	48.34	11.31	24.58	64.11
Groot-Brittannië	1970	18.64	48.74	32.62	18.98	34.46	46.55
	1973	16.91	45.91	37.18	19.00	30.98	50.02
	1979	20.20	43.25	36.55	17.42	31.21	51.37
Dene-marken	1970	52.39	30.05	17.57	59.32	19.51	21.18
	1973	67.63	19.96	12.41	63.07	15.63	21.30
	1979	64.92	22.75	12.33	53.37	17.72	28.91
Nederld.	1970	13.70	59.71	26.59	23.46	47.48	29.06
	1973	13.89	59.55	26.56	21.34	52.02	26.65
	1979	14.04	57.19	28.77	18.72	49.59	31.69

Bron: Eigen berekeningen.

Uit tabel 3.16 valt af te leiden dat vijf van de zes landen een sterke exportconcentratie vertonen op de meest nabijgelegen regio. Alleen bij Groot-Brittannië is deze constatering niet te maken. De ontwikkelingen in de tijd verschillen tussen de twee goederengroepen en tussen de diverse landen zodanig, dat hier geen eenduidige trend uit valt af te leiden.

Bij de constatering dat in de export een zekere regionale scheefheid valt waar te nemen, is het onderzoek niet gestopt. Nagegaan is of de scheefheid in de verdeling in meer of mindere mate beïnvloed is door verschillen in afstand van een land tot de diverse regio's en door verschillen in economische aantrekkingskracht - waardoor het bruto nationaal produkt gekozen is - van de diverse regio's. Om deze correcties toe te passen, moesten eerst de wegingsfactoren m.b.t. de afstand en het bruto nationaal produkt berekend worden.

Die wegingsfactoren werden afgeleid uit de resultaten van een zwaartekrachtmodel, waarbij de export van de zes landen naar de diverse deelstaten verklaard werd uit het bruto nationaal produkt van het exporterende land en de importerende deelstaat en de afstand tussen deze twee. Op de verdere resultaten van dit model wordt dadelijk teruggekomen.

Noemen we de aldus berekende afstandscoëfficiënt (β) en de bruto nationaal produktcoëfficiënt (γ) en de feitelijke export van ieder land naar de verschillende deelstaten (E_1), dan zijn de voor afstand gecorrigeerde export (E_2) en de voor afstand en bruto nationaal produkt gecorrigeerde export (E_3) als volgt berekend:

$$E_2 = E_1 * \left\{ \frac{\ln(E_1) - \beta \ln(D_{ij})}{\ln(E_1)} \right\}$$

$$E_3 = E_1 * \left\{ \frac{\ln(E_1) - \beta \ln(D_{ij}) - \gamma \ln(\text{BNPD}_j)}{\ln(E_1)} \right\}$$

$$\beta < 0$$

$$\gamma > 0$$

D_{ij} = afstand tussen land i en deelstaat j

BNPD_j = bruto nationaal produkt van deelstaat j

In tabel 3.17 zijn de resultaten weergegeven voor de twee onderzochte groepen in het jaar 1979. Daaruit komt naar voren dat vooral voor België en Nederland het effect van de correctie groot is, waardoor de overheersende positie van de deelstaat Noordrijn-Westfalen enigszins gerelativeerd wordt. Ook voor Groot-Brittannië geeft de correctie een verandering in de regionale verdeling. De correctie is nagenoeg niet terug te vinden bij Frankrijk, Italië en Denemarken; al deze landen blijven ook na correctie een opvallend hoog aandeel voor de aanliggende regio behouden.

Tabel 3.17 De procentuele verdeling van de feitelijke export (E1), de export met afstandscorrectie (E2) en de export met afstands- en bruto nationaal produkt-correctie (E3)

		Groep (6-628)			Groep (7,8)		
		Noord	Midden	Zuid	Noord	Midden	Zuid
Frankrijk	E1	9.25	34.39	56.36	16.88	28.57	54.55
	E2	13.02	30.43	56.54	18.67	26.85	54.48
	E3	13.50	28.53	57.96	19.84	25.02	55.11
België	E1	11.17	50.63	38.20	13.71	49.38	36.91
	E2	15.32	42.63	42.05	15.76	44.42	39.82
	E3	16.39	39.60	44.01	16.77	42.05	41.18
Italië	E1	13.61	38.05	48.34	11.31	24.58	64.11
	E2	18.69	33.80	47.51	13.34	24.31	62.35
	E3	19.85	33.06	47.09	14.14	23.38	62.48
Groot-Brittannië	E1	20.20	43.25	36.55	17.42	31.21	51.37
	E2	24.08	37.04	38.88	19.36	28.67	51.97
	E3	25.34	35.19	39.47	20.57	26.73	52.69
Denemarken	E1	64.92	22.75	12.33	53.37	17.72	28.91
	E2	57.77	21.01	21.21	49.75	17.63	32.62
	E3	60.06	19.45	20.49	52.42	15.68	31.90
Nederld.	E1	14.04	57.19	28.77	18.72	49.59	31.69
	E2	17.59	48.62	33.79	21.06	44.05	34.89
	E3	18.60	45.85	35.56	22.81	41.33	35.85

Bron: Eigen berekeningen.

Confronteren we de resultaten van tabel 3.17 met de feitelijke verdeling van de totale exportstroom over de Bondsrepubliek - voor 1979 voor groep (6-628) naar de noord-,midden- en zuidregio 18.7, 41.3 en 40.1%, en voor groep (7,8) resp. 19.0, 29.1 en 51.9 -, dan blijkt de Nederlandse export voor de groep (6-628) hiermee redelijk te sporen. Voor de groep (7,8) echter is die overeenkomst veel minder groot. Na Denemarken vertoont Nederland de minste overeenkomst met de totale verdeling. Ook de correcties brengen hierin geen verandering.

Zoals al eerder vermeld, zijn met deze geregionaliseerde gegevens berekeningen uitgevoerd met een zwaartekrachtmodel. De resultaten hiervan zijn vervolgens weer omgewerkt tot handelsintensiteit, wat zoals bekend gelijk is aan feitelijke export gedeeld door verwachte export. Door vervolgens voor de relatie vanuit Nederland deze handelsintensiteit gelijk te stellen aan 100, kan de genormeerde handelsintensiteit geconstrueerd worden. Deze resultaten zijn terug te vinden in tabel 3.18. Daarbij gaat het niet om de niveauverschillen op een bepaald tijdstip, maar meer om bepaalde ontwikkelingen voor de beschouwde jaren 1970, 1973 en 1979. Ter toelichting, de feitelijke waarde van de Franse export naar regio noord in 1970 ten opzichte van de verwachte waarde leverde een handelsintensiteit op van 0.75. Doordat de Nederlandse handelsintensiteit naar die regio voor dat jaar gelijk was aan 1.63, leverde de berekening voor de genormeerde handelsintensiteit voor Frankrijk een waarde op van $(0.75/1.63) * 100 = 46.0$.

Tabel 3.18 Genormeerde handelsintensiteit voor de export van Frankrijk, België, Italië, Groot Brittannië en Denemarken, waarbij Nederland = 100, voor de jaren 1970, 1973 en 1979, naar drie regio's in de Bondsrepubliek, voor SITC-klassen 6, 7 en 8 (behalve 628)

	<u>noord</u>			<u>midden</u>			<u>zuid</u>		
	1970	1973	1979	1970	1973	1979	1970	1973	1979
Frankrijk	46.0	45.7	95.9	121.2	114.0	105.2	64.8	66.9	75.7
België	117.2	119.9	184.7	211.5	189.5	200.0	169.8	173.8	181.1
Italië	91.4	100.7	144.9	355.8	393.0	360.3	83.6	97.2	132.4
Groot-Brittannië	34.4	38.4	69.4	101.9	87.7	117.2	49.1	60.7	92.8
Denemarken	40.5	50.3	86.7	123.1	94.7	110.3	39.6	44.1	70.3

Bron: Eigen berekeningen.

De resultaten laten duidelijk twee divergente ontwikkelingen zien voor enerzijds de noord- en zuidregio en anderzijds de middenregio. In de laatste regio laat de periode 1970-1973 een verbetering van de Nederlandse positie zien, gevolgd door een ongeveer even grote verslechtering in de daarop volgende periode. Uiteindelijk zijn de onderlinge verhoudingen over de periode 1970-1979 nagenoeg onveranderd gebleven. Datzelfde kan niet gezegd worden van de ontwikkelingen in de noord- en zuidregio. Hier valt een geleidelijke verslechtering van de Nederlandse positie in de periode 1970-1973 af te lezen, en een forse verslechtering in de daarop volgende periode. Het totale resultaat moet dan ook als negatief beoordeeld worden. Op de Westduitse markt voor industrieproducten heeft Nederland in de periode 1970-1979 een gevoelige achterstand opgelopen, met name in de noordelijke en zuidelijke deelstaten.

3.5 Afronding

Dit hoofdstuk heeft zich beziggehouden met het vraagstuk van de geografische spreiding van de Nederlandse handel. Uitgegaan werd daarbij van de benadering dat een spreiding van de handel over veel landen weliswaar een verkleining van eventuele risico's inhoudt, maar dat

concentratie van de handel op landen met relatief hoge groeipercentages evenzeer voordelen biedt. Tevens werd duidelijk gemaakt dat de mate van spreiding gekoppeld was aan de grootte van de thuismarkt en de fase van economische ontwikkeling.

Mede voortbouwend op andere onderzoeken, moet de conclusie van de in dit hoofdstuk uitgevoerde analyse zijn dat de Nederlandse handel een vrij sterke concentratie te zien geeft, met name op West-Europa. Deze concentratie ligt op dit moment boven het Europees gemiddelde, en geeft aanleiding tot de opmerking dat Nederland, gelet op haar economische ontwikkeling, een te hoge handelsconcentratie heeft.

Het is in dit verband zinvol te wijzen op de resultaten van een aantal onderzoeken met behulp van de Constant-Market-Share analyse. Dick en Dicke hebben aangetoond dat door de concentratie van de Nederlandse export op West-Europa Nederland in de periode 1967-1977 heeft kunnen profiteren van de extra sterke groei van West-Europa (30). Tot dezelfde conclusie komen Gerards en De Jager, al valt uit hun gegevens af te leiden dat zeker in het laatste decennium er ook jaren aan te wijzen zijn waarin het markt-effect juist negatief uitwerkte. Zij komen tot de conclusie dat het voor Nederland zinvol zou zijn de invoer te verschuiven in de richting van de rest van de wereld (31). Nu de economische groei eerder in andere delen van de wereld te verwachten is, dient Nederland zich hieraan aan te passen. Het is van groot belang om nu ook op die andere markten te gaan opereren.

Deze globale analyse van de geografische spreiding is gevolgd door een onderzoek, waarbij bilaterale handelsrelaties onder de loupe zijn genomen. Nagegaan is of het niveau van bepaalde handelsstromen, zoals ze zich feitelijk voordeden, in meer of mindere mate afweken van datgene wat op grond van bepaalde factoren verwacht mocht worden.

Om tot de berekening van een dergelijke verwachte handelsstroom te komen, is gebruik gemaakt van een tweetal benaderingen. De eerste benadering was die van Savage en Deutsch, de tweede die met behulp van een eenvoudig zwaartekrachtmodel.

Wat betreft de betrouwbaarheid van een dergelijke verwachte handelsstroom, kan worden opgemerkt

dat beide benaderingen qua niveau niet, maar qua ontwikkeling in de tijd en qua vergelijking op cross-sectiebasis wel overeenkomstige resultaten lieten zien. Weliswaar waren er verschuivingen, als men in het zwaartekrachtmodel overstapte van 23 naar 48 landen - met name op de cross-sectievergelijking -, maar ook hier werd een overeenkomstig patroon gevonden bij de ontwikkeling in de tijd.

Aldus zijn we tot de conclusie gekomen dat een vergelijking van de feitelijke met de verwachte handelsstroom - in ons onderzoek uitgedrukt in de mate van handelsintensiteit - leert dat de handel van Nederland met de Bondsrepubliek niet het predikaat uitzonderlijk verdient. Wat betreft de relaties van Nederland met andere landen, springt die met België er meer uit. Over de periode 1958-1978 gezien, valt aanvankelijk een versterking van de handelsrelatie waar te nemen, die na 1973 echter enigszins aan belang inboet. Met andere woorden, absoluut gezien is en blijft de handelsrelatie met de Bondsrepubliek veruit de belangrijkste, maar houden we rekening met een verwachte handelsstroom op basis van factoren als import- en exportbereidheid, afstand en bruto nationaal produkt, dan springt de handel met België er meer uit. Maken we een dergelijke vergelijking met andere bilaterale handelsrelaties als Canada-Verenigde Staten en Ierland-Groot Brittannië, dan blijkt dat de bilaterale relaties van Nederland een vrij geringe mate van handelsintensiteit te zien geven. Dat zou misschien voor de relatie met de Bondsrepubliek nog wel kunnen als de export van Nederland met alle deelstaten van de Bondsrepubliek even intens was als die met Noordrijn-Westfalen. De realiteit leert echter dat in de periode 1970-1979 een nog verdergaande concentratie op deze ene deelstaat heeft plaatsgevonden, waardoor de relaties met de andere deelstaten nog verder in belang achteruitgingen. Dat baart zorgen als we tegelijkertijd constateren hoe langzamerhand de economische bedrijvigheid zich zuidwaarts verplaatst. De aldus geconstateerde concentratie van de Nederlandse export op West-Europa, daarbinnen weer op de Bondsrepubliek en daarbinnen weer op Noordrijn-Westfalen, zou op zich nog geen ernstig probleem hoeven te zijn, als het Nederlandse exportpakket zodanig is samengesteld dat het ook in de toekomst volop kan meeprofiteren van de ontwikkeling van een hoog-geïndustrialiseerd gebied. Over die samenstelling van het exportpakket

bestaan echter de nodige twijfels. In het volgende hoofdstuk zullen we die samenstelling nader analyseren.

- (1) P.A. van Tilburg, Enige kanttekeningen bij het gebruik van concentratiemaatstaven bij markt-onderzoek; Rapport 8010A, Centrum voor Bedrijfs-economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit, juli 1980, blz. 33-36.
- (2) W. Beckerman, "Distance and the pattern of intra European trade"; Review of Economics and Statistics, 1956. vol.38, nr. 1.
- (3) P.A. van Tilburg, Enige kanttekeningen bij het gebruik van concentratiemaatstaven bij markt-onderzoek; Rapport 8010A, Centrum voor Bedrijfs-economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit, juli 1980, blz. 24-28.
- (4) M. Michaely, Concentration in international trade; Amsterdam, Holland, 1962.
- (5) A.O. Hirschman, National power and the structure of foreign trade; Berkeley, 1945.
- (6) R.J. Johnston, The world trade system - some enquiries in its spatial structure; Londen, Bell and Sons, 1976.
- (7) Probleem bij deze index is, wat te doen als er sprake is van een onverdeelde resthoeveelheid. De index wordt namelijk niet onaanzienlijk beïnvloed als deze resthoeveelheid over 10, 20 of 40 landen verdeeld wordt. Vandaar dat om deze reden geen toerekening van de resthoeveelheid heeft plaatsgevonden.
- (8) M. Michaely, Concentration in international trade; Amsterdam, 1962, blz. 23-25.
- (9) R.J. Johnston, The world trade system- some enquiries in its spatial structure; Londen, Bell and Sons, 1976, blz. 60-67.
- (10) K.W. Deutsch en I.R. Savage, "A Statistical Model of the Gross Analysis of Transaction Flows"; Econometrica, 1960, vol. 28, nr.3.
- (11) L.A. Goodman, "Statistical methods for the preliminary analysis of transaction flows"; Econometrica, 1963, vol. 31, nr. 1-2.
- (12) Economic Commission for Europe, "Trade Network projections and international consistency tests"; Economic Bulletin for Europe, 1973, vol.24, nr.2.
- (13) H. Linnemann, Trade flows and geographical distance, or the importance of being neighbours, in: Towards balanced international growth; H.C. Bos(ed) Amsterdam, 1969.
- (14) H. Linnemann, An Economic Study of International Trade Flows; Amsterdam, 1966.
- (15)
$$\text{Relatieve acceptatiewaarde} = \frac{\text{feitelijke handelsstroom} \text{ --/--} \text{ verwachte handelsstroom}}{\text{verwachte handelsstroom}}$$
- (16) H. Alker en D. Puchala, "Trends in economic partnership: The North Atlantic Area, 1928-1963; in Quantitative International Politics: Insight and Evidence, edited by J.D. Singer, New York, Free Press, 1968.

- (17) Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.
- (18) International Monetary Fund, Direction of Trade, Washington, diverse jaren.
- (19) De landen zijn: Nederland, de Bondsrepubliek, België, Frankrijk, Italië, Groot-Brittannië, Ierland, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Finland, IJsland, Oostenrijk, Zwitserland, Spanje, Portugal, Turkije, Griekenland, Canada, Verenigde Staten en Japan.
- (20) J. Tinbergen, Shaping the World Economy; Suggestions for an International Economic Policy; New York, The Twentieth Century Fund, 1962, blz. 262-293.
- (21) H. Linnemann, An Economic Study of international trade flows, Amsterdam, 1966.
- (22) P. Pöyhönen, "A tentative model for the volume of trade between countries"; Weltwirtschaftliches Archiv, 1963, Band 90, vol.1.
- (23) Deze 23 landen zijn: België, Frankrijk, Bondsrepubliek, Italië, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Ierland, IJsland, Noorwegen, Zweden, Finland, Zwitserland, Oostenrijk, Joegoslavië, Griekenland, Turkije, Spanje, Portugal, Canada, Verenigde Staten, Japan, Australië en Nieuw Zeeland.
Deze landen zijn lid van de OECD.
- (24) De 48 landen zijn : de 23 landen van noot 23 + Mexico, Suriname en de Nederlandse Antillen, Venezuela, Brazilië, Argentinië, Marokko, Algerije, Tunesië, Libië, Egypte, Liberia, Ivoorkust, Nigeria, Zuid-Afrika, Israël, Saoedi-Arabië, Irak, Pakistan, India, Singapore, Thailand, Hong Kong en Indonesië.
- (25) Deze gegevens zijn door Linnemann in persoonlijke correspondentie aan de auteur verstrekt.
- (26) Van de 11 deelstaten zijn de afstanden tot Nederland bepaald. Vervolgens zijn die afstanden gewogen met het aandeel van elke deelstaat in het totale BNP van de Bondsrepubliek.
- (27) Nederlandse Ambassade in de Bondsrepubliek, Onderzoek naar de regionale spreiding van de Nederlandse uitvoer naar de Bondsrepubliek Duitsland, Bonn, november 1980.
- (28) Deze landen waren Frankrijk, België, Italië, Groot-Brittannië, Denemarken, Nederland, Verenigde Staten en Japan.
- (29) Zie voor de verdeling tabel 3.14.
- (30) R. Dick en H. Dicke, "Determinanten des Industrieländerhandels"; Die Weltwirtschaft, 1979, Heft 1,
- (31) J. Gerards en H. Jager, "De structurele ontwikkeling van de Nederlandse uitvoer; een toepassing van CMS-analyse"; Economisch Statistische Berichten, nr. 3238, 16 januari 1980, blz. 64-69.

4. DE GOEDERENSPECIALISATIE VAN DE NEDERLANDSE
HANDEL ; IS DE HANDEL VAN NEDERLAND MET DE
BONDSREPUBLICIE UITZONDERLIJK QUA SAMENSTELLING?

4.1 Inleiding

De laatste jaren heeft zich een geleidelijke verschuiving voorgedaan in de argumentatie waarom Nederland zich onvoldoende op de wereldmarkt kan handhaven. Vooral door de creatie van een model door Den Hartog en Tjan in 1974, had de discussie zich aanvankelijk beperkt tot de arbeidskosten. Naast allerlei andere factoren als hogere energieprijzen enz., was het toch vooral de hoogte van de arbeidskosten die een achteruitgang in de concurrentiekracht van Nederland en daarmee werkloosheid veroorzaakte.

De samenstelling van het exportpakket is een argument wat de laatste jaren nogal opgang gemaakt heeft. Een van de voornaamste stimulansen was het rapport "Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie" van de WRR, waarin betoogd werd dat bepaalde sectoren als de landbouw, de voedings- en genotmiddelen en de intermediaire sector dominant waren en zouden blijven in de exportstructuur, maar waarin vooral de industriële sectoren relatief onderontwikkeld waren. Om nog enigszins een rol van betekenis te kunnen spelen, zou Nederland de tendens tot deïndustrialisatie dienen te keren (1).

Ongeveer tegelijkertijd publiceerde de Commissie van Economisch Deskundigen van de Sociaal Economische Raad een rapport over het Nederlandse concurrentievermogen, waarin zij enerzijds lieten zien dat de loonkosten per eenheid produkt niet zo doorslaggevend konden zijn en anderzijds dat de voortdurende waardevermindering van de gulden en de samenstelling van het exportpakket evenzeer van belang waren (2).

Ook in de onlangs verschenen middellange termijnverkenning tot 1985 wordt uitgebreid ingegaan op de samenstelling van het Nederlandse exportpakket (3). In dit hoofdstuk staat die samenstelling van het exportpakket centraal. De analyse in dit hoofdstuk vertoont een grote gelijkenis met die in hoofdstuk 3. Ook hier wordt gestart met een onderzoek naar de mate van concentratie, gevolgd door een analyse van bilaterale relaties op gesaggregeerd niveau.

Wat betreft de goederenspecialisatie is een analoge redenering op te zetten aan die van landenconcentratie. Het is uit risico-oogpunt zinvol om de exporten

van een land uit een zo breed mogelijk pakket samen te stellen, maar gelet op de binnenlandse markt, de fase van economische ontwikkeling, en de ontwikkeling van de internationale vraag is een patroon te herkennen waarbij een land zich geleidelijk aan steeds meer concentreert op de handel in (semi) industriële goederen en relatief steeds minder landbouwprodukten en grondstoffen aanbiedt.

Deze analyse wordt weer gekoppeld aan de onderzoeken van Hirschman-Michaely en Johnston, maar tevens worden resultaten gepresenteerd van berekeningen die een vergelijking inhouden van het Nederlandse exportpakket met dat van andere Westeuropese landen. Ook wordt hierbij de vraag betrokken of de relatie van Nederland met de Bondsrepubliek gelet op de samenstelling van het exportpakket uitzonderlijk genoemd kan worden.

Het antwoord op de laatste vraag kan tevens gevonden worden als de feitelijke handelsstroom vergeleken wordt met de verwachte handelsstroom. Om deze laatste te berekenen is weer gebruik gemaakt van de benadering van Savage en Deutsch en die met behulp van een zwaartekrachtmodel. Aldus was het mogelijk ook op een gedesaggregeerd niveau inzicht te krijgen in de handelsstromen tussen de diverse landen. Afgerond wordt dan met het weergeven van de conclusies en mogelijke verklaringen voor het optreden van bepaalde ontwikkelingen.

4.2 De goederenspecialisatie van de Nederlandse handel

4.2.1 De goederenspecialisatie volgens Michaely (4)

Zoals in het vorige hoofdstuk al is beschreven, heeft Michaely gebruik gemaakt van de aangepaste Herfingdahl-index(5). Aldus heeft hij voor 44 landen de mate van goederenspecialisatie berekend op het SITC 3-digit-niveau (6), wat overeenkomt met 150 groepen.

In tabel 4.1 zijn een aantal resultaten weergegeven voor Nederland, de Bondsrepubliek en de Europese Gemeenschap. Naast gegevens van Michaely voor 1954, zijn voor de jaren 1962, 1968, 1974 en 1977 vergelijkbare gegevens uit een publicatie van de UNCTAD gehaald.

Tabel 4.1 De goederenspecialisatie van de export van Nederland, de Bondsrepubliek en de Europese Gemeenschap, volgens de Michaely-index, 1954-1977, op SITC 3-digitniveau

	1954	1962 ^b	1968 ^b	1974 ^b	1977 ^b
Nederland	16.9	15.5	17.7	17.7	17.7
Bondsrepubliek	22.3	19.2	19.4	18.2	20.1
Europese Ge- meenschap ^a	23.5	19.2	17.9	17.1	18.0

a) Gemiddelde van de lidstaten. Eigen berekening

b) Eigen berekening op basis van gegevens uit: United Nations Conference on Trade and Development, Handbook of International Trade and Development Statistics, New York

Bron: M. Michaely, Concentration in international trade, Amsterdam, 1962

1962-1977: United Nations Conference on Trade and Development, Handbook of International Trade and Development Statistics, New York, diverse jaren.

Hieruit komt naar voren dat op 3-digitniveau Nederland een lagere exportconcentratie vertoont dan de Bondsrepubliek en dat vanaf 1962 het gemiddelde van de Europese Gemeenschap zich tussen deze twee waarnemingen in bevindt. Opvallend is de forse concentratiestijging voor de Bondsrepubliek en de Europese Gemeenschap in de periode 1974-1977.

Het is in dit verband zinvol te wijzen op een studie van Wennekers (7), die stelt dat men zeer voorzichtig moet zijn om de concentratiegraad op een bepaald aggregatieniveau vast te stellen. Stapt men over naar een ander aggregatieniveau, dan kan dit grote veranderingen geven. Deze gegevens zijn daarom aangevuld met eigen berekeningen voor im- en export over de periode 1950-1979. Voor Nederland zijn ze uitgevoerd op 1- en 2-digitniveau, voor de Bondsrepubliek alleen op 1-digitniveau. Gecompleteerd met de gegevens uit tabel 4.1 geven ze een goed beeld van de goederenspecialisatie-ontwikkeling.

Tabel 4.2 De goederenspecialisatie voor de Nederlandse im- en export, 1950-1979, m.b.v. de Michaely-index

SITC 1-digitniveau (10 groepen)							
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
Import	41.26	40.43	39.86	40.11	40.22	39.57	39.42
Export	46.20	43.05	41.45	40.72	39.67	39.50	39.28
Export/Import	1.12	1.06	1.04	1.02	0.99	1.00	1.00

SITC 2-digitniveau (55 groepen)							
Import		24.01	23.68	21.04	21.78	24.67	23.62
Export		23.15	23.07	20.74	20.46	21.47	20.23
Export/Import		0.96	0.97	0.99	0.94	0.87	0.86

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit:
 Organisation for Economic Cooperation and Development,
Trade by commodities, Paris.

Tabel 4.2 laat zowel voor de import als voor de export tot 1965 een dalende goederenspecialisatiegraad zien, waarbij de concentratie van de export een veel snellere daling vertoont. Nadien is er sprake van een vrij stabiele situatie, wat overeenkomt met tabel 4.1. Confronteren we de ontwikkeling van Nederland met die van de Bondsrepubliek in tabel 4.3, dan valt op dat ook bij de Bondsrepubliek de importconcentratie daalt, maar dat de exportconcentratie juist sterk gestegen is. Ook hier is na 1965 sprake van een vrij stabiele situatie.

Tabel 4.3 De goederenconcentratie voor de im- en export van de Bondsrepubliek, m.b.v. de Michaely-index

SITC 1-digitniveau (10 groepen)							
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
Import	50.38	46.50	42.75	38.94	39.32	37.90	38.78
Export	46.49	50.54	52.91	53.62	53.82	53.69	52.24
Export/Import	0.92	1.09	1.24	1.38	1.37	1.42	1.34

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit:
 Organisation for Economic Cooperation and Development,
Trade by commodities, Paris.

Om na te kunnen gaan of de concentratie van de export in de geïndustrialiseerde wereld daalde als in Nederland of steeg als in de Bondsrepubliek, zijn in tabel 4.4 gegevens over de Europese Gemeenschap en over de totale OECD opgenomen. Hoewel de verschillen minder groot zijn, is er een stijgende concentratietendens waarneembaar. Het niveau van beide landengroepen ligt tussen Nederland en de Bondsrepubliek in, wat de enigszins aparte positie van Nederland illustreert.

Tabel 4.4 De goederenconcentratie voor de im- en export voor de Europese Gemeenschap en voor de OECD, m.b.v. de Michaely-index

SITC 1-digitniveau	1955	1960	1965	1970	1975	1979
<u>Europese Gemeensch.</u>						
Import	41.88	39.78	38.63	39.76	39.09	39.40
Export	42.54	44.52	45.88	46.85	46.40	45.20
Export/Import	1.02	1.12	1.19	1.18	1.19	1.12
<u>OECD</u>						
Import			38.84	40.00	40.29	40.50
Export			44.23	46.32	46.34	45.30
Export/Import			1.14	1.16	1.15	1.12

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit:
 Organisation for Economic Cooperation and Development,
Trade by commodities, Paris.

Natuurlijk wordt de mate van concentratie in het geval van Nederland sterk beïnvloed door het grote belang van de categorieën landbouw, voedings- en genotmiddelen en brandstoffen. In hoeverre die concentratie zich ook binnen de industriële produkten voordoet, valt af te lezen uit tabel 4.5.

Tabel 4.5 De goederenspecialisatie binnen de SITC groepen 5, 6, 7 en 8, groep 7 en de groepen 5, 6, 8 voor Nederland en de Bondsrepubliek, volgens de Michaely-index

<u>1-digit</u>	groep 5-8		groep 7		groep 5, 6 en 8	
	<u>1975</u>	<u>1979</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>
Nederland	52.4	52.6			60.5	61.4
Bondsrepubliek	60.4	59.1			62.6	60.7
<u>2-digit</u>						
Nederland	25.2	22.5	33.9	37.6	27.6	28.0
Bondsrepubliek	33.7	25.4	39.1	42.9	29.6	26.1
<u>3-digit</u>						
Nederland	15.6	12.8	23.4	19.7	19.5	16.3
Bondsrepubliek	19.9	14.2	30.5	24.5	16.8	13.6

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit :

Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Deze tabel laat zien dat de Bondsrepubliek ook binnen de industriële half- en eindfabrikaten een grotere concentratie vertoont dan Nederland. Opvallend is dat er bij groep 7 sprake is van een concentratiestijging op 2-digit en een daling op 3-digitniveau. Bij de groep 5, 6 en 8 is eveneens een daling waarneembaar. Binnen deze laatste groep vertoont de Bondsrepubliek, zeker op het 3-digitniveau een grotere spreiding.

In zijn meermalen aangehaalde studie stelde Michaely dat: 1) de exportconcentratie in bijna alle landen hoger lag dan de importconcentratie, 2) dat de variaties vooral bij de exportconcentraties groot waren en 3) dat de mate van economische ontwikkeling, de grootte van een land en de eventuele nabijheid van grote landen een verlaging van de exportconcentratie inhielden (8).

Wennekers kwam in zijn onderzoek tot de conclusie dat naarmate het industriële aandeel in de binnenlandse produktie opliep de exportconcentratie een parabolïde verloop vertoonde. Aanvankelijk is er sprake van een dalende concentratie, maar na verloop van tijd begint de concentratie weer te stijgen (9). Dit betekent een mogelijke verklaring voor het gegeven dat de concentratie

voor de Bondsrepubliek hoger is dan voor Nederland en dat die concentratie nog gestegen is ook. Voor verificatie zou het noodzakelijk zijn de cross-sectie-analyse van Wennekers over andere jaren te herhalen.

4.2.2 De goederenspecialisatie volgens Johnston

Op dezelfde wijze uitgedrukt als in paragraaf 3.2.3 de geografische concentratie is uitgedrukt in de relatieve entropie-index, wordt nu de goederenspecialisatie onder de loupe genomen. Allereerst wordt daarbij aangeknoopt bij berekeningen, die Johnston zelf gemaakt heeft.

In tabel 4.6 zijn de gegevens opgenomen voor Nederland, de Bondsrepubliek, de Europese Gemeenschap en het wereldgemiddelde. Kijken we allereerst naar de importen, dan valt de toegenomen spreiding op op het 2- en 3-digitniveau. Daarnaast blijkt de Bondsrepubliek een grotere spreiding van de importen te tonen dan Nederland, maar beide komen qua spreiding beter uit dan het gemiddelde van de Europese Gemeenschap of de wereld.

Bij de exporten zijn de verschillen tussen Nederland en de Bondsrepubliek groter. In alle gevallen vertoont de Bondsrepubliek een beduidend hogere concentratie, hoger ook dan de Europese Gemeenschap. Nederland laat juist een lagere concentratie dan het Europees gemiddelde zien.

Tabel 4.6 Goederen- en geografische specialisatie voor Nederland, de Bondsrepubliek, EG en wereld totaal, m.b.v. de relatieve entropie-index voor 1960 en 1969

Goederenspecialisatie		Nederland	Bondsrepubliek	Europese Gemeenschap	Wereld	
Import	1960	1 digit	88.51	85.92	87.37	80.27
		2 digit	77.78	80.03	78.17	67.81
		3 digit	69.27	70.45	67.92	51.77
	1969	1 digit	88.16	88.05	87.78	79.81
		2 digit	83.90	83.72	83.35	73.28
		3 digit	73.10	75.08	72.45	62.81

Export	1960	1 digit	85.99	69.72	77.48	44.92
		2 digit	77.80	64.00	67.86	38.11
		3 digit	66.40	57.34	58.90	31.63
1969	1969	1 digit	87.75	68.55	79.73	51.81
		2 digit	85.08	66.58	75.26	44.19
		3 digit	73.81	63.39	68.46	37.51

Bron: R.J. Johnston, The world trade system - some enquiries in its spatial structure; London, Bell and Sons, 1976.

Vervolgens is voor de jaren 1950 tot 1979 de relatieve entropie-index voor Nederland berekend. De resultaten, zoals terug te vinden in tabel 4.7, geven nogmaals aan hoe bij de import, maar vooral bij de export de goederenspecialisatie is afgenomen. De verschillen met de resultaten van Johnston zijn waarschijnlijk terug te voeren op het gebruik van verschillende bronnen voor het statistisch materiaal.

Tabel 4.7 De goederenspecialisatie van de Nederlandse im- en export, 1950-1979, m.b.v. de relatieve entropie-index

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
<hr/>							
SITC 1 digitn.							
import	86.40	86.69	88.08	87.32	87.28	88.37	88.00
export	81.84	83.88	85.66	86.39	88.06	88.23	88.48
export/import	0.95	0.97	0.98	0.99	1.01	1.00	1.01
SITC 2 digitn.							
import		82.24	82.62	84.34	85.37	81.06	83.89
export		83.63	83.66	85.89	86.21	84.28	86.24
export/import		1.02	1.01	1.02	1.01	1.04	1.03
<hr/>							

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

4.3 De samenstelling van het exportpakket nader geanalyseerd

De in de vorige paragraaf weergegeven analyse van de goederenspecialisatie met behulp van diverse concentratiemaatstaven biedt weliswaar de mogelijkheid om de exportpakketten van bepaalde landen te vergelijken, maar heeft wel het nadeel dat de uitkomsten zonder nadere informatie lastig interpreteerbaar zijn.

In deze paragraaf wordt de samenstelling van het exportpakket op een andere wijze in een kengetal samengevat, namelijk in een genormeerde chi-kwadraat f . Daarbij wordt bijvoorbeeld het percentage SITC-0 goederen van de export van een land vergeleken met dat van de totale EG-export. Als voor de EG het aandeel van groep 0 gelijk is aan 5% en voor Nederland zou dit eveneens 5% bedragen, dan is hier geen verschil en is de bijdrage aan de χ^2 gelijk aan 0. Maar is het aandeel van groep 0 voor Nederland gelijk aan 20%, dan bedraagt de bijdrage aan de χ^2 $(20-5)^2/5 = 45$. Vervolgens wordt dit voor alle andere SITC-klassen gedaan en uiteindelijk vindt er een normering plaats door de aldus berekende waarde te delen door de totale export van het betreffende land. Op deze wijze worden de waarnemingen voor de verschillende landen onderling vergelijkbaar (10). Op deze wijze komt de waarde van f te liggen tussen 0 en 100. Naarmate de waarde dichter bij 0 ligt, is er sprake van een grotere onafhankelijkheid, in dit geval een grotere gelijkensis (11).

Met behulp van deze maatstaf is allereerst nagegaan hoe de samenstelling van het Nederlandse im- en exportpakket zich verhoudt tot dat van de Europese Gemeenschap, en hoe die verhouding is voor andere landen. Verondersteld is dat de landen in de Europese Gemeenschap een redelijk homogene groep vormen qua economische ontwikkeling. De resultaten voor Nederland en de Bondsrepubliek van deze berekeningen zijn opgenomen in tabel 4.8. Voor de berekeningen is afgezien van SITC-klasse 9. Ter toelichting, de genormeerde chi-kwadraat voor de Nederlandse export bereikte in 1979 een waarde van 5.75. Vergeleken met de gemiddelde waarde van 2.31 voor de 9 EG-landen, betekende dit dat de Nederlandse waarde 2.493 maal dat gemiddelde groot was.

Tabel 4.8 Genormeerde chi-kwadraatwaarden voor de im- en export van Nederland en de Bondsrepubliek, uitgesplitst in intra-EG, extra-EG en totale handel, op 1-digitniveau voor de periode 1960-1979. (Tussen haakjes de waarde ten opzichte van het gemiddelde van de EG-landen)

Import	Intra-EG		Extra-EG		Totaal	
	NL	BRD	NL	BRD	NL	BRD
1960	2.12 (106.3)	2.66 (133.4)	0.67 (94.7)	1.01 (142.8)	1.34 (131.9)	0.89 (87.6)
1965	1.49 (116.1)	1.90 (148.0)	0.26 (46.3)	0.44 (78.4)	1.02 (139.5)	0.57 (77.9)
1970	0.78 (110.1)	0.74 (104.4)	0.84 (142.4)	0.41 (69.5)	0.41 (105.5)	0.27 (69.5)
1975	0.79 (117.7)	0.78 (116.2)	0.57 (78.9)	0.94 (130.1)	0.16 (39.5)	0.34 (84.0)
1979	0.24 (42.7)	1.01 (179.6)	0.71 (80.5)	0.56 (63.5)	0.13 (36.0)	0.23 (63.7)
Export						
1960	3.21 (69.3)	6.11 (131.9)	3.14 (159.0)	2.72 (137.7)	4.02 (126.8)	3.63 (114.5)
1965	2.72 (89.7)	4.65 (153.3)	2.25 (130.7)	2.67 (155.1)	3.11 (127.5)	3.55 (145.6)
1970	4.60 (188.6)	3.31 (135.7)	3.03 (208.6)	2.22 (152.8)	4.52 (222.1)	2.85 (140.0)
1975	6.26 (262.3)	2.48 (103.9)	3.21 (258.4)	2.14 (172.2)	5.90 (314.0)	2.57 (136.8)
1979	5.75 (249.3)	2.71 (117.5)	2.85 (206.9)	2.28 (165.5)	5.12 (278.8)	2.69 (146.5)

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

De resultaten laten zien dat het Nederlandse en Westduitse importpakket niet méér van het gemiddelde afwijkt dan dat van de andere landen. Opvallend is wel de scherpe daling van Nederland ten opzichte van het gemiddelde in de laatste periodes.

Bij de exportpakketten is echter wel een duidelijke afwijking te constateren. Zowel bij de intra- als de extra-EG-export blijkt het Nederlandse pakket steeds verder af te wijken van het gemiddelde. Voor de Bondsrepubliek blijkt de afwijking zich op een ongeveer constant niveau te handhaven.

Zoals de chi-kwadraat gebruikt is om de samenstelling van het handelspakket voor Nederland en de Bondsrepubliek te vergelijken met dat van de gehele Europese Gemeenschap, is deze benadering vervolgens ook gebruikt om de bilaterale handelsrelaties van Nederland te vergelijken met het totale Nederlandse handelspakket. Zo laat tabel 4.9 zien dat de Nederlandse export op 1-digitniveau naar de Bondsrepubliek, vergeleken met de totale

Nederlandse export,, een genormeerde chi-kwadraatwaarde oplevert van 16.48, wat neerkomt op 1.78 maal het gemiddelde van de Nederlandse bilaterale relaties met alle EG-landen. De resultaten in tabel 4.9 laten zien dat de handel met de Bondsrepubliek relatief sterk afwijkt van de totale Nederlandse handelsstroom, en dat zowel op 1- als op 2-digitniveau. Verder lijkt 1965 zowel bij de im- als de export een omslagjaar te vormen, gelet althans op de verhouding met de andere landen.

Tabel 4.9 Genormeerde chi-kwadraatwaarden en verhouding tot gemiddelde van 5 landen ^{a)} voor de im- en export van Nederland met de Bondsrepubliek, gerelateerd aan de totale im- en export, op 1- en 2-digitniveau, voor de periode 1950-1979

	<u>Import</u>				<u>Export</u>			
	1-digit	gem. ^{a)}	2-digit	gem. ^{a)}	1-digit	gem. ^{a)}	2-digit	gem. ^{a)}
1950	25.93	115			28.65	188		
1955	30.55	156	34.22	133	18.35	148	29.51	102
1960	25.78	150	30.74	133	16.23	139	26.00	115
1965	24.86	148	31.65	130	13.24	120	22.73	101
1970	25.48	156	30.33	133	14.38	138	21.30	113
1975	29.40	171	34.02	146	14.51	137	20.94	102
1979	28.05	170	33.51	140	16.48	178	20.89	110

a) Gemiddelde van de genormeerde chi-kwadraatwaarde van de Nederlandse handel met de Bondsrepubliek, België, Luxemburg, Frankrijk, Italië en Groot Brittannië. Onder gem. staat de verhouding van de waarde van de Bondsrepubliek t.o.v. het aldus berekende gemiddelde.

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Aldus blijkt de handel van Nederland met de Bondsrepubliek vanuit Nederland gezien meer afwijkend van samenstelling, maar evenzeer vanuit de Bondsrepubliek. Dat komt naar voren in tabel 4.10, waarbij vooral de continue stijgende verhouding tot het gemiddelde bij de export opvallend is. Ook hier valt in 1965, bij de import althans, een omslag waar te nemen.

Tabel 4.10 Genormeerde chi-kwadraatwaarde en verhouding tot Europees gemiddelde ^{a)} voor de im- en export van de Bondsrepubliek met Nederland, gerelateerd aan de totale im- en export. 1-digitniveau, voor de periode 1950-1979

	<u>Import</u>		<u>Export</u>	
	<u>1-digit</u>	<u>gemiddelde ^{a)}</u>	<u>1-digit</u>	<u>gemiddelde</u>
1950	22.02	115	4.77	31
1955	15.17	84	4.55	41
1960	13.65	77	8.12	58
1965	10.43	68	8.08	82
1970	15.10	94	11.20	123
1975	16.43	97	13.56	124
1979	18.56	107	10.95	116

a) zie noot a. in tabel 4.9.

Bron: eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

4.4 Nogmaals: de Savage-Deutsch-methode en het zwaartekrachtmodel

4.4.1 Inleiding

De analyse in dit hoofdstuk heeft zich tot nu toe alleen nog maar beziggehouden met de goederenstromen vanuit of naar één bepaald punt. Meestentijds was dat Nederland. De in het vorige hoofdstuk gepresenteerde methoden om de genormeerde handelsintensiteit van de handel te berekenen, namelijk de methode van Savage-Deutsch en het zwaartekrachtmodel, stellen ons evenzeer in staat om de handelsstromen op gedesaggregeerd niveau te onderzoeken. Daarbij zijn de volgende groepen te onderscheiden:

- groep 1 : SITC-klassen 0-9
- groep 2 : SITC-klassen 0-4
- groep 3 : SITC-klassen 5-8
- groep 4 : SITC-klassen 0 en 1
- groep 5 : SITC-klassen 2 en 4
- groep 6 : SITC-klasse 3
- groep 7 : SITC-klasse 7
- groep 8 : SITC-klassen 5, 6 en 8.

Groep 1 staat voor de totale handel, die vervolgens is opgedeeld in groep 2 (landbouwprodukten, voedings- en genotmiddelen en brandstoffen) en groep 3 (industriële half- en eindfabrikaten). Zie verder bijlage 1. De analyse heeft betrekking op de handelsstromen tussen 12 verschillende landen - i.c. de westerse geïndustrialiseerde landen (12). De keuze is op deze 12 landen gevallen, enerzijds vanwege het belang van deze landen voor de import en export van Nederland en de Bondsrepubliek en anderzijds vanwege hun positie op de wereldhandelsmarkt. Om al te omvangrijke dataproblemen te voorkomen, is de keuze beperkt tot 12 landen en tot de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978.

4.4.2 De Savage-Deutsch-methode

Deze methode berust hierop dat via een iteratieve procedure een bepaalde normaalwaarde van een handelsstroom berekend werd tussen de landen i en j (\bar{a}_{ij}), die vergeleken werd met de feitelijke opgetreden handelsstroom a_{ij} . Voor deze berekeningen waren nodig alle a_{ij} en de totale ex- en importen van de onderzochte landen. Voor de a_{ij} zijn de f.o.b. exportwaarden genomen, bekeken vanuit land i . Ook voor de totale export van een land kan een f.o.b.cijfer gevonden worden. Probleem was de totale importen. Voor de afzonderlijke SITC-klassen was geen f.o.b.importcijfer beschikbaar, op Canada en de Verenigde Staten na. Voor de andere landen is uitgegaan van het c.i.f. importcijfer, gecorrigeerd voor de verhouding f.o.b.wereldtotaal/c.i.f.wereldtotaal (13). Een tweede probleem was dat de categorie rest, alle landen minus de 12 onderzochte, soms dermate veel van de wereldimport en export betrok dat de iteratieve procedure naar ∞ in plaats van naar 0 ging. Dit betrof voor 1963 en 1968 groep 4 en voor alle jaren groep 6. Om dit te voorkomen zijn de cijfers van deze restlanden naar beneden aangepast. Dit betekent weliswaar een beïnvloeding van het absolute niveau van de uitslagen, maar niet van de relatieve positie van de diverse handelsstromen van de onderzochte 12 landen.

Achtereenvolgens behandelen we de ex- en import van Nederland en van de Bondsrepubliek. Tabel 4.11 laat zich als volgt lezen. Nemen we als voorbeeld 1978, dan zien we voor groep 1 dat de Bondsrepubliek in dat jaar een tweede positie inneemt bij de Nederlandse export en dat

het alleen overtroffen wordt door België. De genormeerde handelsintensiteit voor laatstgenoemd land ligt 27.5% boven die van de Bondsrepubliek. Deze volgorde geldt in 1978 voor alle groepen, behalve groep 3. Hier alleen vertoont de Bondsrepubliek de hoogste waarde, en heeft nummer twee, België, een waarde die 6.6% ligt onder die van de Bondsrepubliek. Tabel 4.11 laat zien dat de hogere genormeerde handelsintensiteit voor België in vergelijking met die van de Bondsrepubliek in nagenoeg alle groepen voorkomt. Alleen bij de landbouwprodukten neemt de Bondsrepubliek sinds 1973 de eerste positie in. Dit betekent dat ook op gedesaggregeerd niveau de export naar België in vergelijking met de waarde, berekend op basis van totale im- en exportstromen, relatief groter is dan naar de Bondsrepubliek. Verder leert tabel 4.11 dat de positie van de Bondsrepubliek over het algemeen beter werd - de achterstand op België werd geringer -, maar dat juist in de groepen 7 en 8 een belangrijke achteruitgang valt waar te nemen na 1973.

Tabel 4.11 De positie van de Bondsrepubliek in de export van Nederland, en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner ^{a)}, waarbij de Bondsrepubliek = 100, volgens de Savage-Deutsch methode, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	1963		1968		1973		1978	
	Positie W.Dld.	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie W.Dld.	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie W.Dld.	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie W.Dld.	Gen.pref.waarde bel. partner
groep 1	2	BL 142.1	2	BL 133.9	2	BL 115.5	2	BL 127.5
groep 2	2	BL 142.5	2	BL 119.8	2	BL 108.0	2	BL 102.2
groep 3	2	BL 140.5	2	BL 148.7	2	BL 129.6	2	BL 179.3
groep 4	2	BL 146.2	2	BL 110.0	1	BL 99.7	1	BL 93.4
groep 5	3	BL 154.2	3	ZWE 176.4	3	ZWE 108.8	2	BL 117.2
groep 6	3	BL 173.0	2	BL 186.5	2	BL 130.6	2	BL 108.2
groep 7	1	BL 77.8	2	BL 134.6	2	BL 111.5	2	BL 141.5
groep 8	2	BL 188.0	2	BL 155.1	2	BL 141.3	2	BL 200.8

a) Indien de Bondsrepubliek de belangrijkste partner is, wordt de naam en handelsintensiteit van het tweede land gegeven.

Tabel 4.12 beschrijft een tamelijk eenduidig beeld. Bij alle groepen blijkt de import uit België de hoogste genormeerde handelsintensiteit te vertonen, gevolgd door die van de Bondsrepubliek. Alleen groep 6 (brandstoffen) laat in de laatste jaren een andere volgorde zien. Wel is er sprake van een vrij continue daling van de voorsprong van België, al blijft het niveauverschil bij groep 7 nog steeds zeer hoog. De resultaten van ex- en import versterken de indruk van hoofdstuk 3 dat de handel van Nederland met België relatief belangrijker is dan met de Bondsrepubliek. Bij de export zien we zelfs het belang van België weer groeien, bij de import zet de opmars van de Bondsrepubliek vooralsnog door. Na Nederland is de beurt aan de Bondsrepubliek. Paragraaf 3.3.2 liet een overheersende positie van Oostenrijk zien bij de export, en een bedreiging van de eerste positie van Nederland door Oostenrijk bij de import. Hoe dit beeld er op gedesaggregeerd niveau uit ziet, leren ons de tabellen 2.13 en 2.14.

Tabel 4.12 De positie van de Bondsrepubliek in de import van Nederland, en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner, waarbij de Bondsrepubliek = 100, volgens de Savage-Deutsch-methode, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	1963		1968		1973		1978	
	Positie W.Dld.	Gen.pref. waarde bel. partner	Positie W.Dld.	Gen.pref. waarde bel. partner	Positie W.Dld.	Gen.pref. waarde bel. partner	Positie W.Dld.	Gen.pref. waarde bel. partner
groep 1	2	BL 240.0	2	EL 218.1	2	BL 187.5	2	BL 174.9
groep 2	2	BL 156.0	2	BL 140.1	2	BL 152.8	2	BL 144.4
groep 3	2	BL 257.6	2	BL 231.5	2	BL 190.7	2	BL 181.4
groep 4	2	BL 295.4	2	BL 181.4	2	BL 173.6	2	BL 231.6
groep 5	2	BL 131.1	2	BL 121.0	2	BL 105.8	2	BL 113.1
groep 6	3	BL 174.2	2	BL 118.0	4	BL 155.4	3	GB 112.9
groep 7	2	BL 396.1	2	BL 371.6	2	BL 258.8	2	BL 260.3
groep 8	2	BL 206.8	2	BL 173.7	2	BL 147.6	2	BL 133.5

Tabel 4.13 De positie van Nederland in de export van de Bondsrepubliek en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner ^{a)}, waarbij NL = 100, volgens de Savage-Deutsch-methode, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	1963		1968		1973		1978	
	Positie Nederland	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie Nederland	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie Nederland	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie Nederland	Gen.pref.waarde de bel.partne
groep 1	3	Oos 182.6	3	Oos 163.9	3	Oos 164.3	2	Oos 177.5
groep 2	4	Oos 186.5	3	Oos 197.6	4	Oos 216.6	4	Oos 198.5
groep 3	3	Oos 174.7	3	Oos 148.4	3	Oos 139.9	2	Oos 156.1
groep 4	6	Oos 361.6	3	Oos 199.6	3	Oos 173.0	3	Oos 225.3
groep 5	3	Oos 234.6	3	Oos 186.1	3	Oos 171.7	3	Oos 161.1
groep 6	3	Zw 201.9	4	Oos 210.2	6	Oos 425.3	5	BL 229.4
groep 7	6	Oos 178.4	6	Oos 168.3	4	Oos 157.3	4	Oos 170.6
groep 8	3	Oos 169.8	2	Oos 134.9	2	Oos 126.4	2	Oos 142.1

a). Indien Nederland de belangrijkste partner is, wordt de naam en handelsintensiteit van het tweede land gegeven.

Bij de export valt de overheersende positie van Oostenrijk op. In nagenoeg alle groepen is de export naar Oostenrijk relatief het belangrijkste. Nederland wint weliswaar aan belang, maar moet in de laatste periode een belangrijke achteruitgang toestaan. Bij de import zijn veel grotere verschuivingen waarneembaar. Allereerst blijkt Nederland de op Oostenrijk veroverde positie bij de totale handel in de laatste periode weer te verspelen. Deze achteruitgang komt volledig op het conto van de groepen 7 en 8, de industriële half- en eindfabrikaten. Bij de groepen 4 en 6 is zelfs nog van vooruitgang sprake. Deze constatering van een slechtere Nederlandse importprestatie in de Bondsrepubliek wordt gesteund door de gegevens in tabel 4.11, die een slechtere Nederlandse exportprestatie naar de Bondsrepubliek aangeven.

Tabel 4.14 De positie van Nederland in de import van de Bondsrepubliek en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner ^{a)}, waarbij NL = 100, volgens de Savage-Deutsch-methode, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	Positie Nederl.	1963		1968		1973		1978	
		Gen.pref. waarde bel. partner	Positie Nederl.	Gen.pref. waarde bel.partner	Positie Nederl.	Gen.pref. waarde bel.partner	Positie Nederl.	Gen.pref. waarde bel.partner	
groep 1	2	Oos 105.6	1	Oos 89.6	1	BL 97.3	2	Oos 105.4	
groep 2	2	Oos 104.2	1	Oos 93.7	1	BL 68.4	1	Oos 69.7	
groep 3	2	Oos 112.8	1	Oos 98.3	1	BL 83.8	3	Oos 156.6	
groep 4	2	Ita 111.1	1	Ita 94.1	1	Ita 91.1	1	Ita 87.1	
groep 5	1	Zwi 90.9	2	Zwi 106.1	1	Zwi 68.3	1	Zwi 78.1	
groep 6	3	Oos 383.3	2	Oos 313.5	2	Oos 190.5	2	Oos 152.0	
groep 7	1	Oos 80.1	3	BL 111.9	3	BL 104.3	3	Oos 148.6	
groep 8	2	Oos 124.5	1	Oos 94.3	1	Ita 83.2	4	Oos 161.4	

a) Indien Nederland de belangrijkste partner is, wordt de naam en handelsintensiteit van het tweede land gegeven.

4.4.3 Het zwaartekrachtmodel

Naast de Savage-Deutsch-methode is ook in dit hoofdstuk gebruik gemaakt van een zwaartekrachtmodel om op gedesaggregeerd niveau de genormeerde handelsintensiteit te berekenen. Het model wat hiervoor gebruikt is, verschilt echter van het eerder gepresenteerde. Nagegaan is de handel tussen dezelfde twaalf landen als in de vorige paragraaf, gebaseerd ook op dezelfde gegevens. In het model is nu niet alleen het bruto nationaal produkt van het importerende of het exporterende land meegenomen, maar beide.

De export van land i naar land j (T_{ij}) wordt dus verklaard door de afstand (D_{ij}), het bruto nationaal produkt van land i (GNP_i), het bruto nationaal produkt van land j (GNP_j) en een constante:

$$T_{ij} = \alpha \ln(D_{ij}) + \beta \ln(GNP_i) + \gamma \ln(GNP_j) + \delta c.$$

Dit model is voor dezelfde 8 groepen doorge-rekend als in de vorige paragraaf. Wat betreft de afstanden, die zijn overgenomen van Linnemann (14). Wat zo dadelijk bij de weergave van de resultaten naar voren komt, zijn de veel hogere posities voor de relatief ver weg gelegen landen Japan, Verenigde Staten, Canada en Italië en Zweden. Deze afwijking met de resultaten van de Savage-Deutsch-methode kwam al in de grafieken van hoofdstuk3 duidelijk naar voren, maar doordat nu met nog minder landen - 12 in plaats van 23 of 48 - gerekend is, is de afwijking alleen nog maar groter geworden. Het bruto nationaal produkt is afkomstig uit de "National Account Statistics" van de OECD.

Over het algemeen voldeden de uitslagen van de diverse regressieberekeningen aan de diverse significantiemaatstaven. Alleen was er in 8 van de 32 gevallen sprake van positieve autocorrelatie op het 1% significantieniveau. Daar het in dit hoofdstuk om de afwijkingen gaat en niet om de regressiewaarden zelf, is hier verder geen aandacht aan besteed.

De resultaten zijn op identieke wijze getabelleerd als in de vorige paragraaf, en wel in de tabellen 4.15 tot en met 4.18. Bij de Nederlandse export is er in de laatste periode een duidelijke teruggang voor de Bondsrepubliek, met name bij groep 8. Bij de Nederlandse import valt naast de terugval van de Bondsrepubliek vooral de enorme groei van Japan op. Vooral groep 7 laat tussen 1973 en 1978 een grote verandering zien.

Deze penetratie vindt ook plaats op de Westduitse markt, waar Japan in 1978 Nederland van de eerste positie verdrong. Deze achteruitgang voor Nederland blijkt ook hier in zijn geheel op rekening van de groepen 7 en 8 geschreven te kunnen worden.

Tabel 4.15 De positie van de Bondsrepubliek in de export van Nederland, en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner, waarbij de Bondsrepubliek = 100, volgens het zwaartekrachtmodel, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	1963		1968		1973		1978	
	Positie Bonds- republiek	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie Bonds- Republiek	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie Bonds- republiek	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie Bonds- republiek	Gen. pref.waarde bel. partner
groep 1	3	Zwe 132.7	3	Zwe 102.7	1	Ita 99.5	2	Ita 116.7
groep 2	2	Zwe 152.9	2	Zwe 106.8	2	Ita 129.5	2	Ita 139.0
groep 3	3	Zwe 143.6	3	B1 128.2	4	Zwe 120.5	4	Zwe 138.6
groep 4	2	Ita 113.6	2	Ita 113.2	2	Ita 237.0	2	Ita 229.9
groep 5	2	Zwe 123.5	2	Zwe 147.5	2	Zwe 105.0	3	Zwe 120.6
groep 6	2	Zwe 267.3	3	Zwe 242.7	2	Zwe 158.5	2	Ita 117.2
groep 7	3	Zwe 176.5	6	Zwe 191.3	6	Zwe 361.6	7	Zwe 204.1
groep 8	3	B1 144.4	2	B1 121.2	3	B1 111.9	4	B1 154.8

Tabel 4.16 De positie van de Bondsrepubliek in de import van Nederland, en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner, waarbij de Bondsrepubliek = 100, volgens het zwaartekrachtmodel, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	Positie Bonds- republiek	Gen.pref.waarde bel.partner	Positie Bonds- republiek	Gen.pref.waarde bel.partner	Positie Bonds- republiek	Gen.pref.waarde bel. partner	Positie Bonds- republ.	Gen.pref. waarde bel. partner
groep 1	4	B1 168.9	5	B1 142.5	5	J 155.6	7	J 247.5
groep 2	6	Zwe 583.9	6	Zwe 471.6	7	VS 808.8	8	VS 1005.1
groep 3	2	B1 155.0	2	J 149.8	2	J 174.0	4	J 267.7
groep 4	6	VS 4865.4	6	VS 1261.8	7	VS 762.3	7	VS 865.2
groep 5	5	Zwe 1127.5	5	Cn 1050.8	5	Cn 1018.0	5	VS 1483.5
groep 6	4	VS 173.1	3	Ita 351.7	6	Ita 1772.3	6	Ita 1632.0
groep 7	3	B1 117.2	2	J 200.0	4	J 216.9	6	J 450.9
groep 8	3	B1 166.2	3	J 135.3	3	J 167.2	3	J 162.8

Tabel 4.17 De positie van Nederland in de export van de Bondsrepubliek en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner, waarbij NL = 100, volgens het zwaartekrachtmodel, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	1963		1968		1973		1978	
	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel.partner	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel.partner	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel. partner	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel. partner
groep 1	5	Zwe 153.3	3	Zwe 124.9	5	Zwe 130.5	5	Oos 151.7
groep 2	3	Bl 128.7	4	Ita 157.9	4	Ita 208.8	5	Ita 240.5
groep 3	4	Zwe 167.1	3	Zwe 137.6	4	Zwe 141.0	6	Zwe 159.2
groep 4	6	Ita 226.9	3	Ita 230.9	2	Ita 250.6	4	Ita 371.2
groep 5	3	Ita 150.0	3	Ita 167.7	3	Ita 175.4	3	Ita 207.8
groep 6	4	Bl 154.5	4	Bl 185.4	8	Zwe 427.3	5	Bl 276.4
groep 7	4	Zwe 242.7	4	Zwe 214.6	6	Zwe 227.3	3	Zwe 181.4
groep 8	4	Zwe 125.9	1	Zwe 98.4	2	Oos 107.6	6	Zwe 231.8

Tabel 4.18 De positie van Nederland in de import van de Bondsrepubliek en de genormeerde handelsintensiteit van de belangrijkste handelspartner, waarbij NL = 100, volgens het zwaartekrachtmodel, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	1963		1968		1973		1978	
	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel.partner	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel.partner	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel.partner	Positie Nederld.	Gen.pref. waarde bel.partner
groep 1	2	Zwe 101.0	2	B1 103.7	1	B1 99.5	4	J 122.4
groep 2	1	Zwe 76.8	1	Zwe 93.4	1	Zwe 62.5	1	Zwe 51.5
groep 3	3	Zwe 136.4	3	B1 165.3	3	J 174.2	6	J 284.1
groep 4	1	Cn 48.3	1	Ita 35.6	1	B1 51.7	1	Ita 55.4
groep 5	2	Zwe 244.2	3	Zwe 377.2	3	Zwe 297.9	4	Cn 278.1
groep 6	1	Oos 68.3	1	Oos 97.4	1	Oos 56.8	1	Oos 55.5
groep 7	1	Zwe 88.9	6	Ita 162.0	6	J 162.9	6	J 462.2
groep 8	6	B1 159.4	4	B1 172.5	4	J 214.4	6	Ita 330.1

Bij de Westduitse export neemt Nederland een relatief onbelangrijke plaats in. Zoals al is aangegeven, is er sprake van een betrekkelijk grote afwijking van de resultaten voor de meer excentrisch gelegen landen. Om de resultaten van deze methode en die van Savage-Deutsch enigszins te kunnen vergelijken, zijn de resultaten van de relaties Nederland-België en Nederland-Bondsrepubliek er uit gelicht, evenals die van de Bondsrepubliek met Oostenrijk.

Hoewel de resultaten qua niveau sterk uiteenlopen, is er wel een grote overeenkomst bij het teken van verandering. In 75 van de 96 gevallen blijken beide handelsintensiteiten zich in gelijke richting te ontwikkelen. Dit vormt een indicatie dat de in dit en het vorige hoofdstuk beschreven trends als redelijk betrouwbaar moeten worden aangemerkt, daar de resultaten gebaseerd zijn op twee verschillende benaderingen.

Als voorbeeld hoe de tabellen 4.19 en 4.20 te lezen, nemen we tabel 4.19. Hierin worden de genormeerde handelsintensiteiten van België vermeld, waarbij steeds geldt dat die waarde voor de relatie Nederland-Bondsrepubliek gelijk is aan 100. Als de waarde in de tabel kleiner is dan 100, dan overtreft de Bondsrepubliek België in de breuk (feitelijke waarde van de handel/verwachte waarde van de handel). Voor de export in 1978 laat de methode Savage-Deutsch (1) voor groep 8 een uitkomst zien van 200.8, en volgens het zwaartekrachtmodel (2) een uitkomst van 154.8. In beide gevallen ligt de waarde van de breuk voor de relatie Nederland-België hoger dan voor de relatie Nederland-Bondsrepubliek. In beide gevallen is het verschil tussen 1973 en 1978 ook toegenomen, voor methode 1) van 141.3 naar 200.8 en methode 2) van 111.9 naar 154.8.

Tabel 4.19 Genormeerde handelsintensiteit voor de relatie Nederland-België volgens de Savage-Deutsch-methode (1) en het zwaartekrachtmodel (2), waarbij de relatie Nederland-Bondsrepubliek = 100, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

	1963		1968		1973		1978	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Export								
groep 1	142.1	100.5	133.9	101.1	115.5	95.9	127.5	94.9
groep 2	142.5	74.3	119.8	62.3	108.0	66.3	102.2	63.4
groep 3	140.5	122.9	148.7	128.2	129.6	116.5	179.3	127.3
groep 4	146.2	59.9	110.0	56.0	99.7	71.5	93.4	70.6
groep 5	154.2	99.4	133.2	74.7	100.6	59.1	117.2	60.1
groep 6	173.0	50.9	186.5	71.2	130.6	56.8	108.2	55.5
groep 7	77.8	85.2	134.6	146.7	111.5	118.9	141.5	113.5
groep 8	188.0	144.2	155.1	121.1	141.3	111.9	200.8	154.8
Import								
groep 1	240.0	168.9	218.1	142.5	187.5	147.0	174.9	128.8
groep 2	156.0	264.4	140.1	204.2	152.8	225.0	144.4	179.7
groep 3	257.6	155.0	231.5	134.1	190.7	135.8	181.4	119.2
groep 4	295.4	1107.7	181.4	502.9	173.6	451.8	231.6	421.2
groep 5	131.1	278.4	121.0	144.6	105.8	116.4	113.1	109.7
groep 6	174.2	117.4	118.0	82.8	155.4	156.8	11.8	14.6
groep 7	396.1	117.2	371.6	130.1	253.8	124.5	260.3	136.4
groep 8	206.8	166.2	173.7	130.2	147.6	131.3	133.5	98.7

Tabel 4.20 Genormeerde handelsintensiteit voor de relatie Bondsrepubliek-Oostenrijk volgens de Savage-Deutsch-methode (1) en het zwaartekrachtmodel (2), waarbij de relatie Bondsrepubliek-Nederland = 100, voor de jaren 1963, 1968, 1973 en 1978

Export	1963		1968		1973		1978	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
groep 1	182.6	110.0	163.9	111.4	164.3	124.5	177.5	151.7
groep 2	186.5	110.3	197.6	112.6	216.6	120.0	198.5	135.4
groep 3	174.7	113.1	148.4	114.4	139.9	127.2	156.1	153.8
groep 4	361.6	223.1	199.6	111.8	173.0	91.6	225.3	130.3
groep 5	234.6	131.4	186.1	103.1	171.7	112.3	161.1	119.4
groep 6	142.4	62.1	210.2	105.6	425.3	220.5	215.0	176.4
groep 7	178.4	125.9	168.3	144.7	157.3	162.2	170.6	184.5
groep 8	169.8	101.8	134.9	97.6	126.4	107.6	142.1	142.3
Import								
groep 1	105.6	62.9	89.6	56.1	68.4	39.8	105.4	73.7
groep 2	104.2	38.2	93.7	32.5	66.4	18.2	69.7	19.0
groep 3	112.8	91.4	98.3	83.9	77.6	65.4	156.6	148.9
groep 4	62.2	10.0	43.2	6.6	44.4	6.9	59.8	11.3
groep 5	85.5	85.8	82.1	66.4	48.5	41.2	64.8	59.2
groep 6	383.3	68.3	313.5	97.4	190.5	29.7	152.0	18.7
groep 7	80.1	51.9	100.5	76.1	102.6	91.1	148.6	204.1
groep 8	124.5	112.8	94.3	85.2	69.6	57.0	161.4	179.5

4.5 Analyse en mogelijke verklaring

In dit hoofdstuk is de goederenspecialisatie van de Nederlandse im- en export geanalyseerd. De resultaten van deze analyse laten zich als volgt samenvatten. Zowel de Nederlandse import als de Nederlandse export vertonen een dalende concentratie in de onderzochte periode, met name tot 1965. Deze daling is vooral sterk geweest voor de export, waar echter na 1965 ook sprake is van een zekere stabiliteit. De al eerder geconstateerde zeer snelle groei van SITC-groep 3 in de jaren '70 is in de concentratiemaatstaven niet terug te vinden. Verder blijkt de exportconcentratie van de EG resp. OECD-landen niet zo laag te zijn als die van Nederland, en blijkt de Bondsrepubliek zelfs nog een grotere concentratie te vertonen, ook al vertonen deze landen zeker op 2- en 3-digitniveau eenzelfde tendens tot concentratiedaling.

Nu zou men kunnen veronderstellen dat die lagere concentratie voor Nederland veroorzaakt wordt door het betrekkelijk grote aandeel van de SITC-klassen 0 en 3 in het totale exportpakket, groepen die niet karakteristiek zijn voor westerse geïndustrialiseerde landen. Vandaar dat voor 1975 en 1979 de concentratie voor Nederland en de Bondsrepubliek voor de SITC-groepen 5 t/m 8 is nagerekend. Daaruit komt naar voren dat ook in dit geval Nederland een grotere spreiding vertoont dan de Bondsrepubliek, op 1-, 2- en 3-digitniveau. Deze lagere concentratie blijkt vooral te worden veroorzaakt door groep 7; bij de groepen 5, 6 en 8 was de concentratie van de Bondsrepubliek lager.

Dat de samenstelling van het Nederlandse exportpakket afwijkend is van het Europees gemiddelde, komt duidelijk naar voren in paragraaf 4.3. Zowel bij de intra-EG handel als bij de totale exporten blijkt er een toenemende discrepantie waarneembaar te zijn tussen het exportpakket van Nederland en dat van de EG.

Richten we vervolgens de aandacht op de samenstelling van de bilaterale handelsrelaties, dan komt naar voren dat zowel bij de im- als de export onze relatie met de Bondsrepubliek relatief sterk afwijkt qua samenstelling met het totale Nederlandse handelspakket. Deze afwijking vertoont vooral na 1965 een sterke toename. Ook vanuit de Bondsrepubliek gezien, vertoont deze relatie dezelfde tendens.

Bijde analyse van de handelsstromen op gedesaggregeerd niveau, blijkt de handel van Nederland met België belangrijker te zijn dan met de Bondsrepubliek, gemeten althans met de Savage-Deutsch-methode. Alleen bij de SITC-groepen 0-1 bezet vanaf 1973 de Bondsrepubliek de eerste positie, terwijl bij de industriële half- en eindfabrikaten de export naar de Bondsrepubliek in 1978 een geduchte achteruitgang moet ondergaan. Bij de export van de Bondsrepubliek neemt Nederland weliswaar een verbeterde positie in sinds 1973, maar de achterstand op Oostenrijk is niet geringer geworden. Oostenrijk daarentegen heeft in de laatste periode Nederland van de eerste positie bij de Westduitse import verdrongen.

De analyse met behulp van het zwaartekrachtmodel levert, zeker in de tijd gezien, geen schokkende verschillen op. Weliswaar zijn de resultaten per jaar gezien afwijkend, maar over het algemeen lopen de ontwikkelingen in de tijd parallel. Bij de import van Nederland en de Bondsrepubliek viel vooral de zeer snelle stijging van Japan op, dat met name in de SITC-groep 7 een ware doorbraak forceerde. Ook bij dit model is de duidelijke achteruitgang waarneembaar van Nederland op de Westduitse importmarkt voor industriële half- en eindfabrikaten en de sterke positie van België op de Nederlandse markt.

Welke oorzaken zijn nu voor deze ontwikkelingen aan te geven? Op de eerste plaats moet dan gewezen worden op het feit dat de relatief grote inbreng van de SITC-groepen 0 en 3 veroorzaakt is door de aanwezigheid van bepaalde comparatieve voordelen, namelijk een goed georganiseerde landbouw, de aanwezigheid van aardgas en de gunstige ligging in de delta van West-Europa, wat een gunstige vestigingsfactor betekende met name voor de petrochemische industrie (15).

Daarnaast, en dat is het tweede punt, is de na-oorlogse industriële ontwikkeling van Nederland gekenmerkt door een sterke nadruk op intermediaire productieprocessen en een zekere verwaarlozing van de investerings- en consumptiegoederenindustrie.

Deze tendenties hebben geresulteerd in een productiepakket wat tot aan het midden van het afgelopen decennium een positieve invloed uitoefende op het volume van de goederenuitvoer. Sindsdien echter heeft de eenzijdigheid van ons exportpakket een remmende invloed uitgeoefend

op de exportontwikkeling. De eenzijdige samenstelling van het pakket komt duidelijk naar voren in tabel 4.21, waarin de exportspecialisatiecoëfficiënten zijn opgenomen van Nederland, België en de Bondsrepubliek. Deze specialisatiecoëfficiënt laat zien in welke mate men op de binnen- en buitenlandse markt de concurrentie de baas kan blijven. Naarmate de coëfficiënt hoger ligt dan 1, houdt dit een relatief gunstige positie in.

Tabel 4.21 Exportspecialisatiecoëfficiënten voor Nederland, België en de Bondsrepubliek, per SITC-groep, voor de jaren 1960, 1970 en 1979

SITC-groep	1960			1970			1979		
	NL	B	WDld.	NL	B	WDld.	NL	B	WDld.
0-1	2.47	0.40	0.18	2.28	0.79	0.31	1.93	0.87	0.45
3	2.25	0.82	1.14	2.84	0.71	0.79	2.76	0.92	0.49
2-4	1.60	1.44	0.56	1.84	1.11	0.65	1.86	0.92	0.73
7	0.58	0.40	1.35	0.55	0.59	1.30	0.52	0.68	1.32
5	0.96	0.77	1.27	1.28	0.84	1.19	1.37	0.99	1.10
6	0.73	2.05	0.91	0.74	1.86	0.90	0.67	1.59	0.95
8	0.63	0.66	1.14	0.71	0.79	0.92	0.59	0.65	0.90

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Juist in de SITC-groepen 6, 7 en 8 laat Nederland verstek gaan, vertoont zelfs een voortgaande daling. Daartegenover steken de posities van België en zeker de Bondsrepubliek gunstiger af.

Niet alleen is de Nederlandse samenstelling afwijkend naar SITC-groep, ook als gekeken wordt naar scholingsintensiteit en kapitaalintensiteit komt dit naar voren. Nederland vertoont een zeer hoge exportspecialisatie bij de produkten met een hoge kapitaalintensiteit, maar een lage specialisatie bij de scholingsintensieve produkten. Juist dit laatste kenmerk werd door een commissie van de EG als één van de belangrijkste mogelijkheden aangeduid om ook in de toekomst concurrerend te kunnen blijven produceren (16). In tabel 4.22 zijn voor een aantal onderscheiden categorieën de exportspecialisatiecoëfficiënten weergegeven.

Tabel 4.22 Exportspecialisatiecoëfficiënten voor fundamentele produkten, voor Nederland, België, de Bondsrepubliek en EG, 1977

	Nederland	België	Bondsrepubliek	Europese Gemeenschap
technologie-intensieve produkten	0.81	0.63	1.19	1.12
belangrijke investeringsgoederen	0.56	0.47	1.33	0.94
belangrijke intermediaire produkten	0.88	1.55	1.21	1.10
<hr/>				
Totaal van de fundamentele produkten	0.74	0.93	1.26	1.19

Bron: E.A. Mangé, "Economische ontwikkelingen in Europa; sectoriële mutaties en industriële specialisaties", Economisch Statistische Berichten, 19-3-1980, blz. 347.

In alle gevallen blijft Nederland onder het EG-gemiddelde, waarmee haar kwetsbaarheid nogmaals bevestigd wordt.

Enigszins tegenover deze analyse in mineur staat een onderzoek van Verhaege en Green, waarin zij de Nederlandse handelspositie in technisch hoogwaardige produkten onderzoeken in de periode 1973-1974. Hun conclusie luidt namelijk dat in deze periode Nederland zich van een netto-importeur tot een netto-exporteur van deze groep goederen omvormde. Probleem is nu dat de onderzoeksperiode niet verder liep dan 1974 wegens gebrek aan gegevens, en dat ook zij in een evaluerende paragraaf aangeven dat Nederland na 1970 steeds minder heeft weten te profiteren van het comparatieve voordeel van de hier aanwezige kennis en geschooldheid (17).

Vraag is nu of deze situatie van geringe specialisatie mede bepaald is door supra-nationale ontwikkelingen, waarbij de technologisch geavanceerde produktie geconcentreerd werd in een klein aantal landen, Verenigde Staten, Japan en de Bondsrepubliek. Ook Mangé stelt zich deze vraag, gelet althans op zijn opmerking of binnen de "slanggroep" geen bepaalde specialisatie is opgetreden, namelijk de ontwikkeling van de kleinere "slang"-landen

tot toeleveringseconomieën van de technologisch geavanceerde Bondsrepubliek? (18) In het volgende hoofdstuk wordt getracht om dit aspect wat nader in kaart te brengen via een analyse van de wederzijdse afhankelijkheid tussen Nederland en de Bondsrepubliek.

- (1) Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie; Den Haag, 1980.
- (2) Commissie Economisch Deskundigen, Rapport over het Nederlandse concurrentievermogen; 1980, Den Haag, blz. 14-15.
- (3) Centraal Plan Bureau, De Nederlandse Economie in 1985; 1981, Staatsuitgeverij, Den Haag.
- (4) M. Michaely, Concentration in international trade; Amsterdam, 1962.
- (5) zie paragraaf 3.2.2.
- (6) Bij de SITC-indeling worden allereerst 10 1-digitgroepen onderscheiden, die op hun beurt in 56 2-digitgroepen (divisies), in 150 3-digitgroepen, in 625 4-digitgroepen en hiervan een aantal in 250 5-digitgroepen (items), zie ook bijlage 1.
- (7) A.R.M. Wennekers, Exportconcentratie; een decompositie-analyse; Rotterdam, augustus 1977, scriptie Erasmus Universiteit.
- (8) M. Michaely, Concentration in international trade; Amsterdam, 1962, blz. 11-18.
- (9) A.R.M. Wennekers, Exportconcentratie; een decompositie-analyse; Rotterdam, augustus 1977, scriptie Erasmus Universiteit, blz. 59.
- (10) $f = \sqrt{\chi^2/N}$, waarbij $\chi^2 = \sum_{h=1}^r \sum_{j=1}^k (N_{hj} - N_{hj}^*)^2 / N_{hj}^*$
 N_{hj} = feitelijke waarde
 N_{hj}^* = verwachte waarde N = totaal
 In de tabellen 4.8. en 4.9. is f met 100 vermenigvuldigd.
- (11) A. van der Zwan en J. Verhulp, Grondslagen en techniek van de marktanalyse; 1980, Stenfert Kroese, Leiden, par. 7.2.9.
- (12) De 12 landen zijn Nederland, de Bondsrepubliek, België, Luxemburg, Frankrijk, Italië, Groot-Brittannië, Verenigde Staten, Canada, Japan, Zweden, Zwitserland en Oostenrijk.
- (13) De aldus berekende resultaten voor de totale handel vertoonden een correlatie van 0.99 met die van paragraaf 3.3.2.
- (14) Deze gegevens zijn door Linnemann in persoonlijke correspondentie aan de auteur verstrekt.
- (15) P.B. de Ridder, "De Nederlandse uitvoer: een macro-economische beschouwing"; Benelux, 1979, nr. 3.
- (16) Commission of the European Communities, Changes in Industrial Structure in the European Economics since the Oil-crisis 1973-1978, Report of the Group of experts on sectoral analyses, Brussel, 1979.
- (17) B.J. Verhaege en R.T. Green, "De Nederlandse handelspositie in technisch hoogwaardige producten in de periode 1963-1974"; Maandschrift Economie, 1981, jaargang 45.
- (18) E.A. Mangé, "Economische ontwikkelingen in Europa; sectoriële mutaties en industriële specialisaties"; ESB, 19-3-1980, blz. 348.

5. DE WEDERZIJDSE AFHANKELIJKHEID TUSSEN NEDERLAND
EN DE BONDSREPUBLIC

5.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken is alle aandacht gericht geweest op de handelsstromen tussen Nederland en andere landen, met name ook toegespitst op de Bondsrepubliek. Handelsstromen tussen landen worden beïnvloed door de economische ontwikkeling in die landen. Men mag veronderstellen dat als de economie van land x met 10% groeit, de export van land y naar land x daardoor in positieve zin beïnvloed wordt. De internationale handelsstroom vormt zo een van de media voor het overbrengen van economische fluctuaties van het ene op het andere land. Naast de internationale handel moet ook gedacht worden aan internationale kapitaalstromen, al dan niet in de vorm van investeringen. Zoals al in het beginhoofdstuk is opgemerkt, heeft de na-oorlogse ontwikkeling een sterke integratie tussen de diverse landen laten zien. Dit hield in dat ieder land met betrekking tot de economische ontwikkeling en tot de economische politiek in zekere mate afhankelijk was geworden van de ontwikkeling en politiek in andere landen. Op dit moment biedt de hoogte van de rente hiervan een goed voorbeeld.

In dit hoofdstuk nu zal worden onderzocht of er aanwijzingen te vinden zijn voor een afhankelijkheidsrelatie van Nederland van andere landen, en met name de Bondsrepubliek, en hoe die afhankelijkheid zich in de laatste decennia ontwikkeld heeft.

5.2 Afhankelijkheid nader gepreciseerd

De begrippen afhankelijkheid en wederzijdse afhankelijkheid komen in de economie niet zo vaak voor. Veelal zijn ze terug te vinden in politicologisch getinte publikaties. Vooral in de beoordeling van de relaties tussen ontwikkelingslanden en de westerse industriële relaties komen deze begrippen aan de orde. Bij de onderlinge relaties van westerse landen zijn deze begrippen veel minder gangbaar, of het moet gaan over zulke specifieke relaties als Verenigde Staten - Canada en Groot-Brittannië - Ierland.

Veronderstelling is dat de economische ontwikkeling van het economisch mindere land beïnvloed wordt door de economische ontwikkeling van het sterkere land. Zo toonden Bonomo en Tanner aan, via het gebruik van de spectraalmethode, dat de economische cycli van Canada statis-

tisch significant beïnvloed werden door die van de Verenigde Staten(1).

Een tweede onderzoeksgebied betrof de mate van integratie en daarmee van de wederzijdse afhankelijkheid, van die landen die zich tot een economische unie hadden aaneengesloten. Te denken valt daarbij aan de Europese Gemeenschap en de European Free Trade Association. In een dergelijke unie kwamen de landen overeen allerlei handelsbelemmeringen te slechten. Ervan uitgaande dat dit de handel tussen de deelnemende landen zou stimuleren en veronderstellende dat mede via die handelsstromen economische fluctuaties van het ene naar het andere land overgebracht werden, luidde de hypothese van een aantal onderzoeken dat de ontwikkeling van een economische unie een toename van de economische integratie zou betekenen, af te leiden uit een veel congruenter patroon van economische ontwikkeling.

Cherif en Ginsburgh stelden dat in een groot aantal onderzoeken de hypothese - meer handel geeft een congruëntere economische ontwikkeling - niet bevestigd werd. Over het algemeen werden economische fluctuaties niet tussen landen overgebracht. Zelf nu kwamen ze op basis van een theoretische én empirische analyse tot de conclusie dat er weliswaar sprake was van een toegenomen wederzijdse afhankelijkheid voor de vijf onderzochte EG-landen, maar dat dat niet noodzakelijkerwijs een intensivering van de overbrenging van economische fluctuaties inhield (2). Om de toename van wederzijdse afhankelijkheid te toetsen, maakten zij gebruik van twee descriptieve statistische methoden, namelijk clusteranalyse en principale componentenanalyse. Toepassing van deze methodes op data over industriële produktie, consumptieprijzen en werkloosheid, leverde op dat Nederland, België en de Bondsrepubliek een vrij consistente groep vormden, terwijl Frankrijk en Italië ieder een onafhankelijk gedragspatroon vertoonden (3).

In een vergelijkbaar onderzoek maakten ook Scholing en Timmermann gebruik van principale componentenanalyse. Zij concludeerden dat er geen duidelijke groepsontwikkeling voor EG of EFTA viel waar te nemen, maar dat er wel een toename van de internationale conjunctuursamenhang viel te bespeuren (4).

Bij een weer andere benadering wordt de afhankelijkheid van een bepaald land aan andere landen

gekoppeld aan de (on)mogelijkheid om via een eigen beleid in te kunnen spelen op verwachte ontwikkelingen.

In de voorgaande hoofdstukken is naar voren gekomen dat om tal van redenen de perspectieven voor de Nederlandse exportpositie niet helemaal gunstig zijn. Kortweg zijn de volgende punten van belang:

- de sterke geografische concentratie op West-Europa;
- de vrij geringe goederenspecialisatie, met name de zwakke positie in de industriële sectoren;
- het nog steeds toenemende overwicht van investeringen in het buitenland ten opzichte van buitenlandse investeringen in Nederland;
- de zeer belangrijke plaats van aardgas in het exportpakket.

Al deze punten kunnen een negatieve invloed uitoefenen op de Nederlandse handelspositie. Met name geldt dit voor de verwachte daling van aardgasinkomsten.

Dit alles resulteert in een verslechtering van de export, wat kan resulteren in een negatief resultaat op de lopende rekening. Als Nederland hiertegen maatregelen wil nemen, zijn die te onderscheiden in enerzijds lange termijn maatregelen ter verbetering van de industriële structuur, en anderzijds korte termijn maatregelen in de vorm van prijsaanpassing van allerlei factoren. Daarbij valt te denken aan arbeid, maar ook aan geld. Nagegaan zou nu kunnen worden of de ontwikkelingen in de afgelopen periode hebben laten zien dat individuele landen een dergelijke vrijheid bezitten, met andere woorden een ontwikkeling te zien geven die afwijkt van die van andere landen, of dat het patroon meer en meer gelijkvormig is geworden.

Voor dit onderzoek is eveneens gebruik gemaakt van clusteranalyse en principale componentenanalyse. De volgende zaken werden daarbij getoetst. Op de eerste plaats werd onderzocht of er sprake was van een toenemende integratie tussen de westerse landen, af te lezen uit een geringere afstand tussen de diverse landen (bij clusteranalyse) of uit een toename van het gewicht van de eerste factor (bij principale componentenanalyse). Voor de EG-landen werd de integratie nog nader geanalyseerd via principale componentenanalyse. Op de tweede plaats werd nagegaan hoe de relatie Nederland - Bondsrepubliek zich in de na-oorlogse periode ontwikkelde. Een toenemende onderlinge afhankelijkheid zou kunnen worden afgeleid uit een steeds geringere afstand bij clusteranalyse. Verge-

lijking van de relatie Nederland - Bondsrepubliek met andere bilaterale relaties zou die toenemende onderlinge afhankelijkheid eveneens kunnen aantonen. Bij principale componentenanalyse zou die onderlinge afhankelijkheid aangetoond kunnen worden, indien Nederland en de Bondsrepubliek in grotere mate op dezelfde factor steunden.

Wat betreft de data, gebruik is gemaakt van gegevens van het Internationaal Monetair Fonds, zoals die voorkomen op een maandelijks aangepaste tape. Deze tape bevat de gegevens van de 'International Financial Statistics', voor een groot aantal monetaire en niet-monetaire variabelen voor de meer dan 100 lidstaten. De analyse is beperkt tot een veertiental westerse landen, bestaande uit de EG-lidstaten behalve Ierland, Noorwegen, Zweden, Zwitserland, Oostenrijk, Canada, Verenigde Staten en Japan. In totaal zijn er voor dit onderzoek 22 reeksen uitgekozen, een keuze die enerzijds gebaseerd was op de beschikbaarheid voor alle landen en anderzijds op een a-priori keuze van de auteur. Van alle onderzochte reeksen is het relatieve veranderingspercentage op jaar- of kwartaalbasis berekend, en deze percentages zijn vervolgens nader geanalyseerd.

De onderzochte reeksen vallen in 3 groepen in te delen. In groep I zijn de gegevens opgenomen voor vijf reeksen van de Nationale Rekening, waarvoor alleen jaarswaarnemingen beschikbaar waren. Met behulp van principale componentanalyse zijn deze vijf reeksen onderzocht op onderlinge overeenkomst. In tabel 5.1 zijn de resultaten bij drie factoren weergegeven. Alleen de factorladingen hoger dan 0.5 zijn aangegeven. Op basis hiervan is besloten om in de verdere analyse uit te gaan van de variabelen exporten, importen en bruto binnenlands produkt.

Tabel 5.1 Factorladingen > 0.5 na Varimax-rotatie voor 5 variabelen van groep I, 1953-1979

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Exporten		0.90	
Particuliere Consumptie	0.90		
Importen			0.87
Bruto Nationaal Produkt	0.91		
Bruto Binnenlands Produkt	0.92		

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit:

In groep II zijn een aantal variabelen opgenomen die een indruk over de integratie in het monetaire beleid kunnen opleveren. Het zijn variabelen die voor de monetaire autoriteiten van een centrale bank van zeer groot belang zijn en waarop ze een zekere mate van invloed kan uitoefenen. Ook bij deze variabelen is weer een principale componentenanalyse uitgevoerd om tot een zekere selectie te komen. Hierbij bleven over de variabelen de goudhoeveelheid in miljoenen ounces, de totale reserves minus goud, en de discontovoet op het einde van de periode. Dit zijn variabelen, waarvoor vanaf 1957 kwartaalwaarnemingen bekend zijn.

Tabel 5.2 Factorladingen $>|0.5|$ na Varimax-rotatie voor 6 variabelen van groep II, 1957-1980

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Goud in milj. ounces		0.92	
Totale reserve minus goud	0.87		
Geld			0.73
Quasi-Geld		-0.56	
Discontovoet			0.87
Overheidsaandelenopbrengst	0.86		

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit:
International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

De variabelen uit groep III zijn eveneens kwartaalwaarnemingen vanaf 1957 tot 1980. Aan de ene kant zijn het een aantal prijsindices, aan de andere kant variabelen die met export, en import te maken hebben. Ook hier is principale componentenanalyse mee uitgevoerd, wat resulteerde in de volgende zes variabelen: industriële aandelenprijzen, groothandelsprijzen, relatieve arbeidskosten per eenheid produkt, exporten, exportprijzen en importprijzen.

Tabel 5.3 Factorladingen > |0.5 |na Varimax-rotatie voor 11 variabelen van groep III, 1957-1980

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5	Factor 6
Industriële aandelen prijzen				0.91		
Groothandelsprijzen		0.94				
Relatieve groot-handelsprijzen		0.72				
Consumptieprijzen		0.62	0.55			
Relatieve arbeidskosten p.e.p.			0.96			
Exporten	0.97					
Importen	0.96					
Volume exporten	0.96					
Volume importen	0.95					
Exportprijzen						0.94
Importprijzen					0.98	

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

Uiteindelijk heeft deze selectie uit de oorspronkelijke 22 variabelen er 12 opgeleverd, waarop clusteranalyse en principale componentenanalyse is uitgevoerd. In tabel 5.4 zijn deze variabelen nogmaals getabelleerd, inclusief de looptijd van de variabele, de termijn en de gevolgde periode-indeling.

Tabel 5.4 Variabelen, gebruikt bij clusteranalyse en
principale componentenanalyse

Van nr.	Naam	Aantal waar- nemingen ^{a)}	Periodes
1	Exporten	J,26	1953-1979, 1953-1966, 1966-1979
2	Importen	J,26	1953-1979, 1953-1966, 1966-1979
3	Bruto Binnenlands product	J,26	1953-1979, 1953-1966, 1966-1979
4	Goud	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80
5	Totale reserves -/- goud	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80
6	Discontovoet	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80
7	Industrie aandelen- prijzen	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80
8	Groothandelsprijzen	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80
9	Relatieve arbeids- kosten p.e.p.	K,79	1961-1980, '63-'68, '69-'74, '75-'80
10	Exporten	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80
11	Exportprijzen	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80
12	Importprijzen	K,95	1957-1980, '57-'62, '63-'68, '69-'74, '75-'80

a) J = jaarwaarneming
K = kwartaalwaarneming

5.3 Clusteranalyse

Clusteranalyse richt zich op het samenvoegen van multidimensionale entiteiten op basis van hun homogeniteit. In het proces van clusteranalyse worden p variabelen samengevoegd tot k clusters ($k \leq p$), waarbij de entiteiten binnen een groep homogeen zijn en de entiteiten tussen verschillende groepen heterogeen. Begonnen wordt met p clusters, waarna het aantal in iedere fase met één wordt verminderd door volgens een objectief criterium, gebaseerd op afstand of correlatie, 2 entiteiten samen te voegen. Het criterium dat hier gebruikt is, is dat van Ward. Deze

groepeert variabelen op basis van de berekende afstand volgens de formule $d_{ik}^2 = \sum_j (x_{ij} - x_{kj})^2$. (5)

De berekeningen zijn uitgevoerd met behulp van het program CLUSTAN^{1c}, zoals geïmplementeerd op de DEC-2050 van de Erasmus Universiteit.

Begonnen werd met het in kaart brengen van de integratietendensen van de westerse landen. Naarmate de afstand tussen de diverse landen per variabele geringer is, m.a.w. hoe sneller landen zich aanéénvoegen tot een cluster, des te groter is de integratie tussen de onderzochte landen. In onderstaande tabel 5.5 is aangegeven hoe groot de afstand is bij het aanéénvoegen tot 8, tot 4 en uiteindelijk tot 1 cluster. Er valt hieruit geen duidelijke tendens tot integratie af te leiden, of het zou bij 8 clusters moeten zijn. Bij 4 clusters, maar zeker bij 1 cluster is er eerder sprake van desintegratie, vooral bij de overgang van de derde naar de vierde periode.

Ter toelichting bekijken we voor groep I tabel 5.5, dan kan geconstateerd worden dat de afstandsgrootte bij 8 clusters in periode 2 geringer is dan in periode 1. Dit betekent dat op het moment van reductie tot 8 clusters de overeenkomst tussen de landen die al geclusterd waren, groter was dan in periode 2.

Tabel 5.5 Afstandsgrootte voor 14 landen bij samenvoeging tot 8, 4 en 1 cluster, volgens de methode van Ward

		<u>1953-1966</u>	<u>1966-1979</u>		
Groep I	8	1.197	1.083		
	4	1.930	2.023		
	1	5.964	5.906		
		<u>1957-1962</u>	<u>1963-1968</u>	<u>1969-1974</u>	<u>1975-1980</u>
groep II	8	1.412	1.051	1.605	1.238
	4	2.021	2.054	2.197	2.246
	1	4.733	4.874	3.259	3.863
groep III	8	1.299	1.690	1.680	1.115
	4	2.016	2.304	2.260	2.565
	1	3.788	2.923	3.187	4.567

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

Naast de integratie tussen 14 landen is ook de integratie binnen de 7 hier onderzochte EG-landen in kaart gebracht. Uit de gegevens van tabel 5.6 valt af te leiden dat de integratie hier verder is voortgeschreden, ook al laat ook hier de vierde periode duidelijk desintegratieve tendensen zien. Een duidelijke trend over alle perioden is echter niet waarneembaar.

Tabel 5.6 Afstandsgrootte voor 7 landen bij samenvoeging tot 5, 3 en 1 cluster, volgens de methode van Ward

		<u>1953-1966</u>		<u>1966-1979</u>	
	5	1.413		1.102	
groep I	3	1.639		1.636	
	1	3.420		4.373	
		<u>1957-1962</u>	<u>1963-1968</u>	<u>1969-1974</u>	<u>1975-1980</u>
	5	1.308	0.967	1.525	1.051
groep II	3	1.917	1.495	2.087	1.768
	1	3.491	4.238	2.793	3.286
	5	1.541	1.528	1.500	1.093
groep III	3	1.861	2.166	1.785	2.062
	1	3.376	2.531	2.699	3.983

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

Naast de integratie in de westerse wereld staat toch vooral de relatie Nederland-Bondsrepubliek in dit onderzoek centraal. Een eerste aanzet hiertoe is de presentatie van de correlatie-coëfficiëntenmatrix in tabel 5.7. Daaruit valt op te maken dat groep I en III een redelijk consistent patroon vertonen, maar dat die opmerking niet voor groep II gemaakt kan worden.

Tabel 5.7 Correlatie-coëfficiënten (R) voor de relatie
Nederland-Bondsrepubliek voor de 3 groepen en 12 variabelen

	<u>1953-1966</u>	<u>1966-1979</u>		
groep I	0.4189	0.8631		
variabele 1	0.4406	0.9096		
variabele 2	0.4449	0.8849		
variabele 3	0.3641	0.4869		
	<u>1957-1962</u>	<u>1963-1968</u>	<u>1969-1974</u>	<u>1975-1980</u>
groep II	0.3090	0.1809	0.3053	0.1491
variabele 4	-0.4502	0.6562	0.0994	0.9998
variabele 5	0.3564	0.1088	-0.0360	-0.0431
variabele 6	0.3398	0.3930	0.5959	0.1479
groep III	0.6749	0.6348	0.6986	0.7954
variabele 7	0.6479	0.4962	0.7776	0.7478
variabele 8	0.0615	0.2049	0.7947	0.5231
variabele 9		-0.0028	-0.1257	0.6907
variabele 10	0.7358	0.7825	0.7058	0.8509
variabele 11	-0.1288	0.2760	0.7396	0.4820
variabele 12	0.4202	0.4956	0.7368	0.9480

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

Vervolgens worden de berekeningen met clusteranalyse per groep gepresenteerd. Daarbij zal de te onderzoeken relatie zowel vanuit het standpunt van Nederland als van de Bondsrepubliek belicht worden. In tabel 5.8 staan daartoe de gegevens gegroepeerd over groep I. Deze groep laat een sterke toenadering tussen Nederland en de Bondsrepubliek zien, terwijl ook de afstanden tot België en Oostenrijk geringer worden. In de laatste periode neemt Nederland vanuit de Bondsrepubliek gezien de eerste plaats in, terwijl omgekeerd de Bondsrepubliek bij Nederland opschuift naar de vierde plaats. De eerste posities worden hier bezet door Zweden (1953-1966) en Denemarken (1966-1979).

Tabel 5.8 Afstand van Nederland en de Bondsrepubliek ten opzichte van enige landen voor de variabelen van groep I, volgens de methode van Ward ^{a)}

	1953-1966	1966-1979
Afstand		
Nederland-Bondsrepubliek	1.393 (6)	0.728 (4)
Nederland-België	1.020 (2)	0.727 (3)
<hr/>		
Bondsrepubliek-Nederland	1.393 (3)	0.728 (1)
Bondsrepubliek-Oostenrijk	0.985 (1)	0.788 (2)
Bondsrepubliek-België	1.967 (6)	0.882 (3)

a) tussen haakjes staat de positie op de ranglijst, gerangschikt naar afstand, gezien vanuit Nederland, resp. Bondsrepubliek.

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

In groep II, de monetaire variabelen, is die toenaderingstendens veel minder duidelijk te onderscheiden. Zeker vanuit de Bondsrepubliek gezien is de band losser geworden. Nemen we daarentegen Nederland als basis, dan valt de voortdurend hoge plaats van België op, en het opmerkelijk herstel van de Bondsrepubliek in de laatste periode. Desondanks kan op grond van deze resultaten niet gesteld worden dat het monetaire beleid in de diverse Westeuropese landen zeer nauw op elkaar is afgestemd.

Tabel 5.9 Afstand van Nederland en de Bondsrepubliek ten opzichte van enige landen, voor de variabelen van groep II, volgens de methode van Ward

	1957-1962	1963-1968	1969-1974	1975-1980
Afstand				
Nederland-Bondsrepubliek	1.161(6)	1.109(8)	1.803(9)	1.137(3)
Nederland-België	1.019(4)	0.511(1)	1.104(1)	1.009(1)
<hr/>				
Bondsrepubliek-Nederland	1.161(2)	1.109(4)	1.803(4)	1.137(5)
Bondsrepubliek-Oostenrijk	1.658(5)	1.108(3)	1.721(2)	1.075(4)
Bondsrepubliek-België	1.728(7)	0.944(1)	1.598(1)	1.440(8)

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

De resultaten van groep III laten vooral in de laatste periode een zeer sterke afname van de afstand tussen de diverse landen zien. In deze groep komt een duidelijke cluster van landen naar voren, gecentreerd rond de Bondsrepubliek. De band van Nederland met de Bondsrepubliek is daarbij het sterkst.

Tabel 5.10 Afstand van Nederland en de Bondsrepubliek ten opzichte van enige landen, voor de variabelen van groep III, volgens de methode van Ward

	1957-1962	1963-1968	1969-1974	1975-1980
Afstand				
Nederland-Bondsrepubliek	1.333(2)	1.378(2)	1.203(1)	0.499(1)
Nederland-België	1.641(8)	1.443(4)	1.378(2)	0.602(2)
Bondsrepubliek-Nederland	1.333(1)	1.378(3)	1.203(1)	0.499(1)
Bondsrepubliek-Oostenrijk	2.296(10)	2.118(12)	1.489(3)	0.640(2)
Bondsrepubliek -België	1.764(6)	1.369(2)	1.491(4)	0.731(3)

Bron : zie tabel 5.9.

Afrondend kan gesteld worden dat de resultaten van deze berekeningen met clusteranalyse, de hypothese van een toegenomen integratie van veertien westerse landen resp. zeven EG-landen niet zonder meer bevestigd wordt, en dat het de laatste periode juist een zekere desintegratieve tendens vertoont.

Wat betreft de relatie Nederland-Bondsrepubliek is er sprake van een toegenomen wederzijdse afhankelijkheid. Opvallend is echter dat bij de hier onderzochte monetaire variabelen de interdependentietendensen tussen Nederland en de Bondsrepubliek veel minder duidelijk werken.

5.4 Principale Componentenanalyse

Bij deze methode gaat het erom om iedere variabele (x_i) (bijv. industriële aandelenprijzen) te laten verklaren door een stelsel andere variabelen (f_i), principale componenten genaamd.

Daarbij geldt dan $x_i = b_{1i}f_1 + b_{2i}f_2 + \dots + b_{pi}f_p$ ($i = 1, \dots, p$)

Als nu blijkt dat een klein aantal van de principale componenten een groot deel van de variantie van de originele variabelen verklaart, dan kunnen we afleiden dat aan de

p originele variabelen een zelfde fenomeen ten grondslag ligt, dat we dan echter nog moeten identificeren. Daarbij kunnen we denken aan de mate van interdependentie of aan de algemene conjunctuurbeweging van één belangrijk land of groep van landen. Bij de analyse is in alle gevallen gebruik gemaakt van de procedure PA1 en de Varimax-rotatie.

In dit geval zou verwacht mogen worden dat als er sprake zou zijn van een toenemende mate van interdependentie tussen Nederland en de Bondsrepubliek, deze twee landen steeds sterker op dezelfde factor zouden steunen in de loop der tijd. Eventueel zouden andere landen evenzeer door deze factor bepaald worden, bijvoorbeeld als zoiets als een EG-factor waarneembaar zou zijn.

Ook hier komen de mate van integratie en de relatie Nederland-Bondsrepubliek weer aan bod. Wat betreft de mate van integratie, is weer onderscheid gemaakt tussen de groep van 14 landen en de groep van de 7 EG-landen. Tabel 5.11 laat zien dat er over de beschouwde periode een vergrote integratie is opgetreden, al is er in de laatste periode juist sprake van enige teruggang. Daarbij is de waarde van de eerste factor bij de 7 EG-landen weliswaar hoger qua absolute waarde, maar is bij 14 landen sprake van een grotere stijging. Waarschijnlijk komt dit doordat de 7 EG-landen ook vroeger al relatief sterk met elkaar verbonden waren. Wel blijkt bij de variabelen 1 tot en met 3 de EG-landen een grotere stijging te vertonen. Ter explicatie, nemen we de variabelen 1 t/m 3 in ogenschouw, dan wordt in de eerste periode 42.7% van de totale variantie verklaard door de eerste factor en in de tweede periode 79.1%, dit alles bij 7 landen. Als dit percentage de 100 nadert, duidt dat op een grotere parallelliteit in de ontwikkeling.

Tabel 5.11 Eigenwaarde van de eerste factor voor 7 en 14 landen

	1953 - 66		1966 - 79	
	7	14	7	14
	Variabele 1 t/m 3	42.7	42.7	79.1

	1957 - 62		1963 - 68		1969 - 74		1975 - 80	
	7	14	7	14	7	14	7	14
	Variabele 4 t/m 6	27.2	15.4	34.4	20.7	35.7	26.8	36.1
Variabele 7 t/m 12	56.8	45.1	54.6	52.2	65.8	59.9	62.3	57.2

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

Na de integratie komt de relatie Nederland-Bondsrepubliek weer aan bod. In hoeverre valt uit de principale componentenanalyse een grotere mate van integratie en dus wederzijdse afhankelijkheid af te leiden? Per variabele is nagegaan of Nederland en de Bondsrepubliek een hoge lading op dezelfde factor vertoonden. Verder is ook hier onderscheid gemaakt tussen 14 en 7 landen.

Beschouwen we in dit verband voor groep I de tabellen 5.12 en 5.13, dan blijkt dat Nederland en de Bondsrepubliek meer op elkaar betrokken zijn geraakt. In beide gevallen vormen Nederland, de Bondsrepubliek, België en Frankrijk in de periode 1966-1979 één groep, terwijl bij 14 landen Oostenrijk, Zwitserland en Japan ook meetellen. De diverse eigenwaarden laten zien dat er in periode 2 ook over het geheel een grotere integratie waarneembaar is. Analyse per variabele leert dat de Bondsrepubliek en Nederland in de periode 1953-1966 bij slechts 1 variabele tegelijkertijd een hogere lading dan 0.5 hadden, en in de daarop volgende periode bij alle drie de variabelen.

Tabel 5.12 Factorladingen >0.5, voor de variabelen van groep I voor 7 landen, over de periode 1953-1966 (P1) en 1966-1979 (P2)

	Factor 1		Factor 2		Factor 3		Factor 4	
	P1	P2	P1	P2	P1	P2	P1	P2
<u>Eigenwaarde</u> a)	<u>49.4</u>	<u>83.3</u>	<u>24.4</u>	<u>9.6</u>	<u>15.3</u>	<u>3.9</u>	<u>11.0</u>	<u>3.3</u>
Nederland		0.98	0.70					
Bondsrepubliek		0.90			0.96			
België	0.70	0.64	0.52					
Frankrijk		0.62				0.64	0.97	
Italië	0.88			0.52		0.71		
Groot-Brittannië	0.67			0.89				
Denemarken			0.94				0.75	

a) De eigenwaarde voor de 4 factoren is afgerond op 100.

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

Tabel 5.13. Factorladingen $\times 0.5$, voor de variabelen van groep I voor 14 landen, over de periode 1953-1966 (P1) en 1966-1979 (P2)

	Factor 1		Factor 2		Factor 3		Factor 4	
	P1	P2	P1	P2	P1	P2	P1	P2
Factorlading ^{a)}	56.7	79.3	18.3	10.7	13.8	6.2	11.2	3.9
Nederland	0.50	0.72					0.70	
Bondsrepubliek	0.80	0.71						
België		0.65	0.62					
Frankrijk		0.64			0.65			
Italië					0.84	0.72		
Groot-Brittannië	0.52					0.84		
Denemarken						0.53	0.92	
Noorwegen	0.56		0.56					0.87
Zweden	0.70			0.59				0.50
Zwitserland		0.94			0.52		0.51	
Oostenrijk	0.95	0.80						
Canada			0.85	0.89				
Verenigde Staten			0.80	0.76				
Japan		0.52			0.63			

Bron: Eigen berekeningen, op basis van de gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington

a) De eigenwaarde van de 4 factoren is afgerond op 100.

Bij groep II is die integratie tussen Nederland en de Bondsrepubliek veel minder geprononceerd, aldus blijkt uit de tabellen 5.14 en 5.15.

Aanvankelijk vormen Nederland, de Bondsrepubliek en België nog een groep, maar later trekt Nederland meer op Frankrijk aan en de Bondsrepubliek naar Zwitserland en Oostenrijk. Ook de totale integratie vertoont in deze groep geen opvallende vooruitgang. Als we echter naar de variabelen afzonderlijk kijken, dan blijkt bij variabele 4 (goudvoorraad) Nederland, de Bondsrepubliek, België, Italië, Frankrijk en Denemarken in de laatste periode zeer hoog op één factor te scoren. Bestudering van de basisgegevens leert, dat die grote mate van overeenkomst veroorzaakt wordt doordat deze landen in die periode geen goud aan- of verkochten. Bij drie hier in het geding zijnde variabelen, daalde de frequentie van 2 tot 1, zodat Nederland en de Bondsrepubliek tegelijkertijd een hogere lading dan 0.5 op één factor hadden.

Tabel 5.14 Factorladingen $>|0.5|$, voor de variabelen van groep II voor 7 landen, over de periode 1957-1962 (P1), 1963-1968 (P2), 1969-1974 (P3) en 1975-1980 (P4)

	<u>Factor 1</u>				<u>Factor 2</u>				<u>Factor 3</u>				<u>Factor 4</u>			
	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4
Eigenwaarde ^{a)}	35.8	44.6	44.7	44.6	25.3	22.0	23.2	20.5	21.2	17.7	17.4	18.5	17.7	15.7	14.8	16.4
Nederland	0.79	0.83	0.82	0.86												
Bondsrepubliek	0.69		0.64		-0.50	0.70	0.56									0.99
België	0.85	0.65	0.87	0.73												
Frankrijk				0.82			0.85		0.92					0.97		
Italië		0.86						0.90							0.94	
Groot-Brittannië					0.93					0.93	0.89	0.95				
Denemarken						0.82		-0.75			0.51		0.92			

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

a) De eigenwaarde van de 4 factoren is afgerond op 100.

Tabel 5.15 Factorladingen 0.5 , voor de variabelen van groep II voor 14 landen, over de perioden 1957-1962 (P1), 1963-1968 (P2), 1969-1974 (P3) en 1975-1980 (P4)

	Factor 1				Factor 2				Factor 3				Factor 4			
	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4
Eigenwaarde a)	32.3	37.4	43.7	39.2	26.8	25.7	23.8	26.9	21.0	21.3	18.3	18.3	19.9	15.6	14.2	15.6
Nederland	0.79	0.76							0.72						0.50	
Bondsrepubliek	0.63			0.70		0.63	0.71									
België	0.82	0.64					0.50			-0.58					0.50	
Frankrijk						0.71		0.54	0.67		-0.50	0.51				
Italië		0.77			0.80							0.65			0.85	
Groot-Brittannië													-0.65			0.81
Denemarken											0.82	0.64		0.58		
Noorwegen	0.55											0.75				
Zweden									0.82		0.73	0.55		0.63		
Zwitserland			0.80	0.78		0.82										
Oostenrijk		0.67	0.62	0.63	0.80										0.50	
Canada							0.69	0.63					0.62			
Verenigde Staten			-0.71					0.66		0.61				-0.68		
Japan			0.62	0.84						0.80						

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

a) De eigenwaarde van de 4 factoren is afgerond op 100.

Bij de laatste groep ten slotte, valt juist een toename van Nederland en de Bondsrepubliek waar te nemen. De tabellen 5.16 en 5.17 laten zien dat deze twee landen, in verder wisselend gezelschap, steeds sterker op dezelfde factor leunen. Daarnaast valt het hoge niveau van de eigenwaarde van factor 1, wat duidt op een sterke integratie tussen de hier onderzochte landen. De hier getoonde resultaten bevestigen nogmaals de indruk dat binnen de EG een duidelijke cluster rond de Bondsrepubliek valt te onderscheiden, en dat Frankrijk, Italië en Groot-Brittannië bij afwisseling hierbij aangesloten zijn. Bij de hier onderzochte zes variabelen, loopt de frequentie dat Nederland en de Bondsrepubliek op dezelfde factor een hogere lading dan 0.5 scoren op van 1 in de eerste periode, via 2 en 3 tot 5 in de laatste periode.

Tabel 5.16 Factorladingen >0.5/, voor de variabelen van groep III voor 7 landen, over de perioden 1957-1962 (P1), 1963-1968 (P2), 1969-1974 (P3) en 1975-1980 (P4)

	Factor 1				Factor 2				Factor 3				Factor 4			
	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4
Eigenwaarde a)	64.5	64.5	73.8	68.7	18.3	15.6	11.4	11.8	9.3	10.6	7.8	11.2	7.9	9.3	7.0	8.3
Nederland	0.67	0.92		0.82			0.79									
Bondsrepubliek	0.88	0.66		0.81			0.83									
België		0.65	0.64	0.61	0.79	0.50		0.68								
Frankrijk			0.71		0.88	0.82		0.85								
Italië	0.90											0.92		0.96	0.94	
Groot-Brittannië			0.88						0.88	0.95						0.95
Denemarken				0.80		0.79					0.87		0.90			

Bron: Eigen berekeningen, naar gegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

a) De eigenwaarde van de 4 factoren is afgerond op 100.

Tabel 5.17 Factorladingen 0.5 , voor de variabelen van groep III voor 14 landen, over de perioden 1957-1962 (P1), 1963-1968 (P2), 1969-1974 (P3), en 1975-1980 (P4)

	<u>Factor 1</u>				<u>Factor 2</u>				<u>Factor 3</u>				<u>Factor 4</u>			
	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4	P1	P2	P3	P4
Eigenwaarde a)	62.9	69.3	76.4	73.6	14.4	13.5	9.6	11.1	12.8	10.4	8.3	8.8	9.9	6.8	5.7	6.6
Nederland		0.54	0.60	0.91	0.73	0.61	0.56									
Bondsrepubliek		0.70		0.81	0.79		0.69									
België	0.85	0.84	0.57	0.80							0.60					
Frankrijk	0.79	0.85	0.62	0.50				0.57			0.53					
Italië					0.86			0.72		0.92					0.84	
Groot-Brittannië	0.78		0.79									0.85				
Denemarken	0.53	0.67		0.66			0.53									
Noorwegen	0.64	0.69						0.78			0.88					
Zweden		0.68	0.52			0.59					0.54					
Zwitserland		0.69				0.51	0.58		0.73							0.97
Oostenrijk							0.66	0.57					0.86	0.71		
Canada			0.64	0.62		0.88										
Verenigde Staten	0.62		0.86			0.72		0.67	0.55							
Japan						0.81	0.79	0.77	0.93							

Bron: Eigen berekeningen, naargegevens uit: International Monetary Fund, International Financial Statistics, Washington.

a) De eigenwaarde van de 4 factoren is afgerond op 100.

5.5 Afronding

In dit hoofdstuk is aandacht gevraagd voor het onderwerp van de wederzijdse afhankelijkheid. Op basis van de onderzoeksresultaten in de vorige hoofdstukken, die aan de ene kant relatief grote handelsstromen tussen de twee landen lieten zien, en aan de andere kant kapitaalstromen, waaronder als niet onbelangrijke post de directe investeringen, werd de veronderstelling geuit dat er in de loop der tijd een toename van de wederzijdse afhankelijkheid waar te nemen zou zijn. Daarbij ligt het voor de hand te veronderstellen dat het land met een geringer BNP - in dit geval Nederland - meer afhankelijk zou zijn van de sterkere partner - de Bondsrepubliek -, maar deze veronderstelling viel niet te bewijzen met de in dit hoofdstuk gebruikte methodes.

Die toename van handels- en kapitaalstromen is overigens niet beperkt gebleven tot deze twee landen. Integendeel, juist in West-Europa is er een sterke toename van de formele integratie geweest door de oprichting van de Europese Gemeenschap en de European Trade Association. Gekoppeld aan het vrije geldverkeer, mocht verwacht worden dat de EG-landen, maar ook de 14 hier onderzochte westerse landen een tendens tot toenemende integratie zouden vertonen. Tevens kon aldus worden nagegaan of Nederland nog enige marge tot het voeren van een eigen beleid had, als bepaalde economische ontwikkelingen daartoe aanleiding gaven, of dat Nederland steeds meer de ontwikkeling van een ander land of andere landen had gevolgd.

Voor dit doel zijn een twaalftal reeksen geanalyseerd met behulp van cluster- en principale componentenanalyse. De resultaten hiervan geven aanleiding de eerste veronderstelling dat tussen Nederland en de Bondsrepubliek een toename van wederzijdse afhankelijkheid viel waar te nemen, te bevestigen. Bij de meeste van de hier onderzochte reeksen was die toename zichtbaar, maar, en dat is toch wel opmerkelijk, die toename was nagenoeg afwezig bij de hier onderzochte monetaire variabelen. Dat is opmerkelijk want niet alleen figureren Nederland en de Bondsrepubliek beide in de smalle marges van de Europese monetaire unie, maar niet zelden vindt een bepaalde wijziging van het Nederlands monetair beleid plaats onder invloed van beleidsveranderingen in de Bondsrepubliek. Bij de tweede veronderstelling is veel meer voorzichtigheid

geboden. Over het algemeen is er sprake van een lichte toename van de onderlinge integratie, maar de fluctuaties tussen de diverse perioden zijn dermate groot, dat één duidelijke trend niet te onderscheiden valt. Dit geldt zowel voor de integratie bij 14 als bij 7 landen. Voor zover hierover al een uitspraak valt te doen kan men niet veel verder gaan dan te wijzen op de toegenomen integratie voor de meeste variabelen, en de uitzonderingspositie van de monetaire variabelen. Of deze ontwikkelingen zich voort zullen zetten en of ze Nederland tot een eigen beleid laten, is op basis hiervan niet te beantwoorden.

- (1) V. Bonomo, en I.E. Tanner, "Canadian sensitivity to economic cycles in the United States"; Review of Economics and Statistics, 1972, vol. 54, nr. 1, blz. 8.
- (2) M. Cherif, en V. Ginsburgh, "Economic interdependence among the EEG countries; an unconventional view"; European Economic Review, 1976, vol. 8 nr. 1, blz.83-86.
- (3) Ibid, blz. 83.
- (4) E. Scholing en V. Timmermann, "Länder und Branchen Konjunkturverbund; Empirische Untersuchung und Verwendung der Hauptkomponenten und Transformationanalyse", Kyklos, 1977, vol. 30 nr.4, blz. 615-616.
- (5) S.H. Ward, "Hierarchical grouping to optimize an objective function"; Journal of American Statistical Association, 1963, vol. 58, nr.1.

6. CONCLUSIES

6.1 Inleiding

Zoals al in één van de voorgaande hoofdstukken naar voren is gebracht, heeft de discussie in Nederland over een mogelijke oplossing van de crisis een geduchte impuls gekregen door de publicatie van het rapport "Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie" in juni 1980 (1). Waren tot dan toe vooral de arbeidskosten centraal gesteld in de economische politiek ter bestrijding van de werkloosheid, in deze nota werd gesteld dat de hoogte van de loonkosten weliswaar niet onbelangrijk was, maar dat de concurrentiepositie van Nederland vooral door een slechte industriële structuur nadelig beïnvloed werd. Wilde Nederland er weer bovenop komen, dan was een rigoureuze aanpassing nodig. Slechts dan zou Nederland erin slagen de penetratie op de Nederlandse markt een halt toe te roepen en een verbetering op de buitenlandse markten te bewerkstelligen.

In dit verband werd de positie van Nederland op de Westduitse markt als geschikt uitgangspunt gememoreerd. Naast het feit dat de Bondsrepubliek voor Nederland de belangrijkste handelspartner is, werd gesteld dat de Bondsrepubliek binnen de EG als beste erin geslaagd was zich aan de nieuwe economische verhoudingen aan te passen (2).

Zeker in een land met een open economie als Nederland, kan men niet ontkomen aan het gegeven dat men op de binnenlandse- en buitenlandse markt concurrerend moet zijn, als niet op een andere manier de economische structuur voor volledige werkgelegenheid kan zorgen. Veronderstellende dat het streven naar protectie en naar arbeidsmarktaanpassingen via arbeidstijdverkorting òf heel moeilijk zal zijn òf slechts ten koste van het reële nationale inkomen kunnen gaan - een standpunt waarvoor vooralsnog geen meerderheid geporteerd lijkt - ligt het voor de hand aan de concurrentiepositie voldoende aandacht te besteden.

Dit onderzoek heeft zich beziggehouden met de buitenlandse handel van Nederland. Getracht is de naoorlogse ontwikkeling hiervan in kaart te brengen, en tevens de consequenties aan te geven zoals die bij ongewijzigd beleid zouden optreden. Daarbij concentreerde de aandacht zich op de handelsbetrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek. Tevens is getracht de analyse te verbreden door een aanzet te geven tot aanpak van het

fenomeen wederzijdse afhankelijkheid.

6.2 De Nederlandse handel: kenmerken en patronen

6.2.1 Inleiding

De handel van een willekeurig land met andere landen is op een groot aantal facetten te beoordelen. Dat is in dit onderzoek ook gebeurd. Al die facetten geven een bepaalde kijk op de materie en maken het mogelijk deelconclusies te trekken. Alle conclusies tezamen nemend, levert dat een beeld op van de positie van de Nederlandse handel en de verwachte ontwikkelingen, op basis waarvan een oordeel geveld kan worden over al dan niet noodzakelijke beleidsaanpassingen.

6.2.2 Nederlandse handel fors gegroeid

In de na-oorlogse periode heeft zich een ongekende groei van de wereldhandel voorgedaan. Met name in de sfeer van de industriële goederen is sprake geweest van een enorme toename. Dit heeft met name voor de westerse landen mede geleid tot een verbetering van de welvaart. Onderling kon men profiteren van de voordelen van wederzijdse specialisatie en schaalvergroting.

Om van deze voordelen te kunnen genieten, was het noodzakelijk om op adequate wijze te reageren op zaken als de opkomst van nieuwe concurrenten, veranderingen in de consumptieve vraag en de opname van nieuwe technologieën en produkten.

Gelet op onderstaande cijfers kan gesteld worden dat op dit globale niveau Nederland zich uitstekend geweeerd heeft. Tot 1975 lagen de gemiddelde groeicijfers niet alleen boven het wereldgemiddelde, maar ook boven dat van de ontwikkelde markteconomieën.

Tabel 6.1 De gemiddelde groei van de export in 5-jaarsperioden voor de wereld, de ontwikkelde markteconomieën en Nederland, 1950-1979

	<u>wereld</u>	<u>ontwikkelde markteconomieën</u>	<u>Nederland</u>
1950-1955	8.9	10.2	13.7
1955-1960	6.6	7.4	8.4
1960-1965	7.8	8.4	9.7
1965-1970	10.9	11.8	13.0
1970-1975	22.7	20.8	24.4
1975-1979	16.8	16.8	12.7

Na 1975 ligt het percentage echter onder dat van de andere landen. Vraag is nu of hier sprake is van een tijdelijke inzinking of van een structurele impasse. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, wordt de aandacht erop gericht, wie de afnemers van de Nederlandse exportprodukten zijn, en wat de samenstelling van het Nederlandse exportpakket is.

6.2.3 Nederlandse export te sterk op West-Europa gericht

In het handelspatroon van een land zijn twee tegenstrijdige tendenties werkzaam. Aan de ene kant zal een land trachten ter vermindering van grote risico's de export over zoveel mogelijk landen te verdelen, aan de andere kant wordt de export naar bepaalde landen begunstigd indien deze landen relatief snel groeien. Wordt dan nog rekening gehouden met het feit dat juist deze snelgroeiende landen op vrij korte afstand liggen, dan ligt het voor de hand dat Nederland een vrij geconcentreerd exportpatroon vertoont.

Dit wordt nog versterkt als blijkt dat juist kleinere landen hun handelspatroon op grotere landen richten en daardoor ook tot een hogere concentratie komen. Tegenover deze argumenten kan echter weer aangevoerd worden dat naarmate een land in een hogere fase van economische ontwikkeling komt het exportpakket een zodanige verandering zal ondergaan dat de export meer zal worden gespreid en de concentratie af zal nemen.

Uit de in hoofdstuk 3 opgenomen gegevens komt een beeld naar voren van een relatief sterk geconcentreerde export. Vooral na de oprichting van de Europese (Economische) Gemeenschap valt een forse toename te constateren van de Nederlandse export naar de lidstaten, ten koste van de overige landen. Weliswaar vertonen de meeste EG-lidstaten een dergelijk patroon, maar de concentratie van Nederland is van grotere omvang.

Tot het midden van de jaren zeventig heeft Nederland geprofiteerd van een dergelijke concentratie. Juist de EG-lidstaten behoorden tot de snelste economische groeiers, en via de toegenomen export naar die landen profiteerde Nederland hier mede van. Na 1975 lijken de posities zich echter te wijzigen. De Westeuropese landen kampen met ernstige stagnatieverschijnselen, die meer en meer een

structureel karakter gaan vertonen. Deze ontwikkeling wordt nog versterkt door de opkomst van Japan, een aantal Newly Industrializing Countries en de olieproducerende landen. Naar verwachting zullen deze landen qua groeipercentage in de komende jaren de toon aangeven. De Nederlandse exportgerichtheid op deze landen is zeer gering, waardoor de groeimogelijkheden beperkter zullen zijn dan in het verleden.

Vanuit deze benadering bezien, wordt de sterke geografische concentratie van de Nederlandse export steeds meer een rem in plaats van een stimulans tot economische groei. In die zin is een aanpassing van het beleid nodig om de exporten naar veel meer landen te stimuleren dan tot nu toe gedaan is.

6.2.4 Het Nederlandse exportpakket: wel divers, maar concurrerend?

Op het eerste oog lijkt er veel te zeggen voor de opvatting dat het voor een land gunstig is als het produktiepakket zo breed mogelijk van samenstelling is. Men denkt dan aan voordelen in de zin van geringere gevoeligheid bij veranderingen in de consumptieve vraag, zowel op de binnen- als de buitenlandse markt, en aan de betere concurrentiemogelijkheden die er voortvloeien uit het aanbieden van een divers exportpakket. Men vergeet dan echter dat de diversiteit niet zelden ten koste gaat van een verdergaande specialisatie. Met dit laatste kunnen zondanige voordelen verworven worden op het gebied van de kostprijs, kwaliteit, innovatiegerichtheid enz., dat eventuele andere mededingers het zeer moeilijk krijgen. Deze specialisatie hangt nauw samen met de voortgaande economische ontwikkeling van individuele landen.

Globaal vertoont ieder land hetzelfde patroon. Aanvankelijk heeft de produktie alleen betrekking op de landbouwsector, met daarnaast een relatief klein deel voor ambacht en diensten. Geraakt een land eenmaal in de stroomversnelling van de economische groei, dan ontstaat er eerst een groei van de industriële sector en in mindere mate van de tertiaire sector. Dit alles gaat ten koste van de primaire sector, wat ook geldt voor de daarop volgende periode waarin de industriële sector door de tertiaire en quataire sector in economisch belang wordt voorbij gestreefd.

Deze laatste twee sectoren leveren een vrij geringe bijdrage aan de export, vergeleken met de andere twee sectoren. Bij de primaire sector is meestal wel sprake van absolute groei, maar relatief gezien daalt het aandeel fors ten gunste van de industriële sector. Dit laatste wordt in de hand gewerkt doordat economische groei een verschuiving in het consumptiepatroon bewerkstelligt in de richting van een grotere vraag naar industriële producten. Is bij dit laatste aanvankelijk sprake van een vervulling van onvervulde wensen, voortgaande stijging van inkomen doet de consumptieve vraag steeds meer richten op factoren als kwaliteit en vormgeving. Dit laatste punt nu is van groot belang voor de beoordeling van de Nederlandse exportsituatie. Uit de in hoofdstuk 4 uitgevoerde analyse komt naar voren dat Nederland een zeer breed samengesteld exportpakket heeft. Zowel in de sfeer van landbouw en voedingsmiddelen, als in die van grondstoffen (met name brandstoffen) vertoont Nederland percentages vergelijkbaar met die van de industriële sectoren.

Dat de eerste twee sectoren een dergelijk aandeel bereiken, heeft te maken met de aanwezigheid van bepaalde activa in dit land (goede landbouwgrond en aardgas) en met het doorvoeren van allerlei produktieveranderingen c.q. verbeteringen in de landbouwsector, waardoor men tot nu toe de concurrentiepositie nog kon verbeteren. Wat betreft de industrie moet opgemerkt worden dat de ontwikkeling minder goed verlopen is. Dit heeft geresulteerd in een situatie waarbij de Nederlandse exportconcentratie relatief gering is, en nog in waarde is afgenomen in de jaren 1955-1979. Deze ontwikkeling is daarom zo opvallend omdat de trend voor de Westeuropese landen juist ging in de richting van een grotere concentratie, met name gericht op de industriële sector. Illustratief in dit verband is onderstaande tabel, waarin de percentages opgenomen zijn van de aandelen van de belangrijkste exportsectoren in het totale exportpakket voor Nederland, de Bondsrepubliek en de Europese Gemeenschap.

Tabel 6.2 Exportaandeel van SITC 1-digitgroepen voor Nederland, de Bondsrepubliek en de Europese Gemeenschap, 1960-1980

	1960	1965	1970	1975	1980
groep 0-4					
Nederland	46.6	41.9	41.7	44.1	47.0
West-Duitsland	10.8	9.7	8.8	9.8	11.1
Europese Gemeenschap	21.2	20.1	17.1	19.6	21.7
groep 7					
Nederland	18.7	21.1	19.6	18.9	17.0
West-Duitsland	43.4	46.2	46.5	46.5	44.3
Europese Gemeenschap	32.0	33.8	35.9	36.2	33.2
groep 5,6,8 en 9					
Nederland	34.7	37.0	38.7	37.0	36.0
West-Duitsland	45.8	44.1	44.7	43.7	44.6
Europese Gemeenschap	46.8	46.1	47.0	44.5	45.1

Bron: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by Commodities, diverse jaren.

Niet alleen in het verloop van de concentratie neemt Nederland een afwijkende positie in, ook in een vergelijking van het exportpakket van de individuele lidstaten van de Europese Gemeenschap als één geheel valt Nederland op naar plaats en ontwikkeling. Ook hier kan geconstateerd worden dat Nederland met het geboden exportpakket steeds verder afwijkt van dat van de Europese Gemeenschap als geheel.

Stellen we deze gegevens tegenover de te verwachten ontwikkeling van de vraag, dan ligt het in de lijn der verwachting dat grote vraagverschuivingen eerder te verwachten zijn in de sfeer van industriële produkten dan van de voedings- en genotmiddelen. Wil men op de potentiële groeimarkten een kans maken, dan dient men een concurrerend produkt aan te bieden. Gelet op de vrij zwakke positie van Nederland juist in deze sectoren, de vrij geringe specialisatie ook op dit terrein, zijn de toekomstverwachtingen niet erg perspectiefvol. Dit des te

meer nu door de opkomst van de Newly Industrializing Countries prijsconcurrentie steeds moeilijker zal worden. Wil Nederland zijn positie behouden, dan dient de ontwikkeling veel meer op de niet-prijselementen gericht te worden om op die wijze de concurrentie aan te gaan. Wat dat betreft kan de industrie nog wat van de landbouw- en voedingsmiddelensector leren.

6.3 De Nederlandse handel met de Bondsrepubliek

6.3.1 Inleiding

Naast een beschouwing over de kenmerken van de Nederlandse handel in zijn geheel, is een belangrijk deel van het onderzoek besteed aan onderzoek naar de handelsrelatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek. Belangrijkste reden voor deze analyse was het grote belang van deze relatie voor Nederland. Ongeveer 30% van de totale export en 25% van de totale import heeft op deze relatie betrekking. Doel van het onderzoek was na te gaan of in de loop der tijd bepaalde ontwikkelingen te onderkennen waren wat betreft omvang en samenstelling van de bilaterale handel. Om hier zinvolle uitspraken over te kunnen doen, is het onderzoek gericht op een vergelijking van de feitelijke handelsstroom met de verwachte handelsstroom. De hieruit resulterende breuk stelt ons in staat inzicht te verwerven in de mate van handelsintensiteit.

Bepaling van zo'n verwachte handelsstroom maakt het mogelijk om per relatie allerlei onzuivere factoren uit te filteren. Het zal duidelijk zijn dat handelsverkeer met een bepaald land omvangrijker is naarmate dat land een hogere export- c.q. importquote te zien geeft. Op basis hiervan is een verwachte handelsstroom berekend met behulp van het Savage-Deutsch-model.

Een eenvoudig zwaartekrachtmodel biedt de mogelijkheid met andere onzuivere factoren rekening te houden. Men mag verwachten dat de handel met een land met een relatief hoog bruto nationaal produkt groter is van omvang dan een land met een relatief laag bruto nationaal produkt, gegeven eenzelfde afstand tot de twee landen. Als de landen eenzelfde bruto nationaal produkt hebben, mag verwacht worden dat de handel groter van omvang is naarmate de afstand geringer is. In de navolgende subparagrafen zullen deze twee methodes het gereedschap vormen bij de analyse.

6.3.2 De Nederlandse handel met de Bondsrepubliek;
omvangrijk maar niet uitzonderlijk

In de na-oorlogse periode heeft zich een heropleving van de handel van Nederland met de Bondsrepubliek voltrokken, die vlak na de oorlog ondenkbaar leek. Uit tabel 6.3 blijkt de zeer snelle groei tot aan het begin van de jaren zeventig.

Tabel 6.3 De im- en export van Nederland met de Bondsrepubliek, in verhouding tot de totale im- en export, 1950-1980

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980
import/totale import	11.0	17.6	21.8	24.5	27.1	25.5	22.4
export/totale export	14.0	17.0	22.3	26.7	32.0	30.9	30.2

Bron: CBS, Tachtig jaar statistiek in tijdreeksen, 1979,
blz. 115, Maandstatistiek van de buitenlandse handel,
dec. 1980.

Deze zeer sterke toename van de handel op de Bondsrepubliek ging gepaard met een concentratie van de handel op West-Europa en een achteruitgang voor nagenoeg alle andere markten. Dit zorgde zoals hiervoor al geconstateerd kon worden voor een toename van de geografische im- en exportconcentratie.

Hoewel de cijfers van tabel 6.3 aan de hoge kant liggen, is het niet mogelijk alleen op grond hiervan uitspraken te doen over het al dan niet uitzonderlijk zijn van deze relatie qua grootte. Gebruik makend van de hiervoor beschreven methoden zijn verwachte handelsstromen berekend en deze zijn vervolgens geconfronteerd met de feitelijke handelsstroom. De aldus berekende handelsintensiteit kan ons een indicatie geven over de mate van uitzonderlijkheid. Vanuit drie gezichtspunten nu kan gesteld worden dat de handelsrelatie van Nederland met de Bondsrepubliek niet uitzonderlijk is. Op de eerste plaats blijkt de relatie niet uitzonderlijk te zijn vanuit Nederlands gezichtspunt. Zowel bij de im- als export geeft België hogere handelsintensiteiten, wat blijkt uit de gegevens in tabel 6.4, waar de waarnemingen voor de Bondsrepubliek en België zijn opgenomen. Weliswaar neemt de voorsprong van België af, maar na 1973 is bij de export weer een herstel voor België waarneembaar.

Tabel 6.4 Handelsintensiteit voor de Nederlandse im- en export met de Bondsrepubliek en België, volgens de methode van Savage-Deutsch, 1958-1978

<u>Import</u>	1958	1963	1968	1973	1978
Bondsrepubliek-Nederland	3.67	3.60	2.81	2.51	2.87
België-Nederland	9.60	8.48	6.03	4.58	4.92
<u>Export</u>					
Nederland-Bondsrepubliek	4.93	3.45	4.21	4.24	4.54
Nederland-België	8.59	4.44	5.23	4.60	5.32

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit:
 Organisation for Economic Cooperation and Development,
Trade by commodities, Paris.
 zie ook de grafieken 3.1 en 3.2.

Op de tweede plaats blijkt ook vanuit de Bondsrepubliek gezien de relatie met Nederland niet uitzonderlijk te zijn, zeker niet in vergelijking met Oostenrijk. Zie hiervoor tabel 6.5.

Tabel 6.5 Handelsintensiteit voor de Westduitse im - en export met Nederland en Oostenrijk, volgens de methode van Savage-Deutsch, 1958-1978

<u>Import</u>	1958	1963	1968	1973	1978
Nederland-Bondsrepubliek	4.93	3.45	4.21	4.24	4.54
Oostenrijk-Bondsrepubliek	6.61	6.40	3.80	2.77	4.38
<u>Export</u>					
Bondsrepubliek-Nederland	3.67	3.60	2.81	2.51	2.87
Bondsrepubliek-Oostenrijk	8.93	8.58	5.64	4.68	5.73

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit:
 Organisation for Economic Cooperation and Development,
Trade by commodities, Paris.
 zie ook de grafieken 3.3 en 3.4.

Uit tabel 6.5 komt een duidelijke verslechtering van de Nederlandse positie tegenover Oostenrijk naar voren in de laatste periode, een punt waarop in de volgende paragraaf wordt teruggekomen.

Op de derde plaats blijkt de relatie Nederland-Bondsrepubliek niet uitzonderlijk te zijn, als deze vergeleken wordt met andere bilaterale relaties. Uit tabel 6.6 komt duidelijk naar voren dat vooral bij de relaties tussen Scandinavische landen veel hogere handelsintensiteitswaarden kunnen worden waargenomen.

Tabel 6.6 Handelsintensiteit voor een beperkt aantal relaties, berekend volgens de Savage-Deutsch-methode, 1958-1978. (gegeven is het gemiddelde van im- en export)

	1958	1963	1968	1973	1978
Nederland-West-Duitsland	4.30	4.46	3.56	3.38	3.71
Canada-Verenigde Staten	6.30	6.57	5.06	5.36	6.30
Ierland-Groot-Brittannië	10.34	10.73	9.29	8.97	10.16
Finland-Zweden	5.02	7.98	7.13	8.98	11.27
Noorwegen-Zweden	10.29	12.06	9.33	8.87	11.03
Denemarken-Zweden	6.89	8.56	8.24	8.10	9.47

Bron: Eigen berekeningen, op basis van gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Toëpassing van de tweede methode levert vergelijkbare resultaten op. Weliswaar geeft de Bondsrepubliek bij de export hogere handelsintensiteitswaarden, maar bij de importen geeft België nog steeds de toon aan. In tabel 6.7 worden summier de resultaten van de betreffende berekeningen gepresenteerd. Bij het gebruik van deze methode is onderscheid gemaakt naar berekeningen met 23 en met 48 landen. Voor een uitgebreidere beschrijving hiervan, met als doel de mate van robuustheid van de resultaten na te gaan, wordt verwezen naar hoofdstuk 3.

Tabel 6.7 Handelsintensiteit voor de im- en export van Nederland met de Bondsrepubliek en België, volgens een zwaartekrachtmodel voor 23 resp. 48 landen, 1955-1978

<u>Import</u>		1955	1960	1965	1970	1975	1978
Bondsrepubliek-Nederland	(23)	1.65	1.65	1.56	1.46	1.25	1.28
" "	(48)		3.76	3.76	3.91	3.32	3.20
België-Nederland	(23)	3.79	3.42	3.20	2.88	2.30	1.90
" "	(48)		6.14	5.21	5.30	4.66	3.71
 <u>Export</u>							
Nederland- Bondsrepubliek	(23)	1.53	1.75	1.78	2.02	1.91	1.82
" "	(48)		3.01	2.97	3.36	3.27	3.41
Nederland-België	(23)	1.62	1.86	1.72	1.55	1.46	1.38
" "	(48)		2.76	2.49	2.12	1.96	2.04

Bron: Eigen berekeningen, gebaseerd op gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Zie ook de grafieken 3.5. tot en met 3.10.

Op basis van deze resultaten moet de stelling dat de handelsrelatie van Nederland met de Bondsrepubliek als uitzonderlijk kan worden betiteld, worden verworpen.

6.3.3 De samenstelling van de Nederlandse handel met de Bondsrepubliek, eigenaardig uitzonderlijk

In de vorige paragraaf is de samenstelling van de Nederlandse handel al ter sprake gekomen. Bij de export viel op dat Nederland een weinig gespecialiseerd goederenpakket aanbood. In tegenstelling tot veel andere Westeuropese landen namen de sectoren landbouw en voedings- en genotmiddelen, brandstoffen en grondstoffen een vrij hoog percentage in, ten koste van de sectoren voor industriële half- en eindfabrikaten. Deze kenschets behoeft nog enige aanvulling als de bilaterale relatie met de Bondsrepubliek bekeken wordt. Uit onderstaande tabel 6.8 wordt duidelijk dat de accenten van hiervoor nog sterker benadrukt worden.

Het percentage voor de industriële sectoren ligt hier nog een niveau lager. Vergelijken we dit met het importpatroon uit de Bondsrepubliek, dan ontstaat een beeld waarbij Nederland en de Bondsrepubliek zich tot elkaar verhouden als een ontwikkelingsland t.o.v. de ontwikkelde landen. De eerste partij levert de grondstoffen, de tweede partij brengt de eindprodukten in. Hoewel dit beeld niet helemaal recht doet aan de Nederlandse positie ten opzichte van de Bondsrepubliek, geeft het toch een idee van de ontwikkelingen zoals ze zich hebben voorgedaan.

Tabel 6.8 Verdeling van de totale Nederlandse im- en export en die van en naar de Bondsrepubliek over de SITC-klassen 0-4 en 5-8, voor de periode 1950-1979

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980
<u>SITC klassen 0-4</u>							
Totale import	51.3	48.1	42.0	35.8	33.1	39.5	43.9
import uit de Bonds- republiek	25.9	16.0	15.5	12.1	11.1	12.7	15.7
Totale export	56.6	50.8	46.6	41.9	41.7	44.1	47.4
export naar de Bonds- republiek	71.8	64.4	56.2	45.5	50.3	54.4	58.5
<u>SITC klassen 5-8</u>							
Totale import	47.8	50.9	56.9	63.0	65.6	59.8	55.4
Import uit de Bonds- republiek	71.6	81.5	82.5	85.1	85.7	86.0	83.0
Totale export	43.8	48.4	52.5	57.2	57.7	55.3	52.0
Export naar de Bonds- republiek	27.9	35.3	43.1	53.5	49.0	45.1	41.0

Bron: Berekend op basis van gegevens uit: Organisation for Economic Cooperation and Development, Trade by commodities, Paris.

Zie ook de grafieken 2.3 en 2.4.

Vervolgens zijn ook hier de twee reeds aan-gegeven methoden gebruikt om te komen tot een berekening van een verwachte handelsstroom. Daarbij werd de totale handel onderverdeeld naar de SITC-klassen 0-4, 5-8, 0-1, 2-4, 3, 7, en 5, 6 en 8. De analyse beperkte zich tot 14 landen, uit West-Europa en Scandinavië met Canada, Verenigde Staten en Japan. Ook hier werden vervolgens feitelijke en verwachte handelsstroom met elkaar geconfronteerd. Voor een uitgebreide beschrijving van de resultaten wordt verwezen naar hoofdstuk 4. De resultaten van de toepassing van beide

methoden waren qua niveau onvergelykbaar, maar vertoonden qua ontwikkeling in de tijd wel degelijk een grote mate van samenhang. Bij de export van Nederland bleek de Bondsrepubliek terrein op België te winnen bij de SITC-groepen 0-4, maar was er juist in de laatste periode een scherpe achteruitgang ten opzichte van België bij de SITC-groepen 5-8. Bij de Nederlandse importen vertoonde België in nagenoeg alle gevallen een hogere handelsintensiteit, al was er wel een voortdurende daling ten opzichte van de Bondsrepubliek waarneembaar.

Bij de Westduitse export bleek Nederland qua handelsintensiteit in bijna alle gevallen door Oostenrijk overtroffen te worden. De verschillen tussen Oostenrijk en Nederland namen ook bijna over de hele linie toe. Bij de Westduitse import viel de sterke achteruitgang van Nederland ten opzichte van Oostenrijk op, met name in de SITC-groepen 5-8.

De conclusie van deze paragraaf moet dan ook luiden dat de handel van Nederland met de Bondsrepubliek weliswaar uitzonderlijk qua samenstelling genoemd mag worden, maar dat ook op gedesaggregeerd niveau andere landen hogere handelsintensiteiten vertonen.

Kenmerkend bij dit alles is dat de Bondsrepubliek relatief sterk op de Nederlandse markt verschijnt bij de industriële half- en eindfabrikaten, en dat Nederland niet alleen veel meer gespecialiseerd is bij de voedings- en genotmiddelen en de brandstoffen, maar bij de industriële half- en eindfabrikaten op de Westduitse markt juist in de laatste periode een gevoelige achteruitgang heeft moeten incasseren. Dit tekent de zwakke positie van het Nederlands industriële potentieel, dat het op zo'n belangrijke markt als de Westduitse blijkbaar met andere landen niet goed meer kan concurreren.

6.3.4 Nederlandse export volgt de ontwikkeling naar Zuid-Duitsland niet

Dankzij niet-gepubliceerde gegevens, afkomstig van de Nederlandse ambassade in Bonn, is het mogelijk geweest om de spreiding van de Nederlandse export over de Westduitse deelstaten nader te analyseren. Uit tabel 6.9 komt naar voren dat gelet op de verdeling van het bruto binnenlandse produkt een zeer geleidelijke verschuiving

van de economische bedrijvigheid waarneembaar is naar Zuid-Duitsland, ten koste van vooral Noordrijn-Westfalen.

Wordt vervolgens gekeken naar de verdeling van de Nederlandse export over de verschillende regio's, dan valt op hoezeer Nederland gericht is op de meest nabije deelstaat, Noordrijn-Westfalen. Ongeveer 50% van de export heeft deze deelstaat als bestemming, en dit aandeel is in de periode 1970-1978 juist nog toegenomen. Dit percentage is niet in overeenstemming met het economisch gewicht.

Nu zou de verklaring hiervoor gelegen kunnen zijn in de nabijheid van deze deelstaat en het grote economische gewicht. Daartoe is weer een verwachte handelsstroom uitgerekend met behulp van het zwaartekrachtmodel. Vergelijking met de feitelijke handelsstroom verschafte inzicht in de mate van handelsintensiteit. Daarbij komt naar voren dat zowel de verdeling qua niveau ongunstig is alsook dat de ontwikkeling de verkeerde kant opgaat. Zelfs met de correctie voor de twee factoren, afstand en percentage bruto nationaal produkt, blijft de geconstateerde onevenredigheid bestaan.

Tabel 6.9 Aandeel in het bruto binnenlands produkt en de Nederlandse export en de handelsintensiteit voor de export uit Nederland, voor de Noord- en Zuidoostse regio en Noordrijn-Westfalen, 1970-1978

	Noordduitse regio	Zuidoostse regio	Noordrijn-Westfalen
Verdeling			
BBP			
1970	23.7	47.7	28.6
1975	23.6	48.2	28.3
1978	23.5	48.9	27.3
Verdeling			
Nederlandse export			
1970	22.4	28.0	47.5
1975	20.0	26.3	52.3
1978	18.5	27.3	52.5
Handelsintensiteit			
1970	1.21	1.21	2.94
1975	0.95	1.08	3.33
1978	0.91	1.14	3.68

Bron: Nederlandse Ambassade in West-Duitsland, Onderzoek naar de regionale spreiding van de Nederlandse uitvoer naar de Bondsrepubliek Duitsland, Bonn, november 1980, bijlage IIIA en IIIB.

De resultaten op gedesaggregeerder niveau, namelijk voor de SITC-sectoren 6, 7 en 8 (behalve 628), bevestigen dit beeld. Tevens komt daaruit naar voren dat Nederland in de laatste jaren terrein heeft moeten prijsgeven in alle regio's tegenover de Westeuropese concurrenten.

6.4 De wederzijdse afhankelijkheid van Nederland en de Bondsrepubliek eerder toe- dan afgenomen

In de vorige paragrafen is al duidelijk geworden hoe omvangrijk de handel van Nederland met de Bondsrepubliek is geworden. Maar ook via andere economische kanalen zijn de banden tussen de twee landen nauw aangehaald. Nam de goederenhandel met de Bondsrepubliek ongeveer 30% van het totaal voor zijn rekening, bij de diensten lag dit percentage op ongeveer 20%. Het kapitaalverkeer met de Bondsrepubliek kwam op ongeveer 10%, en bij de post directe investeringen lag dit op 15%. Bij die directe investeringen was trouwens een opvallende verschuiving waarneembaar, waarbij Nederland van netto-exporteur tot netto-importeur veranderde in de relatie.

Verbinden we deze waarnemingen met het gegeven dat Nederland en de Bondsrepubliek in tal van organisaties in meer of mindere mate economisch geïntegreerd zijn, dan roept dit de vraag op of dit alles geresulteerd heeft in een toename van de wederzijdse afhankelijkheid.

Tevens heeft dit onderzoek laten zien dat om tal van redenen - te grote geografische concentratie en een exportpakket met te weinig industriële producten - de positie van de lopende rekening van Nederland wel eens onder druk zou komen te staan. Heeft Nederland dan nog marge voor het voeren van een eigen beleid? De hier gepleegde analyse is een eerste, nog zeer onvolledige aanzet om op deze vragen een antwoord te geven. Hiertoe zijn uit 22 reeksen een twaalftal reeksen geanalyseerd. Veronderstelling daarbij was dat een toename van de wederzijdse afhankelijkheid kan worden afgeleid uit een grotere congruentie van die reeksen tussen de te onderzoeken landen. Dit werd nagegaan met behulp van clusteranalyse en principale componentenanalyse. Bij clusteranalyse werd die congruentie afgeleid uit de afstand die berekend werd volgens de methode van Ward. Bij principale componentenanalyse werd de hypothese getoetst door na te gaan in hoeverre Nederland en de

Bondsrepubliek in meer of mindere mate op dezelfde factor leunden. Bij beide werd de te onderzoeken periode opgedeeld, om op deze wijze ontwikkelingen in de tijd te kunnen traceren.

In tabel 6.10 staan de resultaten van de drie onderscheiden groepen bij clusteranalyse weergegeven. Daarbij komt bij groep I, met reeksen van de Nationale Rekening, een duidelijke afstandsverkleining naar voren. Bij groep II, monetaire reeksen, is die tendens nagenoeg afwezig, terwijl juist hierbij de indruk bestond dat er sprake zou zijn van een zeer vergaande beleidsafstemming op elkaar. Groep III laat weer een duidelijke bevestiging zien. Al met al kan geconcludeerd worden dat de afstand tussen Nederland en de Bondsrepubliek is afgenomen, wat zou duiden op een toename van de wederzijdse afhankelijkheid.

Tabel 6.10 Afstand tussen Nederland en de Bondsrepubliek, voor de variabelen van groep I, II en III, volgens de methode van Ward

	<u>1953-1966</u>		<u>1966-1979</u>	
groep I	1.393		0.728	
	<u>1957-1962</u>	<u>1963-1968</u>	<u>1968-1974</u>	<u>1975-1980</u>
groep II	1.161	1.109	1.803	1.137
groep III	1.333	1.378	1.203	0.499

Bron: zie tabellen 5.8, 5.9 en 5.10.

De hier niet opgenomen resultaten van de principale componentenanalyse geven een bevestiging van dit beeld. De marges voor een eigen beleid lijken geringer te worden, al geldt dat in veel mindere mate voor de monetaire variabelen.

6.5 Afronding

De analyse die voor dit onderzoek geplëegd is, heeft opgeleverd dat

1. de handel van Nederland vanuit geografisch oogpunt relatief sterk is geconcentreerd;
2. die handel vanuit het oogpunt van de goederensamenstelling relatief licht geconcentreerd is;

3. de handel van Nederland met de Bondsrepubliek qua grootte niet en qua samenstelling wel als uitzonderlijk betiteld mag worden;
4. de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek na 1973 een gevoelige achteruitgang heeft moeten ondergaan bij de industriële half- en eindfabrikaten;
5. de wederzijdse afhankelijkheid tussen Nederland en de Bondsrepubliek is toegenomen.

Van veel van deze tendenties kan gesteld worden dat ze vanuit het idee van een gezonde industriële structuur niet als positief beoordeeld kunnen worden. Wil Nederland zich niet echt tot een ontwikkelingsland voor de Bondsrepubliek ontwikkelen, in de zin dat het voedings- en genotmiddelen en brandstoffen exporteert en industriële produkten importeert, dan lijkt een snel en ingrijpend optreden noodzakelijk. Anders zou de conclusie van dr. Th. Wessels veertig jaar na dato toch nog bewaarheid worden, die in 1941 schreef dat "die Absatzsorgen der holländischen Landwirtschaft durch die fast unbegrenzte Aufnahmefähigkeit des deutschen Marktes behoben sind" en dat "der grössere Absatz holländischer Agrarerzeugnisse in Deutschland zwangsläufig bessere Möglichkeiten für einen Export deutscher Industriewaren schafft" (3).

- (1) Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, Den Haag, 1980.
- (2) Ibid., blz. 196.
- (3) Th. Wessels, Die deutsch-niederländischen Wirtschaftsbeziehungen in neuerer Zeit, in Deutschlands Wirtschaftsverflechtung mit seinen Nachbargebieten, unter besonderer Berücksichtigung des Rheinischen Wirtschaftsraumes; Schriften der Wirtschaftskammer Köln, Köln, 1941, blz. 57-65.

Bijlage 1. Verklaring SITC-code

SITC staat voor Standard International Trade Classification, een door de Verenigde Naties opgestelde code om de handelsstroom tussen landen op een systematische manier in te delen. De SITC is ingedeeld in een tiental hoofdgroepen (SITC 0 t/m 9), die ieder op hun beurt weer verder onderverdeeld zijn in 56 divisies, 177 groepen en 625 sub-groepen. De indeling van de groepen is als volgt:

- 0 - Voeding en levende dieren
- 1 - Dranken en tabak
- 2 - Grondstoffen, oneetbaar, exclusief brandstoffen
- 3 - Minerale brandstoffen, smeermiddelen en verwante stoffen
- 4 - Dierlijke en plantaardige oliën en vetten
- 5 - Chemische producten
- 6 - Fabrikaten, geclassificeerd naar grondstof
- 7 - Machines en transportmiddelen
- 8 - Diverse fabrikaten
- 9 - Goederen, niet elders ingedeeld.

In dit onderzoek worden de volgende groepen meestal onderscheiden:

- 0 en 1)
- 2 en 4) Samen Grondstoffen
- 3)

- 7)
- 5,6 en 8) Samen Half- en Eindfabrikaten

Bijlage 2. Een nadere beschrijving van de samenstelling van de handel tussen Nederland en de Bondsrepubliek 1950-1979

Deze bijlage die dient als aanvulling voor de in hoofdstuk 2 gepubliceerde gegevens, bevat tabellen die kunnen bijdragen tot een beter inzicht in de betekenis van de relatie tussen Nederland en de Bondsrepubliek voor beide deelnemers. Voor beide is nagegaan welk percentage van de totale im-/export en van de im-/export van 6 belangrijke handelspartners in beslag wordt genomen door deze handelsrelatie. Die 6 handelspartners zijn Frankrijk, Italië, België, Luxemburg, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten en Nederland resp. de Bondsrepubliek. Bron van alle gegevens is de OECD, Trade by commodities.

Tabellen B.1 en B.2 laten zien dat de Bondsrepubliek vooral in de SITC-groepen 4-8 een behoorlijk aandeel van de Nederlandse import heeft. Met percentages over de 30% is de invloed redelijk sterk, al valt na 1975 een lichte achteruitgang waar te nemen. Wat betreft de export van Nederland, vertonen vooral de groepen 0, 2 en 3 hoge percentages (tabellen B.3 en B.4). Opvallend is dat het aandeel van de Bondsrepubliek in 1979 in de totale export ten opzichte van 1975 licht is gestegen, terwijl ten opzichte van de 6 geselecteerde landen een daling valt waar te nemen. Dit geeft nogmaals aan dat de export zich nog sterker op deze 6 landen is gaan richten en de spreiding nog verder is afgenomen. Als de tabellen B.5 tot en met B.8 in ogenschouw worden genomen, die de relatie Nederland-Bondsrepubliek vanuit het standpunt van laatstgenoemde laten zien, dan worden de hierboven genoemde indrukken bevestigd. Het aandeel van Nederland in de BRD-import van investerings- en consumptiegoederen is betrekkelijk gering, terwijl alleen de SITC-groepen 3 en in mindere mate 1, 4 en 5 een hoog percentage vertonen.

Bij de BRD-export is het aandeel naar Nederland voor alle SITC-groepen betrekkelijk gering, met andere woorden de Bondsrepubliek is voor haar exportontwikkeling niet zo sterk afhankelijk van de Nederlandse vraag. Alleen bij SITC-groep 4 wordt de 20% overschreden.

Bron van alle gegevens is "Trade by commodities" van de OECD.

Tabel A.1 Het aandeel van de Nederlandse import uit de Bondsrepubliek in de totale Nederlandse import per SITC-groep, 1950-1979

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	0.7	2.3	4.5	3.1	10.3	11.2	11.4
1	0.3	1.9	10.6	14.8	11.5	11.9	10.7
2	3.6	4.5	7.3	8.2	10.7	11.8	9.6
3	22.7	11.7	12.0	12.4	5.8	3.2	5.2
4	2.2	2.2	3.9	10.7	16.2	31.2	20.2
5	25.3	28.7	30.7	30.8	31.7	31.8	31.8
6	15.4	21.6	29.3	30.6	36.6	43.1	37.8
7	22.3	37.5	34.1	34.6	35.9	34.7	34.0
8	17.0	26.2	27.3	30.2	34.7	35.3	34.6
9	36.5	42.4	43.5	41.5	67.1	48.8	62.9
Totaal	12.3	17.6	21.5	23.7	27.1	25.7	24.3

Tabel A.2 Het aandeel van de Nederlandse import uit de Bondsrepubliek in de Nederlandse import uit de Bondsrepubliek, België, Frankrijk, Italië, Verenigd Koninkrijk en Verenigde Staten per SITC-groep, 1950-1979

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	2.6	5.0	10.8	6.0	18.0	17.9	20.4
1	0.6	4.5	16.7	18.9	15.8	16.7	15.0
2	11.0	14.8	20.2	23.8	22.7	24.6	18.5
3	62.4	31.2	36.4	40.7	34.4	25.4	23.0
4	9.8	4.5	8.6	24.3	39.0	57.5	47.0
5	30.2	33.6	36.4	35.8	36.8	36.9	36.3
6	17.7	25.9	35.0	36.3	42.7	51.6	48.0
7	26.2	41.5	38.1	38.6	41.2	40.7	42.3
8	20.4	31.1	33.0	36.1	40.7	46.2	45.9
9	48.1	56.9	58.3	48.9	75.3	59.9	76.5
Totaal	21.2	28.0	32.7	33.7	38.0	39.4	38.4

Tabel A.3 Het aandeel van de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek in de totale Nederlandse export per SITC-groep, 1950-1979

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	30.6	25.5	32.0	34.3	41.7	36.0	35.8
1	4.7	2.0	4.1	10.3	13.6	11.9	11.8
2	17.8	25.6	29.7	33.2	38.7	40.9	36.4
3	4.2	10.6	16.8	20.1	39.3	40.9	44.6
4	72.9	28.8	24.2	23.2	27.8	20.4	23.8
5	10.9	9.2	11.7	18.2	24.4	24.3	24.1
6	16.0	17.4	24.2	34.6	36.0	30.2	28.8
7	5.2	7.3	14.6	21.4	20.9	19.4	18.8
8	28.1	10.7	17.9	27.6	31.6	29.8	27.0
9	8.9	5.8	10.3	30.2	32.9	35.9	42.7
Totaal	20.9	17.1	22.2	27.8	32.6	30.5	30.6

Tabel A.4 Het aandeel van de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek, in de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek, Frankrijk, Italië, België, Verenigd Koninkrijk en Verenigde Staten per SITC-groep, 1950-1979

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	40.5	36.2	43.9	44.3	51.0	43.7	45.2
1	18.2	4.2	8.0	14.5	20.7	15.3	14.7
2	24.0	33.5	39.6	43.5	50.6	52.6	47.1
3	7.2	23.0	28.4	30.2	52.9	54.9	57.4
4	93.1	64.5	45.8	37.1	35.4	29.9	34.6
5	26.5	22.1	27.8	33.3	37.5	37.5	35.4
6	33.8	31.4	42.3	48.5	46.4	39.2	37.4
7	15.4	18.5	29.1	36.1	33.6	36.0	31.3
8	45.0	18.1	25.4	36.8	40.0	38.3	33.8
9	32.0	23.3	32.4	62.9	64.3	70.5	72.0
Totaal	35.0	30.2	36.8	40.7	44.5	42.7	41.8

Bij de BRD-export is het aandeel naar Nederland voor alle SITC-groepen betrekkelijk gering, met andere woorden de Bondsrepubliek is voor haar exportontwikkeling niet zo sterk afhankelijk van de Nederlandse vraag. Alleen bij SITC-groep 4 wordt de 20% overschreden.

Tabel A.5 Aandeel van de Westduitse import uit Nederland
in de totale Westduitse import per SITC-groep, 1950-1979

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	16.4	13.1	14.6	14.6	21.6	22.8	22.1
1	0.1	0.1	0.6	1.3	3.2	4.8	6.5
2	2.3	2.8	3.7	5.6	7.7	9.2	9.2
3	2.7	5.5	7.7	6.2	16.7	20.5	19.7
4	18.9	6.9	10.7	7.3	13.2	18.0	20.5
5	17.7	10.2	8.8	13.1	19.5	23.2	20.0
6	15.0	7.7	8.8	10.4	10.3	11.1	8.7
7	7.1	8.2	10.1	8.9	7.9	9.3	6.4
8	27.3	11.9	5.5	8.6	9.6	7.5	5.0
9	25.0	10.0	9.9	11.5	8.2	7.6	10.6
Totaal	10.9	7.3	8.6	9.8	12.2	14.1	12.4

Tabel A.6 Het aandeel van de Westduitse import uit Nederland
in de Westduitse import uit Nederland, Frankrijk, Italië, België,
Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten per SITC-groep,
1950-1978

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	32.7	37.0	35.8	30.5	39.2	38.7	41.7
1	1.0	0.5	0.4	2.3	5.0	7.1	8.5
2	7.2	11.0	10.7	17.9	23.1	25.7	23.9
3	5.4	9.6	30.7	25.0	53.2	68.3	56.1
4	42.4	16.2	19.4	21.9	41.9	49.5	52.6
5	24.9	16.0	12.8	17.4	25.4	29.3	26.6
6	23.0	12.5	15.1	16.3	16.6	18.1	15.1
7	10.4	12.8	13.3	11.4	9.9	12.6	9.4
8	50.2	21.0	11.5	13.5	14.4	13.7	9.8
9	38.7	33.3	22.8	13.4	11.5	11.4	18.8
Totaal	13.4	17.0	18.4	17.5	20.6	25.3	23.0

Tabel A.7 Aandeel van de export naar Nederland in de totale Westduitse export per SITC-groep, 1950-1978

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	9.4	7.1	11.8	5.9	14.1	13.9	12.2
1	0.2	5.0	5.7	4.7	6.4	10.8	10.3
2	10.7	13.1	13.6	12.5	14.1	14.0	11.9
3	13.3	10.0	11.9	12.5	9.3	7.1	12.3
4	20.0	7.4	8.8	18.3	21.6	34.4	21.6
5	14.0	7.1	7.7	7.5	8.2	8.7	9.9
6	15.3	10.9	10.8	13.5	14.1	13.5	11.8
7	13.6	9.2	7.0	8.6	7.7	6.6	6.8
8	15.0	8.1	8.9	13.9	16.4	18.1	17.4
9	28.6	7.8	8.6	10.2	21.6	11.6	15.4
Totaal	13.9	9.4	8.8	10.3	10.6	10.0	10.0

Tabel A.8 Aandeel van de Westduitse export naar Nederland in de totale Westduitse export naar Nederland, Frankrijk, Italië, België, Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten per SITC-groep, 1950-1978

SITC-groep	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
0	13.7	15.7	27.2	12.4	23.1	19.1	18.1
1	8.0	8.1	7.9	7.5	9.5	15.3	14.1
2	16.3	19.7	15.6	19.7	21.9	22.7	18.8
3	21.4	15.6	16.3	18.6	13.7	10.9	18.5
4	42.1	15.9	18.2	36.7	35.3	55.2	37.7
5	34.1	20.5	20.9	19.2	19.3	19.9	20.5
6	37.3	29.7	24.6	27.0	25.7	27.8	22.9
7	35.2	27.1	18.6	19.5	15.1	16.1	13.5
8	29.6	20.1	19.9	27.3	28.8	32.8	32.1
9	53.8	11.8	31.1	20.5	36.8	23.3	30.3
Totaal	29.9	24.1	19.7	21.8	20.1	21.3	19.1

Bijlage 3. Resultaten van de regressieberekeningen met het
zwaartekrachtmodel

Tabel 3.1 Resultaten van regressieberekeningen voor Nederlandse
handel met 23 landen

$$23 \text{ waarnemingen } H_{ij} = \alpha \ln D_{ij} + \beta \ln \text{GNP}_j + \gamma$$

Jaar	R	DW	α	β	γ
1955	0.929	2.168	-0.658 (0.10)	0.732 (0.08)	8.703 (0.76)
1960	0.929	1.921	-0.704 (0.10)	0.745 (0.08)	9.061 (0.77)
1965	0.958	1.475	-0.746 (0.08)	0.775 (0.07)	9.411 (0.61)
1970	0.970	1.446	-0.742 (0.07)	0.832 (0.06)	9.360 (0.55)
1975	0.973	1.628	-0.775 (0.07)	0.813 (0.05)	9.762 (0.52)
1978	0.974	1.641	-0.781 (0.07)	0.803 (0.05)	9.733 (0.53)

Tabel 3.2 Resultaten van regressieberekeningen voor Nederlandse
handel met 48 landen

$$48 \text{ waarnemingen } H_{ij} = \alpha \ln D_{ij} + \beta \ln \text{GNP}_j + \gamma$$

Jaar	R	DW	α	β	γ
1960	0.801	1.613	-0.456 (0.10)	0.502 (0.07)	8.018 (0.85)
1965	0.840	1.749	-0.530 (0.10)	0.526 (0.07)	8.692 (0.82)
1970	0.812	1.960	-0.522 (0.11)	0.570 (0.08)	8.766 (0.96)
1975	0.812	1.684	-0.520 (0.11)	0.575 (0.08)	9.051 (0.93)
1978	0.815	1.455	-0.506 (0.10)	0.544 (0.08)	9.103 (0.93)

Tabel 3.3 Resultaten van regressieberekeningen voor
Nederlandse import uit 23 landen, met aangepaste afstanden

$$23 \text{ waarnemingen } I_{ij} = \alpha \ln D_{ij} + \beta \ln \text{GNP}_i + \gamma$$

Jaar	R	DW	α	β	γ
1955	.911	1.853	-0.629 (0.13)	0.924 (0.11)	7.190 (1.00)
1960	.917	1.844	-0.742 (0.13)	0.885 (0.10)	8.047 (0.96)
1965	.941	1.741	-0.771 (0.11)	0.886 (0.09)	8.409 (0.81)
1970	.965	1.519	-0.716 (0.09)	1.024 (0.07)	7.683 (0.69)
1975	.968	1.495	-0.748 (0.09)	1.039 (0.07)	7.709 (0.67)
1978	.967	1.638	-0.726 (0.08)	0.952 (0.07)	7.886 (0.66)

Tabel 3.4 Resultaten van regressieberekeningen voor
Nederlandse import uit 48 landen

$$48 \text{ waarnemingen } I_{ij} = \alpha \ln D_{ij} + \beta \ln \text{GNP}_i + \gamma$$

Jaar	R	DW	α	β	γ
1960	0.744	1.765	-0.434 (0.14)	0.591 (0.10)	6.770 (1.16)
1965	0.771	1.664	-0.492 (0.12)	0.539 (0.09)	7.630 (1.04)
1970	0.740	1.876	-0.414 (0.15)	0.665 (0.11)	6.903 (1.28)
1975	0.768	1.532	-0.378 (0.14)	0.716 (0.10)	6.635 (1.21)
1978	0.760	1.399	-0.386 (0.13)	0.650 (0.10)	7.042 (1.19)

Tabel 3.5 Resultaten van regressieberekeningen voor
Nederlandse export naar 23 landen

$$23 \text{ waarnemingen } E_{ij} = \alpha \ln D_{ij} + \beta \ln \text{GNP}_j + \gamma$$

Jaar	R	DW	α	β	γ
1955	.920	2.267	-0.696 (0.10)	0.601 (0.08)	8.623 (0.74)
1960	.920	2.040	-0.693 (0.10)	0.637 (0.08)	8.679 (0.75)
1965	.958	1.517	-0.756 (0.07)	0.669 (0.06)	9.163 (0.56)
1970	.962	1.506	-0.790 (0.08)	0.709 (0.06)	9.485 (0.58)
1975	.957	1.705	-0.842 (0.08)	0.668 (0.06)	10.238 (0.63)
1978	.966	1.687	-0.874 (0.07)	0.677 (0.06)	10.265 (0.59)

Tabel 3.6 Resultaten van regressieberekeningen voor
Nederlandse export naar 48 landen

$$48 \text{ waarnemingen } E_{ij} = \alpha \ln D_{ij} + \beta \ln \text{GNP}_j + \gamma$$

Jaar	R	DW	α	β	γ
1960	.840	1.752	-0.521 (0.09)	0.466 (0.06)	7.917 (0.74)
1965	.878	1.512	-0.617 (0.09)	0.524 (0.06)	8.571 (0.74)
1970	.889	1.922	-0.670 (0.09)	0.540 (0.06)	9.193 (0.74)
1975	.884	2.025	-0.711 (0.08)	0.478 (0.06)	10.125 (0.73)
1978	.878	1.799	-0.684 (0.08)	0.456 (0.06)	10.019 (0.74)

Deel II

De handelsbetrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland; een onderzoek op basis van (relatieve) goederenexportprestaties

**E. K. Greup
A. Ketting**

April 1981

Afkortingen / symbolen

Σ = sommatieteken

$\Sigma_{99} = \sum_{i=1}^{99} =$ gesommeerd over alle 99 NIMEXE goederengroepen (nrs. 1 t/m 99)

$\Sigma_{22} = \sum_{i=1}^{22} =$ gesommeerd over de geselecteerde 22, uit de 99, goederengroepen (niet: de NIMEXE groepen 1 t/m 22)

$\Sigma_i = \sum_{i=1}^n$ (n = 99; 22)

$BNP_j =$ bruto nationaal produkt van land(enblok) j

ERE = Europese Rekeneenheid

i = individuele goederengroep (waar zulks geen misverstand kon veroorzaken, is de index i weggelaten)

j = individueel land, of landenblok

k = nummer van kengetal (exportratio of exportsaldo)

n = aantal goederengroepen

RCA = revealed comparative advantage

t = periode (waar zulks geen misverstand kon veroorzaken, is de index t weggelaten)

W1 = (de rest van) de wereld ten opzichte van Nederland

W2 = (de rest van) de wereld ten opzichte van de Bondsrepubliek

EG = EG-9 = de negen lid-landen van de Europese Gemeenschappen, per 31/12/1980

NL = Nederland

BRD = Bondsrepubliek Duitsland

I = EG-9 minus NL

II = EG-9 minus BRD

III = EG-9 minus NL minus BRD

EX = export

IM = import

$EX_{j1}^{j2} (= \sum_{i=j1}^t EX_{i,j1}^{j2}) =$ export (van goed i, in periode t) door j1 naar j2

$IM_{j3}^{j4} (= \sum_{i=j3}^t IM_{i,j3}^{j4}) =$ import (van goed i, in periode t) door j3 uit j4

ER = exportratio

$ER_k =$ exportratio nummer k, met betrekking tot goed i en periode t

$$ER_1 = EX_{NL}^I / \Sigma EX_{NL}^I$$

$$(\overset{t}{=} ER_1 = \overset{t}{=} EX_{NL}^I / \Sigma_{99} \overset{t}{=} EX_{NL}^I; i = 1 \dots 22)$$

$$ER_2 = EX_{BRD}^{II} / \Sigma EX_{BRD}^{II}$$

$$ER_3 = EX_{NL}^{BRD} / EX_{NL}^I$$

$$ER_4 = EX_{BRD}^{NL} / EX_{BRD}^{II}$$

$$ER_5 = ER_3 / ER_4$$

$$ER_6 = ER_9 / ER_{10}$$

$$ER_7 = ER_{11} / ER_{12}$$

$$ER_8 = ER_6 / ER_7$$

$$ER_9 = EX_{NL}^{III} / \Sigma EX_{NL}^{III}$$

$$ER_{10} = EX_{BRD}^{III} / \Sigma EX_{BRD}^{III}$$

$$ER_{11} = EX_{NL}^{BRD} / \Sigma EX_{NL}^{BRD}$$

$$ER_{12} = EX_{BRD}^{NL} / \Sigma EX_{BRD}^{NL}$$

$$ER_{13} = EX_{NL}^{BRD} / EX_{II}^{BRD}$$

$$ER_{14} = EX_{BRD}^{NL} / EX_I^{NL}$$

als $ER_k = EX_{j1}^{j2} / EX_{j3}^{j4}$, dan $\Sigma_i ER_k = \frac{\sum_{i=1}^n EX_{j1}^{j2}}{\sum_{i=1}^n EX_{j3}^{j4}}$,

waarbij: hetzij $j1 = j3$ (zie ER_3 en ER_4);
 hetzij $j2 = j4$ (zie ER_{13} en ER_{14}).

ES = exportsaldo

ES_k = exportsaldo nummer k, met betrekking tot goed i en periode t

$$ES_1 = EX_{NL}^I - EX_I^{NL}$$

$$ES_2 = EX_{NL}^{III} - EX_{III}^{NL}$$

$$ES_3 = EX_{NL}^{BRD} - EX_{BRD}^{NL}$$

$$ES_4 = EX_{BRD}^{III} - EX_{III}^{BRD}$$

$$ES_5 = EX_{BRD}^{II} - EX_{II}^{BRD}$$

als $ES_k = EX_{j1}^{j2} - EX_{j2}^{j1}$, dan $\Sigma ES_k (= \Sigma_i ES_k) =$

$$\Sigma EX_{j1}^{j2} - \Sigma EX_{j2}^{j1}$$

1. INLEIDING *

1.1 Doel van het onderzoek

Binnen het kader van de WRR-studie naar de mate van wederzijdse afhankelijkheid tussen Nederland en de Bondsrepubliek hebben wij ons ten doel gesteld onderzoek te verrichten naar de (onderlinge) handelsbetrekkingen van deze twee landen door middel van het vergelijken van een aantal berekeningen omtrent hun goederenexportprestatie op elkaars markt en op de markt van de (rest van de) negen landen die per 31/12/1980 te zamen de Europese Gemeenschappen vormden. De beperking tot de export binnen het EG-gebied heeft tot gevolg dat het onderzoek betrekking heeft op gemiddeld 71% van de waarde van de totale Nederlandse export en 46% van die van de Bondsrepubliek (1). Dit verlies aan algemeenheid van informatie betekent een nadeel, dat echter onzes inziens meer dan gecompenseerd wordt door de volgende voordelen:

- a. De intra-EG-handel wordt relatief weinig belemmerd door kunstmatige en natuurlijke barrières.
- b. De vraag- en aanbodomstandigheden zijn in de EG relatief niet al te zeer uiteenlopend, zodat aggregatie van data voor de diverse EG-landen redelijk verantwoord lijkt.

1.2 Opzet van het onderzoek

De beschrijving van de handelspatronen wordt gegeven aan de hand van een aantal kengetallen die meestal bestaan, of zijn opgebouwd, uit exportratio's, maar soms ook uit exportsaldi. Door de verscheidene Nederlandse en Westduitse ratio's resp. saldi aan elkaar te relateren, kunnen we enige kennis verkrijgen van :

* De auteurs waren destijds verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam als student-assistent resp. wetenschappelijk hoofdmedewerker bij de Vakgroep Internationale Economische Betrekkingen van de Economische Faculteit. Zij danken drs. W.F.H. Ypma (thans werkzaam bij het CBS, maar toentertijd student-assistent bij de Vakgroep IEB, EUR) die niet alleen computer-assistentie heeft verleend, maar ook anderszins heeft meegeholpen en meegedacht bij de voortgang van het onderzoek.

- A. De samenstelling van het exportpakket van Nederland ten opzichte van dat van de Bondsrepubliek.
- B. De mate waarin de Bondsrepubliek, vergeleken met de overige EG-landen, een "speciale positie" voor Nederland inneemt; alsmede, samenhangend met deze eventuele bijzondere betekenis van de Westduitse afzetmarkt: de mate waarin Nederland voor de export van bepaalde goederen afhankelijk van de Bondsrepubliek is. En analoog: deze afhankelijkheidsrelaties uitgaande van de Bondsrepubliek met betrekking tot Nederland als afzetgebied.
- C. De structuur van het comparatieve voordeel van de beide referentielanden ten opzichte van elkaar.
- D. De aandelen van Nederland en de Bondsrepubliek op elkaars markt.
- E. De exportsaldi.

1.3 Wijze van presentatie

Het rapport is als volgt opgebouwd. In het korte hoofdstuk 2 verstrekken wij enige statistische informatie. In ons onderzoek maken wij gebruik van enkele specifieke kengetallen, die inhoud kunnen geven aan de door ons onderzochte relaties en structuren. In verband hiermede bevat hoofdstuk 3 een nadere uiteenzetting over de wijze waarop wij elk van de zojuist in paragraaf 1.2 sub A t/m E vermelde facetten van exportprestatie hebben benaderd en ingevuld, alvorens wij in de paragrafen 2 en 3 van hoofdstuk 4 de uitkomsten van onze berekeningen geven waarbij wij weer dezelfde volgorde sub A t/m E hanteren. In paragraaf 4.4 volgt dan een samenvatting van deze uitkomsten, waarbij wij ernaar gestreefd hebben om de tekst ook leesbaar te houden voor diegenen die aan hoofdstuk 3 niet meer dan oppervlakkige aandacht hebben kunnen besteden.

Nadat het oorspronkelijke onderzoek was afgesloten, is (op verzoek van de WRR) op analoge wijze als ten aanzien van Nederland/Bondsrepubliek de relatie België-Luxemburg/Bondsrepubliek onderzocht. In een addendum heeft dit gedeelte van het onderzoek zijn neerslag gevonden in een aantal tabellen waarin mutatis mutandis de cijfers van de overeenkomstige ratio's en saldi als met betrekking tot het landenpaar Nederland/Bondsrepubliek gegeven zijn. In de omstandigheden hebben wij er vanaf moeten zien om een systematische en gedetailleerde vergelijking te maken tussen de uitkomsten van de diverse criteria van handelsrelaties met

betrekking tot de twee landenparen. In de samenvatting (paragraaf 4.4) wijden wij dan ook niet meer dan een enkel woord aan de interpretatie van dit bijkomende parallelle onderzoek. De lezer kan zelf gemakkelijk de overeenkomsten/verschillen tussen de verscheidene kengetallen opmerken door de respectieve tabellen naast elkaar te leggen.

2. STATISTISCHE BIJZONDERHEDEN

2.1 Goederenindeling

De goederen zijn ingedeeld volgens de classificatie van NIMEXE (1973) (2), de nomenclatuur voor de buitenlandse goederenhandel zoals opgesteld door EUROSTAT (het Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen). De gegevens zijn verwerkt op het 2-cijferniveau, hetgeen impliceert dat de goederenmassa werd opgesplitst in 99 afzonderlijke categorieën (3); zie de appendix.

2.2 Geografische indeling

De volgende landen(blokken) zijn onderscheiden:

- a. Nederland (= NL);
- b. Bondsrepubliek (= BRD);
- c. EG-9 minus Nederland (= I);
- d. EG-9 minus Bondsrepubliek (= II);
- e. EG-9 minus Nederland minus Bondsrepubliek (= III).

2.3 Referentieperiode

Het onderzoek heeft betrekking op de periode 1974 tot en met 1979. De invloed van de geleidelijke integratie van Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk, gedurende de jaren 1973 tot en met 1977, op de onderzochte handelspatronen is niet nagegaan. Het verdisconteren van toch al moeilijk meetbare aspecten als handelsschepping en handelsverschuiving zou een geheel afzonderlijk onderzoek vergen.

2.4 Meetpunten

De handelsstromen zijn steeds als export gemeten.

2.5 Aard van de data

Er is gebruik gemaakt van de gepubliceerde cijfers voor de export:

- a. van NL naar I, en I naar NL;
- b. van BRD naar II, en van II naar BRD;
- c. van NL naar BRD, en van BRD naar NL.

In het onderzoek zijn tevens de exportgegevens met betrekking tot markt III berekend.

2.6 Bronnen en dimensies van de data

De handelsstromen zijn f.o.b.-gewaardeerde nominale exportcijfers, uitgedrukt in 1.000 Europese reken-eenheden (ERE), en zijn afkomstig uit Analytische Tabellen van de Buitenlandse Handel NIMEXE, Deel Z, Landen - Produkten, EUROSTAT, 1974 tot en met 1979 (4).

Voor het bruto nationaal produkt van de EG-landen werd geput uit National Accounts of OECD Countries 1950-1978, Volume 1, Main Aggregates, OECD, Parijs, 1980. Deze gegevens luidden oorspronkelijk in lopende prijzen in termen van de resp. nationale valuta; deze cijfers zijn door ons herleid tot ERE door omrekening tegen de koersen zoals opgenomen in de hier eerstgenoemde bron (5).

3. DE KENGETALLEN

De door ons gehanteerde kengetallen definiëren we aan de hand van de in paragraaf 1.2 gegeven in-deling. Bij de definities van de kencijfers geven we, zo nodig, ter verduidelijking een toelichting.

A. Samenstelling exportpakket

$$ER_1 = EX_{NL}^I / \Sigma EX_{NL}^I$$

$$ER_2 = EX_{BRD}^{II} / \Sigma EX_{BRD}^{II}$$

waarbij:

ER = exportratio;

EX = export van een goed i in periode t;

NL = Nederland;

I = EG-9 minus Nederland;

ΣEX = totale (over de goederen i geaggregeerde) export;

BRD = Bondsrepubliek Duitsland;

II = EG-9 minus Bondsrepubliek.

Vergelijking van ER_1 met ER_2 toont per goed i het relatieve

belang van i in het totale exportpakket van Nederland resp. de Bondsrepubliek. Per land, voor alle goederen, geeft deze exportratio een indruk van de samenstelling van het exportassortiment.

B. "Afhankelijkheid"

$$ER_9 = EX_{NL}^{III} / \Sigma EX_{NL}^{III}$$

$$ER_{11} = EX_{NL}^{BRD} / \Sigma EX_{NL}^{BRD}$$

waarbij:

III = EG-9 minus Nederland minus Bondsrepubliek.

We splitsen de export van Nederland binnen de EG (= markt I) in twee componenten: die naar de Bondsrepubliek en die naar markt III (= markt I minus de Bondsrepubliek). Volgens ER_{11} en ER_9 berekenen we de procentuele samenstelling van het Nederlandse exportpakket naar de Bondsrepubliek respectievelijk naar III. Als voor een goed i blijkt dat $ER_{11} > ER_9$, neemt, met betrekking tot de intra-EG-export door Nederland van i , de Bondsrepubliek kennelijk een speciale plaats in ten opzichte van de overige 7 EG-landen die te zamen markt III vormen. De "bijzondere positie" die de Bondsrepubliek heeft voor de Nederlandse export, in de hier bedoelde betekenis dat de Bondsrepubliek relatief belangrijker is dan markt III, kan ook aangeduid worden als een situatie waarbij Nederland voor zijn export van i "afhankelijker" is van de Bondsrepubliek dan van de overige EG-afzetlanden. Het begrip "afhankelijkheid", zoals hier gebruikt, moet goed verstaan worden: de term is een uitdrukking van een op bepaalde wijze gemeten specialisatie. Als wij spreken van afhankelijkheid wanneer Nederland bij zijn export van goed i blijkbaar proportioneel meer gericht is op de Bondsrepubliek dan op markt III, mag hieraan dan ook niet een of andere negatieve betekenis worden gehecht. Met even veel recht kan een dergelijke uitkomst geassocieerd worden met de (in het kader van de bilaterale handelsbetrekkingen) positief geïnterpreteerde vaststelling dat Nederland er voor het goed i in is geslaagd om, in verhouding tot de totale Nederlandse export naar het resp. afzetgebied, een relatief grote exportmarkt in de Bondsrepubliek op te bouwen.

Overigens impliceert $ER_{11} > ER_9$ dat:
 $ER_{11} > ER_1$ en $ER_9 < ER_1$. Immers, ER_1 is een gewogen gemiddelde van ER_9 en ER_{11} , waarbij de totale export naar het resp. afzetgebied als gewichten fungeren.

We introduceren voorts de exportratio

$$ER_3 = EX_{NL}^{BRD} / EX_{NL}^I$$

Dit verhoudingsgetal geeft, voor de Nederlandse export van goed i , het belang aan van de Westduitse markt ten opzichte van de totale EG-afzetmarkt (inclusief de Bondsrepubliek). In tegenstelling tot de eerder gedefinieerde ratio's ER_1 (ER_2), ER_9 en ER_{11} , kan ER_3 ook berekend worden voor de totale Nederlandse export. We schrijven dan, met betrekking tot het aggregaat van alle i 's:

$$\Sigma ER_3 = \Sigma EX_{NL}^{BRD} / \Sigma EX_{NL}^I$$

Vergelijken we de uitkomsten van ER_3 met die van ΣER_3 , dan blijkt ook op deze wijze voor welke goederen Nederland in welke mate afhankelijk is van de Westduitse afzetmarkt. Er is namelijk een formeel verband tussen enerzijds ER_9 en ER_{11} , en anderzijds ER_3 en ΣER_3 , en wel:

$$\begin{aligned} \text{als } ER_{11} &> ER_9 \\ \text{dan } ER_3 &> \Sigma ER_3 \end{aligned}$$

(en vice versa) (6).

Indien de Bondsrepubliek als uitgangsland wordt genomen, is het vorenstaande mutatis mutandis van toepassing voor de Nederlandse afzetmarkt resp. afzetgebied III resp. afzetgebied II (= NL + III):

$$ER_{10} = EX_{BRD}^{III} / \Sigma EX_{BRD}^{III}$$

$$ER_{12} = EX_{BRD}^{NL} / \Sigma EX_{BRD}^{NL}$$

$$ER_4 = EX_{BRD}^{NL} / EX_{BRD}^{II}$$

$$\Sigma ER_4 = \Sigma EX_{BRD}^{NL} / \Sigma EX_{BRD}^{II}$$

Indien we ER_3 relateren aan ER_4 ontstaat

$$ER_5 = \frac{ER_3}{ER_4} = \frac{EX_{NL}^{BRD}/EX_{NL}^I}{EX_{BRD}^{NL}/EX_{BRD}^{II}}$$

ER_3 en ER_4 tonen het aandeel van de export van goed i dat het partnerland inneemt ten opzichte van het resp. overige afzetgebied in de EG. Aldus drukt ER_5 in één getal uit: de mate waarin de op deze wijze gemeten belangrijkheid van het partnerland voor Nederland verschilt van die voor de Bondsrepubliek.

ER_1 (ER_2), ER_9 (ER_{10}) en ER_{11} (ER_{12}) hebben elk betrekking op één afzetgebied, namelijk resp. I (II), III en de Bondsrepubliek (Nederland). Daarentegen zetten ER_3 (ER_4) de export naar verschillende markten tegen elkaar af: die van Nederland naar de Bondsrepubliek versus naar markt I (resp. die van de Bondsrepubliek naar Nederland versus naar markt II). Bij vergelijking van ER_3 met ER_4 zou rekening kunnen worden gehouden met het verschil in omvang van de desbetreffende verschillende markten. Als ruwe indicator van marktgroottes beschouwen we het bruto nationaal produkt. We definiëren:

$$VF_I^{BRD} = BNP_{BRD}/BNP_I$$

$$VF_{II}^{NL} = BNP_{NL}/BNP_{II}$$

waarbij:

VF = vergelijkingsfactor;

BNP_j = bruto nationaal produkt van land(enblok) j.

Met behulp van de vergelijkingsfactoren VF corrigeren we ER_3 resp. ER_4 tot (7):

$$ER_{3V} = ER_3/VF_I^{BRD}$$

$$ER_{4V} = ER_4/VF_{II}^{NL}$$

De kengetallen ER_3 en ER_4 zijn natuurlijk op nog vele andere wijzen te verfijnen. Eén van de aspecten waarvan de invloed verdisconteerd zou kunnen worden, is de relatie-

ve openheid van de economieën zoals gekarakteriseerd door de importquote IM/BNP ($IM = \text{import}$). Hiertoe definiëren we:

$$VF'_I{}^{BRD} = \frac{(IM/BNP)_{BRD}}{(IM/BNP)_I}$$

waarbij:

$$(IM/BNP)_{BRD} = \frac{IM_{BRD}^{II}}{BNP_{BRD}}$$

$$(IM/BNP)_I = \frac{IM_I^{EG-9}}{BNP_I} \quad (8).$$

Combineren we $VF'_I{}^{BRD}$ met $VF_I{}^{BRD}$, dan resulteert:

$$\begin{aligned} VF''_I{}^{BRD} &= (VF'_I \cdot VF_I)_{BRD} \\ &= \frac{IM_{BRD}^{II}}{IM_I^{EG-9}} \quad (9). \end{aligned}$$

Analoog volgt voor de Bondsrepubliek als referentieland:

$$\begin{aligned} VF''_{II}{}^{NL} &= (VF'_{II} \cdot VF_{II})^{NL} \\ &= \frac{IM_{NL}^I}{IM_{II}^{EG-9}} \end{aligned}$$

Op dezelfde wijze, en met dezelfde implicaties, als wanneer ER_3 wordt gerelateerd aan ER_4 door middel van ER_5 , vinden we:

$$ER_{5V} = ER_{3V}/ER_{4V}$$

en

$$ER_{5V}'' = ER_{3V}''/ER_{4V}''$$

C. Comparatief voordeel

Indien ER_9 wordt genormaliseerd met de relatieve waarde van de export van goed i , ten opzichte van die van alle i 's, door "alle" concurrenten naar markt III, ontstaat de Balassa-index voor "revealed comparative advantage" (RCA) (10). Wanneer ER_{10} wordt gestandaardiseerd met behulp van dezelfde noemer als zojuist beschreven voor ER_9 , kunnen ER_9 en ER_{10} op elkaar betrokken worden als (11):

$$ER_6 = \frac{ER_9}{ER_{10}} = \frac{EX_{NL}^{III} / \Sigma EX_{NL}^{III}}{EX_{BRD}^{III} / \Sigma EX_{BRD}^{III}}$$

ER_6 , die RCA voor Nederland en voor de Bondsrepubliek met betrekking tot het afzetgebied III met elkaar confronteert, kan worden opgevat als een, op indirecte wijze gemeten, criterium voor de relatieve RCA van Nederland ten opzichte van de Bondsrepubliek (12). Als nu $ER_6 > 1$ uitwijst dat Nederland voor goed i meer RCA heeft dan de Bondsrepubliek op markt III, dan zou verwacht kunnen worden dat deze relatieve voorsprong van Nederland zich tevens manifesteert in de onderlinge handel tussen de twee referentielanden. We definiëren als indicator voor op directe manier gemeten RCA voor de bilaterale handel tussen Nederland en de Bondsrepubliek:

$$ER_7 = \frac{EX_{NL}^{BRD} / \Sigma EX_{NL}^{BRD}}{EX_{BRD}^{NL} / \Sigma EX_{BRD}^{NL}} = \frac{ER_{11}}{ER_{12}}$$

Het wordt nu interessant om ER_6 en ER_7 met elkaar te vergelijken:

$$ER_8 = ER_6 / ER_7$$

ER_8 geeft aan in hoeverre het comparatief voordeel van Nederland ten opzichte van de Bondsrepubliek op markt III afwijkt van dat zoals het blijkt uit de bilaterale handel tussen de twee partnerlanden.

D. Exportaandelen

Binnen het EG-blok zijn de kengetallen voor het aandeel dat de twee referentielanden op elkaars markt hebben:

$$ER_{13} = EX_{NL}^{BRD} / EX_{II}^{BRD}$$

respectievelijk

$$ER_{14} = EX_{BRD}^{NL} / EX_I^{NL}$$

Kwantificering van een marktaandeel wordt veelal toegepast bij onderzoeken die zoiets als "concurrentievermogen" analyseren. Wij wezen er, in ander verband, al eens op dat het begrip "concurrentiepositie" bijna nooit wordt gedefinieerd, maar dat slechts variabelen worden aangeduid die concurrentiekracht zouden beïnvloeden: ook wordt een verandering in marktaandeel vaak gerelateerd aan een verandering in concurrentiepositie (13).

Nu is marktaandeel, als de relatieve export van goed i op een markt ten opzichte van de export naar die markt door concurrerende landen, op zich zelf niet meer dan één aspect van internationale mededinging. Immers: er wordt afgezien van de concurrentie die het referentieland ondervindt van de lokale producenten op de desbetreffende afzetmarkt, en ook wordt niet bezien welke concurrentie de producenten in het referentieland ervaren van de naar het referentieland zelve exporterende landen ("importpenetratie").

In de onderhavige constellatie heeft marktaandeel een nog beperktere betekenis, omdat alleen gerekend wordt met de resp. overige EG-landen als concurrenten van Nederland op de Westduitse, resp. als concurrenten van de Bondsrepubliek op de Nederlandse markt.

Zolang men zich maar bewust is van de randvoorwaarden die de reikwijdte beperken tot waar conclusies omtrent de uitkomsten van de kengetallen strekken, kunnen ER_{13} en ER_{14} zonder bezwaar worden gehanteerd. Wij vermelden zojuist reeds de opvatting dat marktaandeel een aanwijzing geeft van de concurrentiekracht. Een andere zienswijze is om marktaandeel te interpreteren in het kader van de gedachte van "afhankelijkheid". Een relatief grote waarde van bijvoorbeeld ER_{14} beduidt dat Nederland voor deze import betrekkelijk sterk afhankelijk is van de Bondsrepubliek. Mutatis mutandis geeft een relatief hoge uitkomst van ER_{13} aan dat de Bondsrepubliek in verhouding veel van Nederland betreft, en in die zin afhankelijk is van Nederland. Deze exportratio's zijn voor wat betreft de "afhankelijkheid" dus enigszins (met alle verschillen van dien) complementair aan de ratio's ER_9 vergeleken met ER_{11} , resp. ER_{10} vergeleken met ER_{12} , met dien verstande dat deze laatstgenoemde kengetallen de afhankelijkheid aan de exportzijde bezien.

Ten slotte merken we hier nog op dat de marktaandeelratio's ook berekend kunnen worden voor de over de goederen geaggregeerde exportstromen, als:

$$\Sigma ER_{13} = \Sigma EX_{NL}^{BRD} / \Sigma EX_{II}^{BRD}$$

$$\Sigma ER_{14} = \Sigma EX_{BRD}^{NL} / \Sigma EX_I^{NL}$$

E. Exportsaldi

We beginnen met te definiëren:

$$ES_1 = EX_{NL}^I - EX_I^{NL}$$

Vervolgens splitsen we de nettohandel tussen Nederland en de acht landen die te zamen markt I vormen, in die tussen Nederland en het landenblok III, en die tussen Nederland en de Bondsrepubliek:

$$ES_2 = EX_{NL}^{III} - EX_{III}^{NL}$$

$$ES_3 = EX_{NL}^{BRD} - EX_{BRD}^{NL}$$

waarbij:

$$ES_1 = ES_2 + ES_3$$

Deze saldi kunnen ook berekend worden voor de geaggregeerde export:

$$\Sigma ES_1 = \Sigma EX_{NL}^I - \Sigma EX_I^{NL}$$

$$\Sigma ES_2 = \Sigma EX_{NL}^{III} - \Sigma EX_{III}^{NL}$$

$$\Sigma ES_3 = \Sigma EX_{NL}^{BRD} - \Sigma EX_{BRD}^{NL}$$

waarbij:

$$\Sigma ES_1 = \Sigma ES_2 + \Sigma ES_3$$

Uitgaande van de Bondsrepubliek definiëren we de exportsaldi per goed i als:

$$ES_4 = EX_{BRD}^{III} - EX_{III}^{BRD}$$

$$ES_5 = EX_{BRD}^{II} - EX_{II}^{BRD}$$

zodat:

$$ES_5 = ES_4 - ES_3$$

en voor de over de goederen geaggregeerde exportsaldi als:

$$\Sigma ES_4 = \Sigma EX_{BRD}^{III} - \Sigma EX_{III}^{BRD}$$

$$\Sigma ES_5 = \Sigma EX_{BRD}^{II} - \Sigma EX_{II}^{BRD}$$

waarbij:

$$\Sigma ES_5 = \Sigma ES_4 - \Sigma ES_3$$

4. DE RESULTATEN

4.1 Inleiding

De in hoofdstuk 3 gedefinieerde kengetallen zijn berekend voor alle 99 goederengroepen en voor alle 6 jaren (1974 t/m 1979). De aldus verkregen hoeveelheid informatie is in dit verslag samengevat tot 8 tabellen, waarbij de volgende (arbitraire) keuzen zijn gemaakt:

- a. Van de exportratio's worden, in plaats van cijfers voor alle 6 jaren afzonderlijk, alleen de gemiddelden vermeld, en wel met betrekking tot het niveau en de groei. We definiëren daartoe voor iedere ratio k :

$$\overline{ER}_k = \frac{1}{6} \sum_{t=1974}^{1979} t_{ER_k} \quad (\text{niveaugemiddelde})$$

$$t_{ER_k}^{\bullet} = \frac{t_{ER_k} - t_{ER_k}^{-1}}{\frac{1}{2} \cdot (t_{ER_k} + t_{ER_k}^{-1})} \quad (\text{niveaugroei})$$

$$\widehat{ER}_k = \frac{1}{5} \sum_{t=1975}^{1979} t_{ER_k}^{\bullet} \quad (\text{groeigemiddelde})$$

De exportsaldi vertonen voor veel goederen dermate grote fluctuaties van jaar op jaar, dat wij deze op een andere wijze dan zoals gevolgd bij de exportratio's zullen weergeven. We komen daarop straks in paragraaf 4.3, sub E, terug.

We merken op dat het in principe mogelijk is om niveau- en groeicijfers te combineren tot één samengestelde index voor exportprestatie. In de literatuur zijn inderdaad ook wel enige voorbeelden te vinden van kengetallen die de absolute waarde en de verandering trachten te verenigen (14). Eén van de redenen dat wij geen pogingen in die richting hebben ondernomen, en volstaan hebben met de afzonderlijke niveau- en groeicijfers, is dat wij niet alleen geïnteresseerd zijn in rangorden van goederengroepen op basis van exportprestatie, maar vooral ook in de waarde van de exportratio's zelve; een ander argument hierbij is dat de compositie van een uit niveau en groei opgebouwd kengetal dermate willekeurig is, dat het nauwelijks verantwoord is op de uitkomst zelfs maar een tentatieve conclusie te baseren. Een en ander neemt echter niet weg dat niveau en verandering wel in hun onderlinge samenhang geëvalueerd dienen te worden; "De betekenis van een verandering is in het algemeen afhankelijk van het niveau: een laag niveau kan relatief gemakkelijk samengaan met een hoge groei, terwijl het op een hoog niveau relatief moeilijk is om veel verder te groeien" (15).

b. De exportratio's en -saldi worden niet voor alle 99 categorieën van goederen weergegeven. Wij brachten een selectie aan met behulp van het criterium dat alleen die goederen i in de tabellen worden opgenomen, waarvoor geldt dat:

$$\text{of: } \overline{ER}_1 \text{ én } \overline{ER}_9 \text{ én } \overline{ER}_{11} > 1\%$$

$$\text{en/of: } \overline{ER}_2 \text{ én } \overline{ER}_{10} \text{ én } \overline{ER}_{12} > 1\%$$

De 22 goederengroepen die aan deze door ons gestelde eisen voldoen, vormen alle derhalve tenminste 1% van de Nederlandse export naar de markten I, III en de Bondsrepubliek, en/of respectievelijk tenminste 1% van de Westduitse export naar de markten II, III en Nederland. Te zamen is het aandeel van deze groepen ongeveer 75% van de waarde van de

totale Nederlandse en Westduitse intra-EG-export (zie de tabellen 2 en 3, laatste regel). De door ons aangelegde maatstaven om het cijfermateriaal tot hanteerbare proporties te reduceren, zijn natuurlijk tot op zekere hoogte arbitrair. Wij prefereerden echter kwantitatieve normen met betrekking tot de uitkomsten die voortvloeien uit de onderzoeksmethode boven bijvoorbeeld een aprioristische consolidatie tot de 21 NIMEXE-afdelingen (16).

4.2 Algemeen: tabel 1

In tabel 1 hebben we de cijfers voor een aantal (geaggregeerde) ken- en hulpgetallen bijeengebracht; deze grootheden geven een eerste, globale, indruk van de onderhavige handelsrelaties.

De kolommen (1) t/m (4) hebben betrekking op de marktoriëntatie van Nederland en de Bondsrepubliek. In paragraaf 1.1, blz.179, werd het relatief belang van de EG als afzetmarkt voor de totale export van de twee referentielanden reeds vermeld: gemiddeld over de steekproefperiode, gesommeerd voor alle 99 goederen, is dit percentage voor Nederland: 71 en voor de Bondsrepubliek: 46; zie de kolommen (1) en (2), eerste regel. In laatstgenoemde kolommen zien we verder dat deze aandelen gemiddeld betrekkelijk stabiel zijn (tweede regel), en dat de richting van de jaarlijkse veranderingen voor Nederland en de Bondsrepubliek ongeveer hetzelfde is (met uitzondering van 1975 ten opzichte van 1974).

Na vastgesteld te hebben welk deel van de wereldexport van Nederland respectievelijk de Bondsrepubliek binnen de EG blijft, gaan we bezien welke plaats de export naar het respectieve partnerland inneemt in de export naar alle (overige) EG-landen. Uit kolom (3) blijkt dat gemiddeld 43% van de Nederlandse EG-export als bestemming de Bondsrepubliek heeft; en kolom (4) geeft aan dat Nederland 22% voor zijn rekening neemt van de export door de Bondsrepubliek naar de EG. Voor wat betreft de intra-EG-handel is Nederland dus ongeveer tweemaal zo sterk gericht op de Bondsrepubliek als de Bondsrepubliek op Nederland. In termen van "afhankelijkheid": binnen de EG is Nederland voor zijn export tweemaal zo afhankelijk van de Bondsrepubliek als andersom. We merken nog op dat uit de cijfers voor de groeigemiddelden volgt dat het belang van het partnerland ten opzichte van de totale respectieve

EG-afzetmarkt voor alle twee landen de neiging heeft af te nemen, maar dat deze tendens voor de Bondsrepubliek (-2,1%) veel geprononceerder is dan voor Nederland (-0,1%).

Plaatsen we wat wij zojuist "marktoriëntatie" (afhankelijkheid) noemden tegen de achtergrond van de relatieve omvang van Nederland en de Bondsrepubliek in de EG, zie de kolommen (5) en (6), dan blijkt dat, aldus gecorrigeerd voor marktgrootte, integendeel de Bondsrepubliek tweemaal zo sterk georiënteerd is op Nederland, als Nederland op de Bondsrepubliek (17). Nemen we aan, dat de verschillen in openheid van de diverse EG-economieën hierbij een rol spelen, en passen we dienovereenkomstig een tweede "correctie" toe conform de op blz.186 gevolgde procedure, dan vinden we dat Nederland, rekening houdend met relatieve marktomvang én relatieve openheid 1,2-maal zo sterk op de Bondsrepubliek gericht is als de Bondsrepubliek op Nederland (18).

In kolom (9) zien we de verhouding tussen het Nederlandse en Westduitse BNP. We signaleren dat de relatieve grotere gemiddelde groei van het Nederlandse BNP vooral veroorzaakt blijkt in de eerste jaren van het tijdvak.

De ratio in kolom (10) is wat wij in noot 12 definieerden als ER_{10} . We concluderen thans dat de situatie waarbij het comparatief voordeel in een goed i van Nederland ten opzichte van de Bondsrepubliek (gemeten volgens ER_6) toeneemt, terwijl ER_{10} afneemt, inderdaad in een aantal jaren actueel zou kunnen zijn.

Uit de eerste twee regels van de kolommen (11) en (12) leiden we af dat zowel het Nederlandse aandeel op de Westduitse, als het Westduitse aandeel op de Nederlandse markt sterk afneemt; en dat Nederland voor de leveranties van zijn import uit de EG ($43 \div 28 =$) ongeveer 1,5-maal zo afhankelijk is van de Bondsrepubliek als andersom.

4.3 Gedetailleerde uitkomsten: tabellen 2 t/m 8

Sub. A. Samenstelling exportpakket

In tabel 2 zien we dat de export van agrarische goederen (19), brandstoffen en (organische) chemicaliën een duidelijk groter aandeel vormen in de Nederlandse export naar markt I, dan in de Westduitse

export naar markt II. Het tegenovergestelde, waar $\overline{ER}_1 < \overline{ER}_2$, valt waar te nemen voor de export van ijzer & staal, machines (groepen 84 en 85), en motorvoertuigen & fietsen.

De opvallende positieve gemiddelde groei van het aandeel motorvoertuigen & fietsen in het Westduitse exportpakket (10,5%) is voornamelijk veroorzaakt door de stijging in de eerste jaren van het tijdvak: 1975 14,0%, 1976 20,0% en 1977 9,6%. Na deze periode was er weliswaar een positieve, maar veel kleinere toename van het aandeel: 1978 5,5% en 1979 3,0%.

Het aandeel van brandstoffen in de Nederlandse export nam in 1978 af (verandering: -8,1%), maar in de overige jaren toe: 1975 9,9%, 1976 6,4%, 1977 2,7% en 1979 11,6%.

De afname van het aandeel van papier & karton en textiel is voor Nederland sterker dan voor de Bondsrepubliek; het tegenovergestelde is het geval voor ijzer & staal.

De ontwikkeling in het aandeel van instrumenten & apparaten is voor Nederland (-0,7%) wellicht minder ongunstig ten opzichte van die voor de Bondsrepubliek (1,8%) in het licht van de veranderingen in de laatste twee jaren; het blijkt namelijk dat de toename (afname) dan voor Nederland groter (kleiner) was dan voor de Bondsrepubliek:

$${}_{90}^{1978}\dot{ER}_1 = 9,2 \quad {}_{90}^{1978}\dot{ER}_2 = 4,3 \quad {}_{90}^{1979}\dot{ER}_1 = -2,0 \quad {}_{90}^{1979}\dot{ER}_2 = -3,8$$

(alles in %).

Het aandeel van de export van meubelen nam voor de Bondsrepubliek gemiddeld toe (3,5%), en voor Nederland af (-0,9%).

Sub B. "Afhankelijkheid"

Tabel 3 is ons behulpzaam bij het zoeken naar differentiatie in de samenstelling van het exportpakket van Nederland en de Bondsrepubliek met betrekking tot de verschillende deelmarkten. Vergelijken we \overline{ER}_9 met \overline{ER}_{11} , resp. \overline{ER}_{10} met \overline{ER}_{12} , dan zien we het volgende:

- a. Voor agrarische produkten en brandstoffen manifesteert Nederland zich als exporteur relatief minder op markt III dan op de Westduitse markt.

- a'. Chemicaliën, ijzer & staal, aluminium, machines (groepen 84 en 85), motorvoertuigen & fietsen, instrumenten & apparaten vormen een groter deel van de Nederlandse export naar III dan van die naar de Bondsrepubliek.
- b. Op de Nederlandse markt is de afzet door de Bondsrepubliek van machines & werktuigen, motorvoertuigen & fietsen en brandstoffen een kleiner deel van het totaal van de export dan op markt III.
- b'. Het tegenovergestelde van sub b geldt voor papier & karton, kleding en meubelen. Voor deze drie goederengroepen is de gemiddelde groei van het aandeel in de export door de Bondsrepubliek naar Nederland ook groter dan dat naar markt III (\widehat{ER}_{12} ten opzichte van \widehat{ER}_{10}). Bovendien constateren we dat in deze drie goederengroepen de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek zich in verhouding slechter ontwikkelt dan die naar markt III (\widehat{ER}_{11} ten opzichte van \widehat{ER}_9).

We betrekken nu mede tabel 4 in de beschouwing. Op blz.184 toonden we de samenhang tussen ER_{11} , ER_9 , ER_3 en ΣER_3 : als $ER_{11} > ER_9$, dan $ER_3 > \Sigma ER_3$ (en vice versa).

Geheel analoog is deze relatie voor de Bondsrepubliek: als $ER_{12} > ER_{10}$, dan $ER_4 > \Sigma ER_4$ (en vice versa).

Op de eerste regel van tabel 1 vinden we in de kolommen (3) resp. (4): $\Sigma ER_3 = 43\%$, $\Sigma ER_4 = 22\%$. Onder verwijzing naar het zojuist gestelde sub a, a', b en b', concluderen we nu dat Nederland in sterke mate afhankelijk is van de Bondsrepubliek voor de export van die goederengroepen waarvoor $\overline{ER}_3 > 43\%$ (agrarische producten (20) en brandstoffen) en weinig gericht is op de Westduitse afzetmarkt voor goederen waarvoor $\overline{ER}_3 < 43\%$ (chemicaliën, ijzer & staal, aluminium, machines & werktuigen, motorvoertuigen & fietsen, instrumenten & apparaten). Voor zover $\overline{ER}_4 < 22\%$ is de Bondsrepubliek weinig gericht op Nederland (brandstoffen, machines & werktuigen, motorvoertuigen & fietsen); en waar $\overline{ER}_4 > 22\%$ is de Bondsrepubliek relatief sterk afhankelijk van de Nederlandse exportmarkt (vetten & oliën, papier & karton, kleding, meubelen).

Tabel 4 kan ons voorts nog het volgende leren. In de sector textiel bestaat voor zowel Nederland als de Bondsrepubliek een groot verschil in marktorientatie tussen enerzijds de groepen 51 en 56 en anderzijds de groep 61 (\overline{ER}_3 resp. \overline{ER}_4). Gezien de uitkomsten van \widehat{ER}_3 en \widehat{ER}_4 zijn die verschillen in de laatste jaren toegenomen.

De bilaterale handel is voor zowel Nederland als de Bondsrepubliek relatief weinig interessant in de categorieën chemicaliën, machines & werktuigen en motorvoertuigen & fietsen. Daarentegen zijn de export van planten & bloemen en cacao voor beide landen naar elkanders markt zeer belangrijk ten opzichte van de intra-EG-export.

Sub C. Comparatief voordeel

Over het comparatieve voor- en nadeel, zoals door ons benaderd, verstrekt tabel 5 de benodigde gegevens.

Op markt III heeft Nederland ten opzichte van de Bondsrepubliek een uitgesproken comparatief voordeel ($\ln \overline{ER}_6 \gg 0$) in agrarische producten, brandstoffen, (organische) chemicaliën en kleding. Geprononceerd comparatief nadeel treffen we hier aan bij machines & werktuigen en motorvoertuigen & fietsen.

Wanneer we de bilaterale export aan elkaar relateren blijkt het comparatief voordeel in de agrarische sector nog duidelijker ($\ln \overline{ER}_7 > \ln \overline{ER}_6$), hetgeen eveneens het geval is voor de brandstoffen. Voor organische chemicaliën is het bilaterale comparatief voordeel van Nederland kleiner dan dat op markt III; voor kleding slaat het comparatief voordeel op de neutrale markt III zelfs om in een comparatief nadeel voor de wederzijdse export. Bij de machines & werktuigen en motorvoertuigen & fietsen komt het via de twee benaderingswijzen gemeten Nederlandse comparatieve nadeel praktisch op hetzelfde uit ($\ln \overline{ER}_8$ is ongeveer 0). En Nederland heeft in de handel met de Bondsrepubliek in elektrische machines een groter comparatief nadeel dan blijkt uit de relatieve exportprestaties op markt III ($\ln \frac{85}{85} \overline{ER}_8 = 0,5$). Voor kleding en meubelen is de uitkomst van \widehat{ER}_8 frappant: de hoge waarden hiervan (19,3% resp. 14,5%) accentueren de ontwikkeling van het Nederlandse comparatieve nadeel in de rechtstreekse handel ten opzichte van die naar afzetgebied III.

Aangaande de cijfers voor de gemiddelde groei van de groepen planten & bloemen, groenten, granen en cacao moeten we terugdenken aan hetgeen we opmerkten op blz. 191 over de samenhang tussen verandering en niveau. Voor de hier genoemde goederencategorieën moeten de uitkomsten van \widehat{ER}_6 en \widehat{ER}_7 gezien worden tegen de achtergrond van hun uiterst kleine aandeel in de Westduitse export (zie in tabel 3 de desbetreffende cijfers voor \overline{ER}_{10} en \overline{ER}_{12}).

Tabel 5 laat zien dat bij 8 van de 22 goederengroepen \overline{ER}_8 bij benadering gelijk is aan 1; dit geldt voor planten & bloemen, cacao, diverse chemicaliën, plastics, textiel (continu en stapel), machines & werktuigen en motorvoertuigen & fietsen.

Sub D. Exportaandelen

Tabel 6 geeft de cijfers voor de marktaandelen. Een eerste impressie is dat er, en dan nog vooral voor Nederland, grote verschillen zijn tussen de diverse goederengroepen. Nederland heeft hoge marktaandelen voor agrarische goederen en brandstoffen (\overline{ER}_{13}). Voor zover deze aandelen afnemen (\widehat{ER}_{13}), geschiedt dit niet in een alarmerende mate; er zijn zelfs (agrarische) goederen waar een bescheiden toename genoteerd kan worden. Alle overige goederen (dan de agrarische en de brandstoffen) geven echter, door middel van een sterk negatieve waarde van \widehat{ER}_{13} , een zeer bedenkelijke teruggang in marktaandeel te zien. Maar omdat de agrarische sector plus de brandstoffen te zamen ongeveer 48% van de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek uitmaken (zie tabel 3, \overline{ER}_{11} : ruim 22% resp. bijna 26%), is de totale achteruitgang van het marktaandeel nog enigszins beperkt gebleven: voor de 22 groepen is $\widehat{ER}_{13} = -2,9\%$, en $\Sigma_{99} \widehat{ER}_{13} = -2,7\%$.

De verandering van het geaggregeerde Westduitse aandeel op de Nederlandse markt is overigens nauwelijks gunstiger: $\Sigma_{22} \widehat{ER}_{14} = -2,7\%$, en $\Sigma_{99} \widehat{ER}_{14} = -2,1\%$. De verdeling over de individuele goederen is echter geheel anders. Voor goederen uit de agrarische sector en voor de brandstoffen is het Westduitse aandeel relatief klein (met uitzondering van groep 15). Deze goederen dragen echter relatief veel bij aan het totale marktaandeverlies: de

groepen 4 en 27 vormen een redelijk deel in het Westduitse exportpakket naar Nederland (zie tabel 3, \overline{ER}_{12}), en kennen een zeer sterke teruggang ($\widehat{ER}_{14} = -16\%$, ${}_{27}\widehat{ER}_{14} = -18,2\%$), terwijl de goederen met een sterk groeiend marktaandeel (groepen 2, 6 en 10) een aandeel in de Westduitse export naar Nederland hebben van bijna nul (tabel 3, $\overline{ER}_{12} =$ resp. 0,1; 0,1; 0,2). De ontwikkeling van het Westduitse aandeel op de Nederlandse markt is voor de overige goederen (waaronder die uit de chemische sector) dan ook vrijwel zonder uitzondering gunstiger (minder ongunstig) dan die van het Nederlandse aandeel op de Westduitse markt.

Sub E. Exportsaldi

Zoals in paragraaf 4.1, blz.191, al werd medegedeeld, worden de cijfers voor de vijf exportsaldi niet analoog aan die van de exportratio's gepresenteerd. De belangrijkste reden hiervoor is dat de uitkomsten van de saldi van verscheidene goederengroepen van jaar tot jaar bijzonder sterk uiteenlopen, zoals moge blijken uit het volgende voorbeeld dat bepaald geen uitzonderlijk geval is:

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	
${}_{15}ES_1 =$	0,13	0,03	0,07	0,04	0,13	0,21	(in 10 mrd. ERE)

Door de grote fluctuaties verliezen de cijfers voor het gemiddelde van niveau en van groei hun betekenis als representatief kenmerk. Een correcte weergave zou de vermelding van de resultaten voor alle jaren afzonderlijk impliceren. Dit zou echter met zich brengen dat voor elk van de vijf exportsaldi een tabel met 6 (jaren) x 24 (22 aparte goederengroepen + 1 totaal van 22 groepen + 1 totaal van 99 groepen) = 144 gegevens zou ontstaan, hetgeen dit rapport "onleesbaar" zou maken; er is dus een andere oplossing gevonden (21).

De twee tabellen die hier worden gegeven, bevatten de exportsaldi van het totaal van de 99 goederen voor elk van de 6 steekproefjaren (tabel 7), respectievelijk de exportsaldi voor elk van de 22 goederen zoals gecumuleerd over de gehele steekproefperiode (tabel 8).

Ten aanzien van het saldo van de Nederlandse goederenbalansen demonstreert tabel 7 een belangrijke ontwikkeling.

In 1974 was het voor Nederland positieve exportsaldo met de Bondsrepubliek (= ES_3) 21,5% van het Nederlandse surplus in de goederenhandel met markt I (= ES_1). Deze verhouding ES_3/ES_1 is in de daaropvolgende jaren voortdurend, en snel, gestegen tot 67,0% in 1979. Voor het positief resultaat op de goederenrekening met de EG is Nederland derhalve in de periode 1974 t/m 1979 bijzonder sterk afhankelijk geworden van de bilaterale handel met de Bondsrepubliek.

We merken op dat de jaarlijkse veranderingen wat richting betreft bij ES_1 , ES_2 en ES_3 parallel verlopen: het exportsurplus stijgt in de eerste drie jaren, waarna het in 1977 en 1978 afneemt, om vervolgens in 1979 weer groter te worden. Het Nederlandse exportsaldo met markt III (ES_2) laat veranderingen zien die verschillen met die van het Westduitse saldo met III (ES_4): ES_4 is in 1975 relatief laag en in 1979 relatief hoog.

Het positieve exportsaldo van Nederland met markt I (ES_1), gecumuleerd over de jaren 1977 t/m 1979 is (voornamelijk ten gevolge van het topjaar 1976) 69% van dat zoals gecumuleerd over de eerste drie jaren van het steekproeftijdvak. Voor de Bondsrepubliek is het gecumuleerde exportsaldo met markt II (ES_5) voor de tweede helft van de periode 114% van dat van de eerste drie jaar (vooral ten gevolge van het resultaat over 1975). Voor ES_3 , het saldo van de bilaterale handel tussen de twee basislanden, komt dit percentage op 122.

Indien we het eerste driejaarlijkse tijdvak uit de referentieperiode vergelijken met het laatste, dan blijkt dus het positieve Nederlandse exportsaldo met de Bondsrepubliek toegenomen te zijn; deze toename van ES_3 weegt echter bij lange na niet op tegen de afname van het Nederlandse exportsaldo met III, zodat ES_1 afneemt. Daarentegen wordt het Westduitse "verlies" in de bilaterale handel met Nederland ruimschoots meer dan gecompenseerd door de stijging van het positieve Westduitse saldo met III, waardoor ES_5 kon toenemen.

Richten we ten slotte onze aandacht op tabel 8. Duidelijk blijkt dat de groep brandstoffen het meest bepalend is voor de Nederlandse exportsaldi. We bezien daarom deze groep even apart in tabel 8-A:

Tabel 8-A. Nederlandse exportsaldi met markt III en met de Bondsrepubliek voor de goederengroep brandstoffen (in mrd. ERE)

	1974	1975	1976	1977	1978	1979
${}_{27}ES_2 =$	0,86	1,05	1,66	1,40	1,15	0,44
${}_{27}ES_3 =$	1,44	1,69	2,59	2,79	2,67	3,57

De cijfers voor ${}_{27}ES_2$ illustreren nogmaals de sterke schommelingen die in een exportsaldo kunnen worden aangetroffen. Het algemene beeld dat naar voren kwam uit de resultaten van de hiervoor besproken kengetallen sub A t/m D, vindt zijn globale bevestiging in de exportsaldi van tabel 8; we zullen dan ook hier verder geen afzonderlijke gevolgtrekkingen vermelden, waar deze niet substantieel toevoegen aan reeds gemaakte conclusies.

4.4 Samenvatting

Voor wat betreft de 22 goederengroepen blijkt het verschil in de samenstelling van de Nederlandse en de Westduitse export naar de EG met name te bestaan uit een vier- à vijfmaal zo groot aandeel van agrarische producten plus brandstoffen in het Nederlandse, en een circa driemaal zo groot aandeel van ijzer & staal plus machines & werktuigen plus motorvoertuigen & fietsen in het Westduitse pakket (voor de precieze verhoudingen per goederengroep raadplege men tabel 2: \overline{ER}_1 ten opzichte van \overline{ER}_2). In termen van "revealed comparative advantage" zou dit opgevat kunnen worden als een comparatief voordeel in de eerstgenoemde, en een comparatief nadeel in de laatstgenoemde, goederencategorieën van Nederland ten opzichte van de Bondsrepubliek.

Ook wanneer we de netto-exporten bekijken, openbaart zich het belang van deze goederengroepen: de grootste positieve bijdragen aan het Nederlandse exportsaldo met de EG komen van de agrarische producten en de brandstoffen; voor het Westduitse saldo met de EG zijn het vooral ijzer & staal, machines & werktuigen en motorvoertuigen & fietsen die het meest te betekenen hebben (zie tabel 8: ES_1 resp. ES_5).

Voor de geaggregeerde 99 goederen exporteert Nederland gemiddeld 43% van zijn intra-EG-export naar de Bondsrepubliek, en de Bondsrepubliek voor 22% naar Nederland. Binnen de interpretatie van maatstaf voor afhankelijkheid van een exporterend land van een afzetland beduidt dit dat Nederland ongeveer tweemaal zo afhankelijk is van de Bondsrepubliek, als de Bondsrepubliek van Nederland. Een dergelijke afhankelijkheid houdt echter geen rekening met het verschil in afzetmogelijkheden tussen beide landen. Wanneer hiervoor door middel van het BNP wordt gecorrigeerd, slaat de afhankelijkheidsrelatie om: het blijkt dan dat de Bondsrepubliek juist circa tweemaal zo afhankelijk is van Nederland als andersom. Maar wanneer dan bovendien nog het verschil in openheid van de Nederlandse en Westduitse economie wordt verdisconteerd, is Nederland weer voor 20% meer afhankelijk van de Bondsrepubliek dan de Bondsrepubliek van Nederland.

Zoals uit tabel A-1 berekend kan worden, geldt voor het landenpaar de BLEU/de Bondsrepubliek dat, zonder enige correctie, het kleinere land(enblok) BLEU ongeveer tweemaal (namelijk: 1,8-maal) zo afhankelijk is van het grotere land de Bondsrepubliek als andersom. Ook nu blijkt de richting van de afhankelijkheid om te slaan wanneer de relatieve marktomvang wordt ingebracht, en wel tot een factor 2,6 waarmee de Bondsrepubliek afhankelijk is van de BLEU vergeleken met de tegenovergestelde dependentie. Dit getal van ruim 2 is van dezelfde orde van grootte als de uitkomst die voor het landenpaar Nederland/de Bondsrepubliek werd aangetroffen. Wordt daarenboven nog de relatieve mate van openheid in het kengetal geïncorporeerd, dan resulteert echter weer een lichte meerdere relatieve gerichtheid van de BLEU op de Bondsrepubliek, namelijk 1,1-maal zo veel als andersom (vergelijk voor Nederland en de Bondsrepubliek 1,2-maal).

De afzonderlijke goederengroepen waarvoor Nederland meer dan 43% exporteert naar de Bondsrepubliek vormen, per definitie, een groter aandeel in de Nederlandse export naar de Bondsrepubliek dan die naar de overige EG-landen. Het betreft hier met name vlees, zuivel, planten & bloemen en brandstoffen. Van de Nederlandse intra-EG-export van chemicaliën, kleding, ijzer & staal, aluminium, machines, motorvoertuigen & fietsen en instrumenten & apparaten is veel minder dan 43% bestemd voor de Bondsrepubliek.

De Bondsrepubliek legt zich in de bilaterale handel met Nederland méér dan in de handel met de overige EG-landen toe op vooral de export van vetten & oliën, papier & karton, kleding en meubelen; en minder op de export van brandstoffen, machines & werktuigen en motorvoertuigen & fietsen.

Uit deze verschillen blijkt de "speciale positie" die beide landen ten opzichte van elkaar, alsmede in vergelijking met de overige EG-landen, als afzetmarkt innemen.

Het Nederlandse aandeel, ten opzichte van de overige EG-landen, op de Westduitse markt is 28%; het Westduitse aandeel, ten opzichte van de overige EG-landen, op de Nederlandse markt is 43% (zie tabel 1, kolommen (11) resp. (12)). Hieruit blijkt dat Nederland voor de levering van zijn import uit de EG ongeveer anderhalf maal zo afhankelijk is van de Bondsrepubliek, als de Bondsrepubliek van Nederland. (Vergelijk een uitkomst van circa tweemaal met betrekking tot de relatieve afhankelijkheid van de BLEU ten opzichte van de Bondsrepubliek; zie tabel A-1, kolommen (11) en (12)).

De Nederlandse marktaandelen van vlees, zuivel, planten & bloemen, groenten, vetten & oliën, cacao en brandstoffen zijn hoog (van 50% tot 80%), en nemen in het algemeen niet op desastreuze wijze af c.q. nemen in enkele gevallen enigszins toe. De Westduitse marktaandelen van de agrarische produkten en de brandstoffen zijn in het algemeen daarentegen laag (met uitzondering van vetten & oliën); de grootste teruggang in marktaandeel vindt plaats in twee van de hier bedoelde goederengroepen: zuivel en brandstoffen.

Voor de overige 14 goederengroepen (met uitzondering van chemicaliëngroep 29) zijn de Nederlandse marktaandelen aanzienlijk kleiner dan de Westduitse. De Nederlandse marktaandelen nemen hier sterk af; de Westduitse aandelen nemen voor een aantal goederen toe (chemicaliën, kleding, motorvoertuigen & fietsen), blijven voor plastics en instrumenten & apparaten bijna respectievelijk geheel constant, en nemen voor de resterende 8 groepen niet al te veel af.

Ten slotte constateerden we dat Nederland voor zijn positief resultaat op de goederenbalans met de EG in de referentieperiode uitermate afhankelijk is ge-

worden van het saldo van de bilaterale handel met de Bondsrepubliek (1978: 69%, 1979: 67%). België kent daarentegen in alle jaren van de referentieperiode een negatief exportsaldo met de EG, welk resultaat voor een fluctuerend, maar zeer groot, gedeelte juist veroorzaakt wordt door de handel met de Bondsrepubliek (zie tabel A-7).

NOTEN

- (1) Zie verder, bij paragraaf 4.2, tabel 1, kolom (1) resp. (2).
- (2) Eurostat, "Geharmoniseerde Nomenclatuur voor de Statistieken van de Buitenlandse Handel van de Lid-Statens van de EEG".
- (3) Dit aantal groepen nadert reeds de grens van wat hanteerbaar is in een onderzoek waaraan maar een beperkte hoeveelheid mankracht kan worden gespendeerd. Overigens spreekt het vanzelf dat de uitkomsten, en daarmee de interpretaties, van dit onderzoek bepaald zijn door het gekozen aggregatieniveau; een meer, of minder, geconsolideerde indeling kan tot andere resultaten en conclusies leiden.
- (4) Het is ons gebleken dat, voor de door ons gebruikte gepubliceerde handelsstromen, door ons berekende sommaties over de 99 goederengroepen een negatieve afwijking van 2% tot 5% vertonen ten opzichte van het in de statistieken vermelde respectieve "totaal"-bedrag. Eurostat gaf, bij navraag over dit tekort van het opgetelde ten opzichte van het opgegeven totaal, twee oorzaken van een mogelijk verschil.
- a. Indien in de tabel een goederengroep als nihil te boek staat vanwege een exportomvang die beneden de statistische drempelwaarde is, is die waarde wel opgenomen in het totaal;
- b. Soms wordt een deel van de export van een produkt vanwege geheimhouding gerubriceerd in de niet gepubliceerde categorie O, die echter wel meetelt voor het totaal. Overigens kan het als "TOTAAL" gepubliceerde cijfer daarenboven nog minder zijn dan het werkelijke totaal omdat in sommige gevallen het exportland wenst dat de bestemming dermate geheim moet blijven dat een dergelijke handelsstroom zelfs niet in de statistiek van de totale EG mag worden opgenomen, maar alleen verschijnt in de cijfers van de export naar de "wereld".
- (5) In elke jaareditie van de Analytische Tabellen zijn de voor het desbetreffende kalenderjaar geldende "Omrekeningskoersen" van 1000 eenheden nationale valuta in ERE (over 1974 en 1975: EUR) vermeld.
- (6) We schrijven $EX_{NL}^{III} = a$; $\Sigma EX_{NL}^{III} = A$; $EX_{NL}^{BRD} = b$;
 $\Sigma EX_{NL}^{BRD} = B$.
 Zodat: $ER_9 = a/A$; $ER_{11} = b/B$; $ER_3 = b/(a+b)$;
 $\Sigma ER_3 = B/(A+B)$.
Bewijs. Als $ER_1 > ER_9$, dan $(a/b) < (A/B)$, dus $(b/b) + (a/b) < (A/B) + (B/B)$, of $(a+b)/b < (A+B)/B$, of $b/(a+b) > B/(A+B)$, dat wil zeggen $ER_3 > \Sigma ER_3$, q.e.d.
N.B. Overigens geldt ook: $ER_3/\Sigma ER_3 = ER_{11}/ER_1$, hetgeen gemakkelijk is in te zien indien ER_1 wordt geschreven als $(a+b)/(A+B)$.

- (7) Berekeningen laten zien dat de uitkomsten van een vergelijkingsfactor op basis van beschikbaar inkomen of consumptie nauwelijks verschillen van de vergelijkingsfactor die uitgaat van bruto nationaal produkt.
- (8) Indien de importquote van I hier gecalculeerd zou worden op geheel symmetrische wijze als de importquote van de Bondsrepubliek, zou de import door I uit Nederland (= EG-9 minus I) betrokken moeten worden op BNP_I . Een dergelijke strikt consequente toepassing van de gevolgde procedure is echter triviaal omdat de 8 landen die te zamen gebied I uitmaken, binnen de EG-9 een welhaast gesloten blok vormen. In het hier gehanteerde importcijfer

IM_I^{EG-9} is de intra-EG-import van de 8 landen, die samen blok I zijn, opgenomen. De importquote $(IM/BNP)_I$ is in feite het met de resp. BNP's gewogen gemiddelde van de importquoten van de 8 afzonderlijke landen (België en Luxemburg zijn statistisch echter één land), volgens

$$IM_I^{EG-9} = (IM_{BRD}^{II}/BNP_{BRD}) \cdot (BNP_{BRD}/BNP_I) + (IM_{FR}^j/BNP_{FR}) \cdot (BNP_{FR}/BNP_I) + \dots + (IM_{VK}^j/BNP_{VK}) \cdot (BNP_{VK}/BNP_I), \text{ waarbij:}$$

j = het landenblok EG-9 minus het desbetreffende referentieland,

FR = Frankrijk, VK = Verenigd Koninkrijk

- (9) Voor alle duidelijkheid (zie noot 8): met de bovenindex EG-9 wordt aangegeven de intra-EG-9-import door de 8 landen die optellen tot markt I.
- (10) Zie A. Ketting, Internationaal comparatief voordeel; theoretische complicaties en empirische indicaties; Erasmus Universiteit Rotterdam, Institute for Economic Research, Discussion Paper Series, 8103/G, 79 blz., blz. 25, formule (25-B), waarbij echter de concurrerende "wereld" inclusief het basisland is.
- (11) Om aan een aldus genormaliseerde afzonderlijke ER_9 en ER_{10} nog een zinnige betekenis te geven, kan de standaardisatie gedacht worden geschied te zijn met behulp van de noemer

$$\sum_j i EX_j^{III} / \sum_i \sum_j i EX_j^{III}, \text{ waarbij } j = \text{individuele}$$

landen behorend tot markt III ($j = 1 \dots 7$); het gaat hier dan dus om de intrahandel binnen het landenblok III. Het comfortabele gevolg is namelijk dat alsdan RCA voor Nederland en de Bondsrepubliek wordt bepaald met betrekking tot een zelfde marktgebied waarbij de resp. exporten naar elkanders markt zijn uitgesloten. In de literatuur wordt dit wel betiteld als export naar een "neutrale" markt; zie Ketting (1981), op. cit., blz. 61, noot 23.

- (12) ER_6 moet (zoals overigens alle -andere- kengetallen) voorzichtig worden geïnterpreteerd. Omdat ER_6 een verhoudingsgetal is van twee proporties, kan een toename van ER_6 veroorzaakt zijn door veranderingen die men doorgaans niet onmiddellijk associeert met zoiets als "grotere concurrentiekracht" van Nederland ten opzichte van de Bondsrepubliek. Schrijven we ER_6 als:

$$ER_6 = \frac{EX_{NL}^{III} / EX_{BRD}^{III}}{\Sigma EX_{NL}^{III} / \Sigma EX_{BRD}^{III}} = \frac{ER_9}{ER_{10}}$$

dan kan ER_6 "verbeteren" in geval ER_9 afneemt, zolang ER_{10} er maar relatief meer op achteruitgaat.

- (13) Zie Van Etten en Ketting, De concurrentiepositie van de Nederlandse chemische industrie; een CMS-analyse; Erasmus Universiteit Rotterdam, Institute for Economic Research, Discussion Paper Series, 8009/G, 32 blz., blz. 9, sub b.
- (14) Zie Ketting, op. cit., blz. 21, formule (21-D); blz. 26, formule (26); blz. 70, noot 64-A.
- (15) Ketting, op. cit., blz. 21.
- (16) Gelijksoortige produkten zijn verdeeld over verschillende afdelingen (bijv.: agrarische produkten in de afdelingen I en II); de afdelingen zijn kwantitatief en kwalitatief zeer ongelijkwaardig (vergelijk bijv. de inhoud van afdeling XIX, of XXI, met die van VI); een afdeling kan toch nog zeer ongelijksoortige produkten bevatten (bijv. de groepen 25 en 27 in afdeling V).
- (17) $\Sigma ER_{5V} = \Sigma ER_{3V} / \Sigma ER_{4V} = |\text{kolom}| \left\{ (3) \div (5) \right\} / \left\{ (4) \div (6) \right\} =$
(ongeveer) 0,5.
- (18) $\Sigma ER_{5V}'' = \Sigma ER_{3V}'' / \Sigma ER_{4V}'' = |\text{kolom}| \left\{ (3) \div (7) \right\} / \left\{ (4) \div (8) \right\} =$
(ongeveer) 1,2.
- (19) Tot de agrarische produkten rekenen we de goederencategorieën 2, 4, 6, 7, 10, 15, 18.
- (20) Vetten & oliën zijn hier de uitzondering.
- (21) De bedoelde gedetailleerde tabellen worden, op aanvraag, gaarne beschikbaar gesteld door de auteurs.

Tabel 1 Diverse geaggregeerde ken- en hulpgetallen voor de 99 goederen (in procenten)

	$\frac{\text{£}_{99} \text{EX}_{\text{NL}}^{\text{I}}}{\text{£}_{99} \text{EX}_{\text{NL}}^{\text{WI}}}$	$\frac{\text{£}_{99} \text{EX}_{\text{BRD}}^{\text{II}}}{\text{£}_{99} \text{EX}_{\text{BRD}}^{\text{W2}}}$	$\text{£}_{99} \text{ER}_3$	$\text{£}_{99} \text{ER}_4$	$\text{VF}_{\text{I}}^{\text{BRD}}$	$\text{VF}_{\text{II}}^{\text{NL}}$	$\text{VF}_{\text{I}}^{\text{BRD}}$	$\text{VF}_{\text{II}}^{\text{NL}}$	$\frac{\text{BNP}_{\text{NL}}}{\text{BNP}_{\text{BRD}}}$	$\frac{\text{£}_{99} \text{EX}_{\text{NL}}^{\text{III}}}{\text{£}_{99} \text{EX}_{\text{BRD}}^{\text{III}}}$	$\text{£}_{99} \text{ER}_{13}$	$\text{£}_{99} \text{ER}_{14}$
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Niveau- gemiddelde	71	46	43	22	34	9	29	18	20	42	28	43
Groei- gemiddelde	0,5	1,5	-0,1	-2,1	-0,4	0,4	1,0	-1,6	1,1	-1,0	-2,7	-2,1
1974	70,7	44,9	42,2	22,6	34,6	8,9	28,1	18,2	18,5	42,1	29,3	44,4
1975	71,0	43,6	42,2	23,0	32,8	8,7	29,8	18,4	19,4	46,2	28,5	43,1
1976	72,1	45,7	42,5	21,2	33,6	9,4	29,6	17,9	20,4	44,3	29,2	43,0
1977	70,4	44,9	43,9	22,4	34,4	9,8	29,8	17,6	20,7	41,1	27,9	42,9
1978	70,9	45,8	43,5	21,4	34,6	9,8	29,9	17,6	20,5	38,7	26,0	42,0
1979	72,6	48,3	42,0	20,3	33,9	9,1	29,6	16,8	19,5	40,1	25,6	39,9

Tabel 2 Samenstelling exportpakket (in procenten)

	\bar{ER}_1	\bar{ER}_2	\hat{ER}_1	\hat{ER}_2
2. Vlees	4,9	0,9	1,2	8,2
4. Zuivel	3,9	1,8	-0,5	2,6
6. Planten & bloemen	2,2	0,0	2,7	10,5
7. Groenten	2,8	0,1	-1,6	5,3
10. Granen	1,9	0,3	-11,3	-6,3
15. Vetten & oliën	1,4	0,9	-8,6	-6,0
18. Cacao	1,3	0,3	5,5	8,9
27. Brandstoffen	20,1	4,1	4,5	-4,7
29. Organische chemicaliën	4,8	2,9	-0,6	-1,0
38. Diverse chemicaliën	1,0	1,4	-0,2	0,3
39. Plastics	4,8	4,4	1,0	0,1
48. Papier & karton	2,2	2,0	-4,4	-0,5
51. Textiel: continu	1,0	1,2	-9,7	-5,5
56. Textiel: stapel	0,8	1,3	-11,6	-5,4
61. Kleding	1,1	1,2	-4,1	6,1
73. IJzer & staal	5,0	8,9	-6,9	-8,0
76. Aluminium	1,8	1,3	3,4	3,9
84. Machines & werktuigen	5,0	16,7	-0,3	-2,8
85. Elektrische machines	3,0	7,4	-5,3	-0,4
87. Motorvoertuigen & fietsen	2,7	13,3	5,3	10,5
90. Instrumenten & apparaten	2,3	2,6	-0,7	1,8
94. Meubelen	0,7	1,6	-0,9	3,5
Totaal 22 groepen	74,5	74,7	0,1	-0,0

Tabel 3 Export naar afzetgebied III resp. naar het partnerland (in procenten)

	$\bar{E}R_9$	$\bar{E}R_{11}$	$\bar{E}R_{10}$	$\bar{E}R_{12}$	$\hat{E}R_9$	$\hat{E}R_{11}$	$\hat{E}R_{10}$	$\hat{E}R_{12}$
2. Vlees	4,7	5,2	1,1	0,1	4,2	-2,5	7,4	17,1
4. Zuivel	3,4	4,5	1,9	1,3	-2,8	1,8	4,9	-8,7
6. Planten & bloemen	1,1	3,7	0,0	0,1	8,7	0,2	9,5	13,1
7. Groenten	1,8	4,0	0,1	0,1	1,3	-3,0	2,8	12,9
10. Granen	1,7	2,1	0,4	0,2	-24,4	1,8	-9,8	16,0
15. Vetten & oliën	1,7	1,1	0,7	1,6	-8,1	-9,4	-4,0	-8,7
18. Cacao	1,1	1,6	0,2	0,4	3,5	7,5	10,3	6,6
27. Brandstoffen	16,0	25,6	4,6	2,6	3,7	5,2	-5,3	-2,5
29. Organische chemicaliën	5,6	3,7	2,8	3,3	-0,9	-0,0	-1,9	2,1
38. Diverse chemicaliën	1,2	0,7	1,5	1,1	0,5	-1,7	0,0	0,7
39. Plastics	5,0	4,5	4,4	4,6	1,0	1,1	-0,2	1,1
48. Papier & karton	2,2	2,1	1,8	2,6	-2,6	-7,1	-0,7	0,7
51. Textiel: continu	0,9	1,2	1,1	1,2	-10,2	-9,0	-4,3	-9,4
56. Textiel: stapel	0,7	1,0	1,2	1,6	-9,0	-14,0	-3,4	-11,4
61. Kleding	1,2	1,0	0,7	3,1	1,7	-13,8	4,9	8,8
73. IJzer & staal	5,6	4,2	8,5	10,0	-5,4	-9,4	-7,7	-8,7
76. Aluminium	2,0	1,5	1,3	1,5	2,2	5,6	3,8	4,1
84. Machines & werktuigen	5,5	4,4	17,6	13,4	-0,9	0,7	-3,5	-0,1
85. Elektrische machines	3,5	2,2	7,4	7,7	-5,2	-5,4	-0,1	-1,4
87. Motorvoertuigen & fietsen	3,3	1,9	14,5	9,0	5,9	3,4	10,5	9,5
90. Instrumenten & apparaten	2,6	1,8	2,7	2,5	-0,4	-1,1	1,5	2,9
94. Meubelen	0,7	0,6	1,1	3,1	4,3	-7,8	3,1	5,5
Totaal 22 groepen	71,5	78,5	75,7	71,2	-0,1	0,3	-0,1	-0,0

Tabel 4 Diverse exportratio's

	\bar{ER}_3	\bar{ER}_4	\bar{ER}_5	\bar{ER}_{5V}	\hat{ER}_3	\hat{ER}_4
	%	%	ln	ln	%	%
2. Vlees	45,0	3,0	2,7	1,4	-3,8	6,8
4. Zuivel	49,8	16,3	1,2	-0,1	2,2	-13,4
6. Planten & bloemen	71,9	46,0	0,4	-0,8	-2,6	0,5
7. Groenten	62,6	25,1	0,9	-0,4	-1,5	5,1
10. Granen	51,1	13,7	1,4	0,1	13,3	19,1
15. Vetten & oliën	30,8	38,4	-0,2	-1,5	-1,2	-5,0
18. Cacao	51,6	32,6	0,5	-0,8	1,9	-4,4
27. Brandstoffen	54,3	13,6	1,4	0,1	0,6	0,0
29. Organische chemicaliën	33,3	24,4	0,3	-1,0	0,5	1,0
38. Diverse chemicaliën	31,0	16,2	0,6	-0,6	-1,6	-1,8
39. Plastics	40,5	22,8	0,6	-0,7	-0,1	-1,1
48. Papier & karton	40,9	28,9	0,3	-0,9	-2,8	-0,9
51. Textiel: continu	49,5	22,9	0,8	-0,5	0,5	-6,0
56. Textiel: stapel	50,4	25,6	0,7	-0,6	-2,6	-8,1
61. Kleding	37,3	57,2	-0,4	-1,7	-9,9	0,5
73. IJzer & staal	35,7	24,7	0,4	-0,9	-2,7	-2,9
76. Aluminium	35,9	23,8	0,4	-0,9	2,1	-1,9
84. Machines & werktuigen	37,3	17,5	0,8	-0,5	1,0	0,5
85. Elektrische machines	32,0	22,5	0,4	-0,9	-0,3	-3,2
87. Motorvoertuigen & fietsen	30,2	14,9	0,7	-0,6	-1,9	-3,2
90. Instrumenten & apparaten	34,5	21,1	0,5	-0,8	-0,6	-1,1
94. Meubelen	42,4	43,8	-0,0	-1,3	-7,0	-0,2
$\Sigma_{22} \bar{ER}_k$	45,0	20,8	0,8	-0,5		
$\Sigma_{22} \hat{ER}_k$					0,1	-2,2

Tabel 5 Comparatief voordeel

	\bar{ER}_6	\bar{ER}_7	\bar{ER}_8	\hat{ER}_6	\hat{ER}_7	\hat{ER}_8
	1n	1n	1n	%	%	%
2. Vlees	1,5	3,8	-2,3	-3,3	-19,6	16,5
4. Zuivel	0,6	1,3	-0,6	-7,7	10,0	-17,3
6. Planten & bloemen	3,8	3,9	-0,1	-0,8	-12,8	12,0
7. Groenten	3,2	3,9	-0,6	-2,1	-16,0	13,7
10. Granen	1,6	2,4	-0,9	-13,4	-13,4	-0,8
15. Vetten & oliën	0,9	-0,4	1,4	-4,1	-0,3	-3,5
18. Cacao	1,6	1,4	0,2	-6,8	0,9	-7,6
27. Brandstoffen	1,3	2,3	-1,0	9,0	7,5	1,3
29. Organische chemicaliën	0,7	0,1	0,6	1,0	-2,1	3,1
38. Diverse chemicaliën	-0,2	-0,4	0,1	0,5	-2,4	2,9
39. Plastics	0,1	-0,0	0,2	1,2	-0,0	1,2
48. Papier & karton	0,2	-0,2	0,5	-1,9	-7,9	6,0
51. Textiel: continu	-0,2	-0,0	-0,2	-5,9	0,3	-6,2
56. Textiel: stapel	-0,6	-0,5	-0,1	-5,6	-2,6	-2,9
61. Kleding	0,7	-1,1	1,9	-3,2	-22,4	19,3
73. IJzer & staal	-0,4	-0,9	0,5	2,3	-0,7	2,9
76. Aluminium	0,4	0,0	0,4	-1,7	1,5	-3,1
84. Machines & werktuigen	-1,2	-1,1	-0,0	2,5	0,8	1,7
85. Elektrische machines	-0,7	-1,3	0,5	-5,1	-4,0	-1,1
87. Motorvoertuigen & fietsen	-1,5	-1,6	0,1	-4,6	-6,0	1,5
90. Instrumenten & apparaten	-0,0	-0,3	0,3	-2,0	-4,0	2,0
94. Meubelen	-0,5	-1,5	1,1	1,2	13,3	14,5

Tabel 6 Marktaandeelen (in procenten)

	$\bar{E}R_{13}$	$\bar{E}R_{14}$	$\hat{E}R_{13}$	$\hat{E}R_{14}$
2. Vlees	51,2	6,5	-1,1	9,5
4. Zuivel	54,5	33,3	0,6	-16,0
6. Planten & bloemen	79,3	19,4	-0,0	9,2
7. Groenten	63,2	10,3	-1,8	1,5
10. Granen	35,1	6,0	6,6	11,5
15. Vetten & oliën	55,6	60,8	0,1	2,5
18. Cacao	72,7	41,0	-1,4	-0,9
27. Brandstoffen	69,4	19,4	-3,1	-18,2
29. Organische chemicaliën	36,5	37,0	-0,3	1,0
38. Diverse chemicaliën	25,7	45,2	-4,8	2,7
39. Plastics	33,9	50,9	-2,4	0,1
48. Papier & karton	32,7	50,2	-6,5	-0,3
51. Textiel: continu	33,5	64,9	-2,0	-2,2
56. Textiel: stapel	23,3	55,4	-6,9	-1,5
61. Kleding	15,6	47,9	-13,5	4,2
73. IJzer & staal	15,4	51,3	-7,9	-1,5
76. Aluminium	33,8	48,0	-1,7	-3,6
84. Machines & werktuigen	15,2	56,3	-4,1	-0,9
85. Elektrische machines	15,1	45,8	-6,8	-1,0
87. Motorvoertuigen & fietsen	5,9	37,8	-7,1	2,4
90. Instrumenten & apparaten	30,8	50,8	-5,2	0,0
94. Meubelen	15,4	59,5	-14,7	-0,5
$\Sigma_{22} \bar{E}R_k$	32,6	43,9		
$\Sigma_{22} \hat{E}R_k$			-2,9	-2,7

Tabel 7 Exportsaldi, geaggregeerd over de 99 goederen, in mrd. ERE

$\sum_{i=1}^{99} {}^t ES_k$ jaar t	ES ₁	ES ₂	ES ₃	ES ₄	ES ₅	ES ₃ /ES ₁ (in %)
1974	1,7	1,4	0,4	6,3	5,9	21,5
1975	2,4	1,5	0,9	3,6	2,8	35,8
1976	4,7	2,8	1,9	6,6	4,7	40,4
1977	2,2	1,0	1,2	5,9	4,7	53,8
1978	1,4	0,4	1,0	5,9	5,0	68,7
1979	2,5	0,8	1,7	7,3	5,6	67,0

Tabel 8 Exportsaldi, gecumuleerd over 1974 t/m 1979,
voor de 22 goederen, in mrd. ERE

$\frac{1979}{t=1974} \frac{\sum_{i=1}^t ES_k}{i}$ goederengroep i	ES ₁	ES ₂	ES ₃	ES ₄	ES ₅
2. Vlees	6,09	2,98	3,12	-0,81	-3,93
4. Zuivel	3,31	1,17	2,14	1,54	-0,60
6. Planten & bloemen	2,99	0,75	2,23	-0,54	-2,77
7. Groenten	3,48	1,06	2,41	-1,29	-3,71
10. Granen	0,63	-0,55	1,18	-1,64	-2,82
15. Vetten & oliën	0,61	0,84	-0,24	0,95	1,18
18. Cacao	1,36	0,59	0,77	0,08	-0,69
27. Brandstoffen	21,32	6,56	14,75	1,33	-13,42
29. Organische chemicaliën	2,00	1,54	0,46	1,59	1,13
38. Diverse chemicaliën	0,17	0,30	-0,14	1,73	1,87
39. Plastics	1,96	1,71	0,25	3,16	2,91
48. Papier & karton	0,24	0,42	-0,19	0,92	1,11
51. Textiel: continu	0,44	0,38	0,06	0,81	0,74
56. Textiel: stapel	-0,33	-0,09	-0,24	0,53	0,78
61. Kleding	-2,01	-0,83	-1,18	-2,14	-0,96
73. IJzer & staal	-3,35	-0,54	-2,81	2,23	5,04
76. Aluminium	0,85	0,74	0,11	0,83	0,71
84. Machines & werktuigen	-5,85	-1,17	-4,68	19,11	23,79
85. Elektrische machines	-5,03	-2,13	-2,90	7,00	9,90
87. Motorvoertuigen & fietsen	-9,42	-5,47	-3,95	10,45	14,40
90. Instrumenten & apparaten	0,51	0,79	-0,28	2,69	2,98
94. Meubelen	-2,05	-0,66	-1,39	-0,11	1,28
Totaal 22 groepen (= a)	17,90	8,39	9,51	48,43	38,92
Totaal 99 groepen (= b)	14,89	7,96	6,93	35,66	28,73
b + a (in %)	83,2%	94,9%	72,9%	73,6%	73,8%

ADDENDUM: De handelsbetrekkingen tussen België
en de Bondsrepubliek

juli 1981

Afkortingen / symbolen

$\Sigma_{24} = \sum_{i=1}^{24} =$ gesommeerd over de geselecteerde 24, uit de
99, goederengroepen (niet: de NIMEXE groepen
1 t/m 24)

W3 = (de rest van) de wereld ten opzichte van België

BL = België/Luxemburg

IV = EG-9 minus BL

V = EG-9 minus BL minus BRD

\hat{ER}_k^{BL} = de desbetreffende exportratio nummer k, waarbij:

NL is vervangen door BL;

I is vervangen door IV;

III is vervangen door V.

Analoog is ES_k^{BL} het desbetreffende exportsaldo nummer k.

Tabel A-1 Diverse geaggregeerde ken- en hulpgetallen voor de 99 goederen (in procenten)

	$\frac{\text{E}_{99} \text{EX}^{\text{IV}}_{\text{BL}}}{\text{E}_{99} \text{EX}^{\text{W3}}_{\text{BL}}}$	$\frac{\text{E}_{99} \text{EX}^{\text{II}}_{\text{ER}}}{\text{E}_{99} \text{EX}^{\text{W2}}_{\text{BRD}}}$	$\text{E}_{99} \text{ER}^{\text{BL}}_3$	$\text{E}_{99} \text{ER}^{\text{BL}}_4$	$\text{VF}^{\text{BRD}}_{\text{IV}}$	$\text{VF}^{\text{BL}}_{\text{II}}$	$\text{VF}^{\text{BRD}}_{\text{IV}}$	$\text{VF}^{\text{BL}}_{\text{II}}$	$\frac{\text{BNP}^{\text{BL}}_{\text{BL}}}{\text{BNP}^{\text{BRD}}_{\text{BRD}}}$	$\frac{\text{E}_{99} \text{EX}^{\text{V}}_{\text{BL}}}{\text{E}_{99} \text{EX}^{\text{V}}_{\text{BRD}}}$	$\text{E}_{99} \text{ER}^{\text{BL}}_{13}$	$\text{E}_{99} \text{ER}^{\text{BL}}_{14}$
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Niveau-gemiddelde	71,6	45,5	31,0	17,6	33,5	7,2	29,7	18,5	15,4	41,4	17,3	33,9
Groei-gemiddelde	0,8	1,5	0,1	0,8	-0,5	-0,5	1,0	-1,7	0,1	-0,2	-2,4	0,5
1974	69,9	44,9	30,3	17,0	34,2	7,1	28,3	18,7	14,6	40,9	18,2	33,8
1975	70,5	43,6	31,0	17,5	32,3	6,8	30,0	19,0	15,3	42,0	17,2	33,1
1976	73,7	45,7	31,1	17,4	33,1	7,3	30,0	19,3	15,8	42,7	18,0	33,4
1977	71,2	44,9	31,1	17,6	33,9	7,5	30,0	18,3	15,9	42,0	17,4	34,1
1978	71,6	45,8	31,8	18,2	34,0	7,5	30,1	18,3	15,7	40,2	17,0	34,6
1979	72,8	48,3	30,4	17,7	33,4	6,9	29,7	17,2	14,7	40,5	16,1	34,6

Tabel A-2. Samenstelling exportpakket (in procenten)

	\bar{ER}_1^{BL}	\bar{ER}_2	\hat{ER}_1^{BL}	\hat{ER}_2
2. Vlees	1,9	0,9	-4,3	8,2
4. Zuivel	1,1	1,8	1,5	2,6
27. Brandstoffen	4,5	4,1	15,7	-4,7
29. Organische chemicaliën	2,1	2,7	-6,4	-1,0
31. Meststoffen	1,4	0,3	-1,1	-1,9
38. Diverse chemicaliën	1,0	1,4	-0,3	0,3
39. Plastics	4,2	4,4	2,8	0,1
40. Rubber	1,0	1,3	-0,2	-0,0
48. Papier & karton	1,9	2,0	-2,4	-0,5
51. Textiel: continu	0,7	1,2	-7,5	-5,5
56. Textiel: stapel	1,2	1,3	-11,5	-5,4
58. Tapijten & borduurwerk	2,7	0,5	0,2	2,2
61. Kleding	2,1	1,2	-5,5	6,1
70. Glaswerk	1,4	0,7	1,2	-2,5
71. Edelstenen & bijouerieën	3,2	0,6	7,6	-0,0
73. IJzer & staal	14,5	8,9	-6,1	-8,0
74. Koper	3,1	1,0	-9,1	-7,4
76. Aluminium	1,2	1,3	0,6	3,9
84. Machines & werktuigen	5,1	16,7	0,9	-2,8
85. Elektrische machines	4,6	7,4	-0,1	-0,4
87. Motorvoertuigen & fietsen	13,7	13,3	11,0	10,5
90. Instrumenten & apparaten	0,7	2,6	5,6	1,8
94. Meubelen	1,8	1,6	-4,4	3,5
99. Kunst & antiek	1,2	1,0	-36,2	-9,6
Totaal 24 groepen	76,3	78,6	0,2	-0,2

Tabel A-3 Export naar het afzetgebied V resp. naar het partnerland (in procenten)

	\bar{ER}_9^{BL}	\bar{ER}_{11}^{BL}	\bar{ER}_{10}^{BL}	\bar{ER}_{12}^{BL}	\hat{ER}_9^{BL}	\hat{ER}_{11}^{BL}	\hat{ER}_{10}^{BL}	\hat{ER}_{12}^{BL}
2. Vlees	1,8	2,1	1,1	0,1	1,7	-15,7	8,7	-11,2
4. Zuivel	1,1	1,3	1,9	1,3	8,2	-12,2	2,5	3,0
27. Brandstoffen	4,1	5,6	3,5	7,2	11,7	22,2	-4,6	-5,3
29. Organische chemicaliën	1,7	3,1	2,8	3,3	-6,0	-6,9	-2,7	5,4
31. Meststoffen	1,5	1,2	0,2	0,8	-3,3	6,3	-2,7	-1,3
38. Diverse chemicaliën	1,0	1,0	1,5	1,1	-0,1	-1,0	0,9	-3,6
39. Plastics	4,2	4,2	4,6	3,6	2,7	3,1	0,2	-0,4
40. Rubber	0,8	1,5	1,2	1,7	0,6	-1,1	0,2	-1,1
48. Papier & karton	2,1	1,5	1,9	2,1	-2,2	-3,3	-0,5	-0,4
51. Textiel: continu	0,6	0,9	1,2	1,1	-4,4	-13,3	-5,7	-4,6
56. Textiel: stapel	1,2	1,1	1,3	1,3	-10,3	-14,5	-4,9	-7,5
58. Tapijten & borduurwerk	2,3	3,5	0,5	0,5	0,2	0,1	3,2	-3,4
61. Kleding	2,3	1,8	1,2	1,3	-3,6	-10,8	7,1	2,0
70. Glaswerk	1,4	1,2	0,7	0,6	0,4	3,3	-3,2	2,8
71. Edelstenen & bijouteriën	3,7	2,1	0,6	0,4	9,4	0,2	-1,1	8,0
73. IJzer & staal	14,0	15,6	9,2	7,3	-6,6	-4,9	-8,1	-7,0
74. Koper	3,2	2,8	1,0	1,1	-9,8	-7,4	-6,9	-9,8
76. Aluminium	1,3	1,0	1,4	1,2	0,8	0,1	4,5	0,4
84. Machines & werktuigen	5,8	3,7	17,5	13,0	1,2	0,2	-2,8	-2,2
85. Elektrische machines	4,9	3,9	7,5	7,0	0,8	-2,5	0,5	-5,1
87. Motorvoertuigen & fietsen	11,7	18,1	11,4	22,4	10,1	12,5	11,2	8,3
90. Instrumenten & apparaten	0,7	0,6	2,8	1,8	3,8	10,8	2,2	-0,2
94. Meubelen	1,9	1,5	1,5	2,0	-4,5	-4,1	2,8	5,9
99. Kunst & antiek	1,2	1,2	1,0	1,0	-38,7	-29,0	-8,9	-13,1
Totaal 24 groepen	74,4	80,7	77,6	83,2	0,0	0,7	-0,3	0,1

Tabel A-4. Diverse exportratio's

	\bar{ER}_3^{BL}	\bar{ER}_4^{BL}	\bar{ER}_5^{BL}	\bar{ER}_{5V}^{BL}	\hat{ER}_3^{BL}	\hat{ER}_4^{BL}
	%	%	ln	ln	%	%
2. Vlees	34,0	1,2	3,4	1,9	-11,4	-17,7
4. Zuivel	34,9	12,5	1,1	-0,4	-13,6	1,5
27. Brandstoffen	37,4	30,6	0,2	-1,3	6,7	0,2
29. Organische chemicaliën	44,6	20,1	0,8	-0,7	-0,5	7,2
31. Meststoffen	26,8	41,1	-0,4	-1,9	7,5	1,1
38. Diverse chemicaliën	31,0	13,6	0,8	-0,7	-0,6	-3,1
39. Plastics	31,1	14,5	0,8	-0,8	0,3	0,3
40. Rubber	46,6	22,5	0,7	-0,8	-0,9	-0,3
48. Papier & karton	23,6	18,8	0,2	-1,3	-0,8	0,9
51. Textiel: continu	38,4	17,1	0,8	-0,7	-5,7	1,7
56. Textiel: stapel	29,8	17,8	0,5	-1,0	-3,0	-1,4
58. Tapijten & borduurwerk	40,3	15,7	0,9	-0,6	-0,0	-4,7
61. Kleding	26,6	19,6	0,3	-1,2	-5,2	-3,3
70. Glaswerk	27,8	14,2	0,7	-0,9	2,1	6,0
71. Edelstenen & bijouerieën	20,8	13,0	0,5	-1,0	-7,3	8,9
73. IJzer & staal	33,3	14,5	0,8	-0,7	1,2	1,8
74. Koper	27,6	19,3	0,4	-1,2	1,4	-1,5
76. Aluminium	27,1	15,5	0,6	-1,0	-0,5	-2,7
84. Machines & werktuigen	22,5	13,7	0,5	-1,0	-0,6	1,4
85. Elektrische machines	26,7	16,5	0,5	-1,0	-2,3	-3,9
87. Motorvoertuigen & fietsen	40,7	29,7	0,3	-1,2	1,6	-1,4
90. Instrumenten & apparaten	27,4	11,7	0,9	-0,7	5,3	-1,2
94. Meubelen	26,9	22,6	0,2	-1,4	0,3	3,2
99. Kunst & antiek	28,3	17,3	0,5	-1,0	-1,7	-2,7
$\Sigma_{24} \bar{ER}_k^{BL}$	32,7	18,6	0,6	-1,0		
$\Sigma_{24} \hat{ER}_k^{BL}$					0,5	1,1

Tabel A-5 'Comparatief voordeel'

	\bar{ER}_6^{BL}	\bar{ER}_7^{BL}	\bar{ER}_8^{BL}	\hat{ER}_6^{BL}	\hat{ER}_7^{BL}	\hat{ER}_8^{BL}
	ln	ln	ln	%	%	%
2. Vlees	0,5	3,6	-3,0	-7,1	-4,4	-2,2
4. Zuivel	-0,6	0,1	-0,5	5,7	-14,2	20,1
27. Brandstoffen	0,2	-0,2	0,5	16,3	27,4	-11,3
29. Organische chemicaliën	-0,5	-0,1	-0,4	-3,3	-12,4	9,0
31. Meststoffen	1,8	0,5	1,5	-0,6	7,4	-8,1
38. Diverse chemicaliën	-0,4	-0,1	-0,3	-1,0	2,6	-3,6
39. Plastics	-0,1	0,2	-0,2	2,5	3,5	-1,0
40. Rubber	-0,5	-0,1	-0,4	0,4	-0,0	0,5
48. Papier & karton	0,1	-0,3	0,5	-1,6	-2,9	1,2
51. Textiel: continu	-0,6	-0,2	-0,3	1,3	-8,8	10,1
56. Textiel: stapel	-0,1	-0,2	0,1	-5,4	-6,9	1,6
58. Tapijten & borduurwerk	1,5	2,0	-0,5	-3,0	3,5	-6,4
61. Kleding	0,7	0,3	0,4	-10,7	-12,8	2,2
70. Glaswerk	0,7	0,8	-0,1	3,6	0,5	3,1
71. Edelstenen & bijoutherieën	1,8	1,6	0,2	10,5	-7,7	18,2
73. IJzer & staal	0,4	0,8	-0,3	1,5	2,0	-0,5
74. Koper	1,2	0,9	0,3	-2,9	1,9	-4,7
76. Aluminium	-0,1	-0,1	0,1	-3,7	-0,3	-3,4
84. Machines & werktuigen	-1,1	-1,2	0,1	4,0	2,4	1,6
85. Elektrische machines	-0,4	-0,6	0,1	0,3	2,7	-2,4
87. Motorvoertuigen & fietsen	0,0	-0,2	0,3	-1,1	4,2	-5,4
90. Instrumenten & apparaten	-1,4	-1,1	-0,3	1,6	11,0	-9,4
94. Meubelen	0,3	-0,2	0,5	-7,3	-10,0	2,7
99. Kunst & antiek	0,1	0,1	0,1	-28,9	-18,1	-1,9

Tabel A-6 Marktaandeelen (in procenten)

	$\bar{E}R_{13}^{BL}$	$\bar{E}R_{14}^{BL}$	$\hat{E}R_{13}^{BL}$	$\hat{E}R_{14}^{BL}$
2. Vlees	13,0	2,9	-14,0	-18,9
4. Zuivel	9,8	24,6	-13,1	-5,1
27. Brandstoffen	9,2	32,3	14,4	-5,7
29. Organische chemicaliën	18,9	28,8	-7,0	5,1
31. Meststoffen	51,8	50,1	0,1	10,5
38. Diverse chemicaliën	23,2	40,1	-3,7	-2,1
39. Plastics	19,7	37,2	-0,1	0,3
40. Rubber	15,4	37,3	-2,8	1,4
48. Papier & karton	14,6	33,6	-2,3	2,5
51. Textiel: continu	15,8	39,5	-6,0	3,1
56. Textiel: stapel	16,6	33,4	-7,0	-1,4
58. Tapijten & borduurwerk	50,7	26,1	-2,4	-5,7
61. Kleding	17,6	22,0	-10,2	-1,6
70. Glaswerk	26,8	26,5	2,7	1,8
71. Edelstenen & bijouerieën	36,7	3,7	4,3	4,3
73. IJzer & staal	35,7	38,7	-3,1	-0,5
74. Koper	42,0	45,9	-2,4	1,7
76. Aluminium	15,0	28,1	-6,9	-1,2
84. Machines & werktuigen	8,1	46,1	-4,3	-0,4
85. Elektrische machines	16,8	46,5	-3,6	0,4
87. Motorvoertuigen & fietsen	34,3	54,8	2,3	3,2
90. Instrumenten & apparaten	6,2	44,8	7,1	-1,3
94. Meubelen	22,6	46,9	-10,7	-1,3
99. Kunst & antiek	30,9	57,8	-24,6	4,2
$E_{24} \bar{E}R_k^{BL}$	20,6	38,9		
$E_{24} \hat{E}R_k^{BL}$			-2,2	0,4

Tabel A-7. Exportsaldi, geaggregeerd over de 99 goederen,
in mrd. ERE

$\sum_{i=1}^{99} t_i ES_k^{(BL)}$ Jaar t	ES_1^{BL}	ES_2^{BL}	ES_3^{BL}	ES_4^{BL}	ES_5	ES_3^{BL}/ES_1^{BL} (in %)
1974	-0,5	0,2	-0,7	5,2	5,9	137,8
1975	-0,8	-0,2	-0,6	2,2	2,8	72,8
1976	-0,4	0,2	-0,6	4,2	4,7	159,2
1977	-0,7	0,2	-0,9	3,8	4,7	130,6
1978	-2,1	-0,7	-1,4	3,6	5,0	66,2
1979	-1,9	-0,1	-1,8	3,8	5,6	96,3

Tabel A-8 Exportsaldi, gecumuleerd over 1974 t/m 1979,
voor de 24 goederen, in mrd. ERE

1979 E t=1974	$t_{ES}^{(BL)}$ i^k	ES_1^{BL}	ES_2^{BL}	ES_3^{BL}	ES_4^{BL}	ES_5
goederengroep i						
2. Vlees		1,33	0,58	0,75	-3,18	-3,93
4. Zuivel		-0,97	-0,86	-0,11	-0,70	-0,60
27. Brandstoffen		-4,05	-3,20	-0,85	-14,26	-13,42
29. Organische chemicaliën		-2,61	-2,23	-0,38	0,75	1,13
31. Meststoffen		1,07	0,95	0,13	0,05	-0,07
38. Diverse chemicaliën		0,09	0,17	-0,09	1,78	1,87
39. Plastics		0,99	0,95	0,04	2,95	2,91
40. Rubber		-0,79	-0,60	-0,19	-0,53	-0,34
48. Papier & karton		-0,36	0,01	-0,37	0,73	1,11
51. Textiel: continu		-0,37	-0,21	-0,16	0,58	0,74
56. Textiel: stapel		-0,36	-0,19	-0,17	0,60	0,78
58. Tapijten & borduurwerk		2,59	1,41	1,17	-0,24	-1,42
61. Kleding		-0,11	-0,20	0,10	-0,87	-0,96
70. Glaswerk		0,78	0,55	0,24	0,20	-0,03
71. Edelstenen & bijoutheriën		-1,15	-1,78	0,63	-0,11	-0,75
73. IJzer & staal		9,67	6,87	2,79	7,83	5,04
74. Koper		2,73	2,16	0,56	0,68	0,12
76. Aluminium		-0,41	-0,28	-0,13	0,59	0,71
84. Machines & werktuigen		-6,13	-1,79	-4,34	19,45	23,79
85. Elektrische machines		-0,86	0,69	-1,55	8,34	9,90
87. Motorvoertuigen & fietsen		-0,90	2,24	-3,14	11,27	14,40
90. Instrumenten & apparaten		-0,90	-0,36	-0,54	2,43	2,98
94. Meubelen		0,20	0,54	-0,34	0,94	1,28
99. Kunst & antiek		0,61	0,61	0,00	1,04	1,04
Totaal 24 groepen (= a)		0,10	6,03	-5,94	40,34	46,27
Totaal 99 groepen (= b)		-6,40	-0,36	-6,03	22,70	28,73
b + a (in %)		.	.	101,7%	56,3%	62,1%

APPENDIX: Goederennomenclatuur voor de statistieken van de buitenlandse handel van de Gemeenschap en van de handel tussen de Lid-Staten (NIMEXE)

Groep

Afdeling I

Levende dieren en produkten van het dierenrijk

1. Levende dieren
2. Vlees en eetbare slachtafvalfen
3. Vis, schaal-, schelp- en weekdieren
4. Melk en zuivelprodukten; vogeleieren; natuurhoning; eetbare produkten van dierlijke oorsprong, elders genoemd noch elders onder begrepen
5. Andere produkten van dierlijke oorsprong, elders genoemd noch elders onder begrepen

Afdeling II

Produkten van het plantenrijk

6. Levende planten en produkten van de bloemeteelt
7. Groenten; planten, wortels en knollen, voor voedingsdoeleinden
8. Fruit; schillen van citrusvruchten en van meloenen
9. Koffie, thee, maté en specerijen
10. Granen
11. Produkten van de meelindustrie; mout; zetmeel; gluten; inuline
12. Oliehoudende zaden en vruchten; allerlei zaden, zaaigoed en vruchten; planten voor industrieel en voor geneeskundig gebruik; stro en voeder
13. Plantaardige grondstoffen voor het verven of voor het looien; gommen, harsen, en andere plantesappen en plantenextracten
14. Stoffen voor het vlechten en het snijden en andere produkten van plantaardige oorsprong, elders genoemd noch elders onder begrepen

Afdeling III

15. Vetten en oliën (dierlijke en plantaardige) en dissociatieprodukten daarvan; bewerkte spijsvetten; was van dierlijke of van plantaardige oorsprong

Afdeling IV

Produkten van de voedselindustrie; dranken, alcoholhoudende vloeistoffen en azijn; tabak

16. Bereidingen van vlees, van vis en van schaal-, schelp- en weekdieren
17. Suiker en suikerwerk
18. Cacao en bereidingen daarvan
19. Bereidingen van graan, van meel of van zetmeel; gebak
20. Bereidingen van groenten, van moeskruiden, van vruchten en van planten of van plantedelen
21. Diverse produkten voor menselijke consumptie
22. Dranken, alcoholhoudende vloeistoffen en azijn
23. Resten en afval van de voedselindustrie; bereid voedsel voor dieren
24. Tabak

Afdeling V

Minerale produkten

25. Zout; zwavel; aarde en steen; gips, kalk en cement
26. Metaalertsen, slakken en assen
27. Minerale brandstoffen, aardoliën en distillatieprodukten daarvan; bitumineuze stoffen; minerale wassen

Afdeling VI

Produkten van de chemische en van de aanverwante industrieën

28. Anorganische chemische produkten; anorganische of organische verbindingen van edele metalen, van radioactieve elementen, van zeldzame aardmetalen en van isotopen
29. Organische chemische produkten
30. Farmaceutische produkten

31. Meststoffen
32. Looi- en verfextracten; looizuur (tannine) en derivaten daarvan; kleur- en verfstoffen, verf en vernis en verfmiddelen; mastiek; inkt
33. Etherische oliën en harsaroma's; parfumerieën; toiletartikelen en cosmetische produkten
34. Zeep, organische tensio-actieve produkten, wasmiddelen, smeermiddelen, kunstwas, bereide was, poets- en onderhoudsmiddelen, kaarsen en dergelijke artikelen, modelleerpasta's, en tandtechnische waspreparaten
35. Eiwitstoffen en lijm
36. Kruid en springstoffen; pyrotechnische artikelen; lucifers; vonkende legeringen; ontvlambare stoffen
37. Produkten voor fotografie en cinematografie
38. Diverse produkten van de chemische industrie

Afdeling VII

Kunstmatige plastische stoffen, ethers en esters van cellulose, kunstharsen en werken daarvan; rubber (natuurlijke en synthetische rubber en factis) en werken daarvan

39. Kunstmatige plastische stoffen, ethers en esters van cellulose, kunstharsen en werken daarvan
40. Rubber (natuurlijke en synthetische rubber en factis) en werken van rubber

Afdeling VIII

Huiden, vellen, leder en pelterijen, lederwaren en bontwerk; zadel- en tuigmakerswerk; reisartikelen, dameshandtassen en dergelijke bergingsmiddelen; werken van darmen

41. Huiden, vellen en leder
42. Lederwaren; zadel- en tuigmakerswerk; reisartikelen, dameshandtassen en dergelijke bergingsmiddelen; werken van darmen
43. Pelterijen en bontwerk; namaakbont

Afdeling IX

Hout, houtskool en houtwaren; kurk en kurkwaren; vlechtwerk en mandenmakerswerk

- 44. Hout, houtskool en houtwaren
- 45. Kurk en kurkwaren
- 46. Vlechtwerk en mandenmakerswerk

Afdeling X

Stoffen voor het vervaardigen van papier; papier en papierwaren

- 47. Stoffen voor het vervaardigen van papier
- 48. Papier en karton; cellulose-, papier- en kartonwaren
- 49. Artikelen van de boekhandel en produkten van de grafische kunst

Afdeling XI

Textielstoffen en textielwaren

- 50. Zijde, vlokzijde en bourrette
- 51. Synthetisch en kunstmatig continutextiel
- 52. Metaalgarens
- 53. Wol, paardehaar (crin) en ander haar
- 54. Vlas en ramee
- 55. Katoen
- 56. Textiel van synthetische of van kunstmatige stapelvezels
- 57. Andere plantaardige textielvezels; papiergarens en weefsels van papiergarens
- 58. Tapijten en tapisserieën; fluweel, pluche, lussenweefsels en chenilleweefsels; lint; passementwerk; tulle en filetweefsels, kant en borduurwerk
- 59. Watten en vilt; touw en werken van touw; speciale weefsels, geïmpregneerde weefsels en weefsels met een deklaag; technische artikelen van textielstoffen
- 60. Brei- en haakwerk
- 61. Kleding en kledingtoebehoren, van textiel
- 62. Andere geconfectioneerde artikelen van textielstoffen
- 63. Oude kleren en dergelijke; lompen en vodden

Afdeling XII

Schoeisel; hoofddeksels; paraplu's en parasols; geprepareerde veren en artikelen van veren of van dons; kunstbloemen; werken van mensenhaar; waaiers

64. Schoeisel, beenkappen en dergelijke artikelen; delen daarvan
65. Hoofddeksels en delen daarvan
66. Paraplu's, parasols, wandelstokken, zwepen, rij-zwepen, alsmede delen daarvan
67. Geprepareerde veren en geprepareerd dons en artikelen van veren of van dons; kunstbloemen; werken van mensenhaar; waaiers

Afdeling XIII

Werken van steen, van gips, van cement, van asbest, van mica en van dergelijke stoffen; keramische produkten; glas en glaswerk

68. Werken van steen, van gips, van cement, van asbest, van mica en van dergelijke stoffen
69. Keramische produkten
70. Glas en glaswerk

Afdeling XIV

Echte parels, natuurlijke en andere edelstenen en halfedelstenen, edele metalen en metalen geplaatd met edele metalen, alsmede werken daarvan; fancy-bijouterieën; munten

71. Echte parels, natuurlijke en andere edelstenen en halfedelstenen; edele metalen en metalen geplaatd met edele metalen, alsmede werken daarvan; fancy-bijouterieën
72. Munten

Afdeling XV

Onedele metalen en werken daarvan

73. Gietijzer, ijzer en staal
74. Koper

- 75. Nikkel
- 76. Aluminium
- 77. Magnesium, beryllium (glucinium)
- 78. Lood
- 79. Zink
- 80. Tin
- 81. Andere onedele metalen
- 82. Gereedschap, messenmakerswerk, lepels en vorken van onedel metaal
- 83. Allerlei werken van onedele metalen

Afdeling XVI

Machines en toestellen; elektrotechnisch materieel

- 84. Stoomketels, machines, toestellen en mechanische werktuigen
- 85. Elektrische machines, apparaten en toestellen, artikelen voor elektrotechnisch gebruik

Afdeling XVII

Vervoermaterieel

- 86. Rollend en ander materieel voor spoor- en tramwegen; niet elektrische signaal- en waarschuwingstoestellen voor het verkeer
- 87. Automobielen, tractors, rijwielen, motorrijwielen en andere voertuigen, voor vervoer te lande
- 88. Luchtvaart
- 89. Scheepvaart

Afdeling XVIII

Optische instrumenten, apparaten en toestellen; instrumenten, apparaten en toestellen, voor de fotografie en de cinematografie; meet-, verificatie-, controle- en precisie-instrumenten, -apparaten en -toestellen, medische en chirurgische instrumenten, apparaten en toestellen; uurwerken; muziekinstrumenten; toestellen voor het opnemen en weergeven van geluid, zomede toestellen voor het langs magnetische weg opnemen en weergeven van geluid en beelden voor televisie

90. Optische instrumenten, apparaten en toestellen; instrumenten, apparaten en toestellen, voor de fotografie en de cinematografie; meet-, verificatie-, controle- en precisie-instrumenten, -apparaten en -toestellen; medische en chirurgische instrumenten, apparaten en toestellen
91. Urwerken
92. Muziekinstrumenten; toestellen voor het opnemen en weergeven van geluid, zomede toestellen voor het langs magnetische weg opnemen en weergeven van geluid en beelden voor televisie; delen en toebehooren van deze instrumenten en toestellen

Afdeling XIX

Wapens en munitie

93. Wapens en munitie

Afdeling XX

Diverse goederen en produkten, elders genoemd noch elders onder begrepen

94. Meubelen (ook voor medisch of voor chirurgisch gebruik); artikelen voor bedden en dergelijke artikelen
95. Stoffen geschikt om te worden gesneden of te worden gevormd, in bewerkte staat (werken daaronder begrepen)
96. Borstelwerk, kwasten en penselen, bezems, plumeaus, poederkwastjes en zeven
97. Speelgoed, spellen, artikelen voor ontspanning en sportartikelen
98. Diverse werken

Afdeling XXI

Kunstvoorwerpen, voorwerpen voor verzamelingen en antiquiteiten

99. Kunstvoorwerpen, voorwerpen voor verzamelingen en antiquiteiten.

In de reeks 'Vorstudies en achtergronden' zijn tot nu toe verschenen:

In de eerste Raadsperiode:

- V 1. W. A. W. van Walstijn e.a.: Kansen op Onderwijs; een literatuurstudie over ongelijkheid in het Nederlandse onderwijs (1975)*
- V 2. I. J. Schoonenboom en H. M. In 't Veld-Langeveld: de emancipatie van de vrouw (1976)*
- V 3. G. R. Mustert: Van dubbeltjes en kwartjes: een literatuurstudie over de ongelijkheid in de Nederlandse inkomensverdeling (1976)
- V 4. IVA/Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool Tiburg: De verdeling en de waardering van de arbeid; een studie over ongelijkheid in het arbeidsbestel (1976)
- V 5. 'Adviseren aan de overheid', met bijdragen van economische, juridische en politicologische bestuurskundigen (1977)
- V 6. Verslag Eerste Raadsperiode: 1972-1977

In de tweede Raadsperiode:

- V 7. J. J. C. Voorhoeve: Internationale macht en interne autonomie - Een verkenning van de Nederlandse situatie (1978)
- V 8. W. M. de Jong: Techniek en wetenschap als basis voor industriële innovatie - Verslag van een reeks van interviews (1978)
- V 9. R. Gerritse/Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven: De publieke sector: ontwikkeling en waardevorming - Een vooronderzoek (1979)
- V10. Vakgroep Planning en Beleid/Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht: Konsumptieverandering in maatschappelijk perspectief (1979)
- V11. R. Pennix: Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid? Opgenomen in het rapport nr. 17 (1979)
- V12. De quartaire sector - Maatschappelijke behoeften en werkgelegenheid - Verslag van een werkconferentie (1979)
- V13. W. Driehuis en P. J. van den Noord: Produktie, werkgelegenheid en sectorstructuur in Nederland 1960-1985
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V14. S. K. Kuipers, J. Muysken, D. J. van den Berg en A. H. van Zon: Sectorstructuur en economische groei: een eenvoudig groeimodel met zes sectoren van de Nederlandse economie in de periode na de tweede wereldoorlog
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V15. F. Muller, P. J. J. Leuis en N. M. Boxhoorn: Een multisectormodel voor de Nederlandse economie in 23 bedrijfstakken
F. Muller: Veranderingen in de sectorstructuur van de Nederlandse economie 1950-1990.
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)

* Uitverkocht

- V16. A. B. T. M. van Schaik: Arbeidsplaatsen, bezettingsgraad en werkgelegenheid in dertien bedrijfstakken
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V17. A. J. Basoski, A. Budd, A. Kalff, L. B. M. Mennes, F. Racké en J. C. Ramaer: Exportbeleid en sectorstructuurbeleid
Preadviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V18. J. J. van Duijn, M. J. Ellman, C. A. de Feyter, C. Inja, H. W. de Jong, M. L. Mogendorff en P. Verloren van Themaat: Sectorstructuurbeleid: mogelijkheden en beperkingen
Preadviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V19. C. P. A. Bartels: Regio's aan het werk: ontwikkelingen in de ruimtelijke spreiding van economische activiteiten in Nederland
Studie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V20. M. Th. Brouwer, W. Driehuis, K. A. Koekoek, J. Kol, L. B. M. Mennes, P. J. van den Noord, D. Sinke, K. Vijlbrief en J. van Ours: Raming van de finale bestedingen en enkele andere grootheden in Nederland in 1985
Technische nota's bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V21. J. A. H. Bron: Arbeidsaanbod-projecties 1980-2000 (1980)
- V22. P. Thoenes, R. J. In 't Veld, I. Th. M. Snellen, A. Faludi: Benaderingen van planning (1981)
- V23. Beleid en toekomst; verslag van een symposium over het rapport Beleidsgerichte toekomstverkenning deel 1 (1981)
- V24. L. J. van den Bosch, G. van Enckevort, Ria Jaarsma, D. B. P. Kallen, P. N. Karstanje, K. B. Koster: Educatie en welzijn (1981)
- V25. J. C. van Ours, D. Hamersma, G. Hupkes, P. H. Admiraal: Consumptiebeleid voor de werkgelegenheid
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V26. J. C. van Ours, C. Molenaar, J. A. M. Heijke: De wisselwerking tussen schaarsteverhoudingen en beloningsstructuur
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V27. A. A. van Duijn, W. H. C. Kerkhoff, L. U. de Sitter, Ch. J. de Wolff, F. Sturmans: Kwaliteit van de arbeid
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V28. J. G. Lambooy, P. C. M. Huigstoot en R. E. van de Lustgraaf: Greep op de stad? Een institutionele visie op stedelijke ontwikkeling en de beïnvloedbaarheid daarvan (1982)
- V29. J. C. Hess, F. Wielenga: Duitsland in de Nederlandse pers – altijd een probleem? Drie dagbladen over de Bondsrepubliek 1969-1980 (1982)

In de serie 'Voorstudies en achtergronden mediabeleid' zijn tot nu toe verschenen:

- M1. J. M. de Meij: Overheid en uitingsvrijheid (1982)
- M2. E. H. Hollander: Kleinschalige massacommunicatie: lokale omroepvormen in West-Europa (1982)
- M3. L. J. Heinsman/Nederlandse Omroep Stichting: De kulturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland – Een literatuurstudie (1982)
- M4. L. P. H. Schoonderwoerd, W. P. Knulst/Sociaal en Cultureel Planbureau: Mediagebruik bij verruiming van het aanbod (1982)
- M5. N. Boerma, J. J. van Cuilenburg, E. Diemer, J. J. Oostenbrink, J. van Putten: De omroep: wet en beleid; een juridisch-politicologische evaluatie van de Omroepwet (1982)
- M6. Intomart b.v.: Etherpiraten in Nederland (1982)
- M7. P. J. Kalff/Instituut voor Grafische Techniek TNO: Nieuwe technieken voor productie en distributie van dagbladen en tijdschriften (1982)
- M8. J. J. van Cuilenburg, D. McQuail: Media en pluriformiteit; een beoordeling van de stand van zaken (1982)
- M9. K. J. Alsem, M. A. Boorman, G. J. van Helden, J. C. Hoekstra, P. S. H. Leeftang, H. H. M. Visser: De aanbodstructuur van de periodiek verschijnende pers in Nederland (1982)
- M10. W. P. Knulst/Sociaal en Cultureel Planbureau: Mediabeleid en cultuurbeleid; Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden (1982)
- M11. A. P. Bolle: Het gebruik van glasvezelkabel in lokale telecommunicatienetten (1982)
- M12. P. te Nuyl: Structuur en ontwikkeling van vraag en aanbod op de markt voor televisieproducties (1982)
- M13. P. J. M. Wilms/Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven: Horen, zien en betalen; een inventariserende studie naar de toekomstige kosten en bekostiging van de omroep (1982)
- M14. W. M. de Jong: Informatietechniek in beweging: consequenties en mogelijkheden voor Nederland (1982)
- M15. J. G. van Ours: Mediaconsumptie: een analyse van het verleden, een verkenning van de toekomst (1982)

In de eerste Raadsperiode:

1. Europese Unie
2. Structuur van de Nederlandse economie
3. Energiebeleid
Gebundeld in één publikatie (1974)*
4. Milieubeleid (1974)*
5. Bevolkingsprognoses (1974)*
6. De organisatie van het openbaar bestuur (1975)*
7. Buitenlandse invloeden op Nederland: Internationale migratie (1976)
8. Buitenlandse invloeden op Nederland:
Beschikbaarheid van wetenschappelijke en technische kennis (1976)
9. Commentaar op de Discussienota Sectorraden (1976)
10. Commentaar op de nota Contouren van een toekomstig onderwijsbestel (1979)
11. Overzicht externe adviesorganen van de centrale overheid (1976)
12. Externe adviesorganen van de centrale overheid (1977)
13. Maken wij er werk van?
Verkenningen omtrent de verhouding tussen actieven en niet-actieven (1977)
14. Interne adviesorganen van de centrale overheid (1977)
15. De komende vijftieng jaar – Een toekomstverkenning voor Nederland (1977)
16. Over sociale ongelijkheid – Een beleidsgerichte probleemverkenning (1977)

In de tweede Raadsperiode:

17. Etnische minderheden (1979)*
 - A. Rapport aan de Regering
 - B. Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid?
18. Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
19. Beleidsgerichte toekomstverkenning
Deel 1: Een poging tot uitlokking (1980)
20. Democratie en geweld
Probleemanalyse naar aanleiding van de gebeurtenissen in Amsterdam op 30 april 1980
21. Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1981)
22. Herwaardering van welzijnsbeleid (1982)
23. Onder invloed van Duitsland.
Een onderzoek naar gevoeligheid en kwetsbaarheid in de betrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek (1982)
24. Samenhangend mediabeleid (1982)

• Uitverkocht.

Alle publikaties van de Raad zijn verkrijgbaar via de Staatsuitgeverij, Christoffel Plantijnstraat 1, Postbus 20014, 2500 EA 's-Gravenhage, tel. 070-789911 of in de boekhandel.

